

**ΠΑΝΤΕΙΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΚΑΙ
ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ**

**ΤΜΗΜΑ ΔΙΕΘΝΩΝ, ΕΥΡΩΠΑΪΚΩΝ ΚΑΙ ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑΚΩΝ
ΣΠΟΥΔΩΝ**

ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ

«ΔΙΕΘΝΕΙΣ ΣΧΕΣΕΙΣ ΚΑΙ ΣΤΡΑΤΗΓΙΚΕΣ ΣΠΟΥΔΕΣ»

ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

**Οι Θεωρίες Λήψης Αποφάσεων και η Επίδραση της
Πολιτικής Ψυχολογίας στις Διεθνείς Σχέσεις και την
Εξωτερική Πολιτική: μια σφαιρική προσέγγιση στο δόγμα
Μπους**

Ειρήνη Σωτηροπούλου

(ΑΜ. 1214Μ088)

Επιβλέπουσα Καθηγήτρια: Ειρήνη Χειλά

Αθήνα, 2015

Copyright © Ειρήνη Σωτηροπούλου, 2015.

Με επιφύλαξη παντός δικαιώματος. All rights reserved.

Απαγορεύεται η αντιγραφή, αποθήκευση και διανομή της παρούσας εργασίας, εξ ολοκλήρου ή τμήματος αυτής, για εμπορικό σκοπό. Επιτρέπεται η ανατύπωση, αποθήκευση και διανομή για σκοπό μη κερδοσκοπικό, εκπαιδευτικής ή ερευνητικής φύσης, υπό την προϋπόθεση να αναφέρεται η πηγή προέλευσης και να διατηρείται το παρόν μήνυμα. Ερωτήματα που αφορούν τη χρήση της εργασίας για κερδοσκοπικό σκοπό πρέπει να απευθύνονται προς τον συγγραφέα.

Οι απόψεις και τα συμπεράσματα που περιέχονται σε αυτό το έγγραφο εκφράζουν τον συγγραφέα και δεν πρέπει να ερμηνευθεί ότι αντιπροσωπεύουν τις επίσημες θέσεις του Παντείου Πανεπιστημίου Κοινωνικών και Πολιτικών Επιστημών.

Στην οικογένειά μου...

ΕΥΧΑΡΙΣΤΙΕΣ

Η συγγραφή της παρούσας διπλωματικής εργασίας σηματοδοτεί την ολοκλήρωση μίας μονοετούς προσπάθειας που είχε ως κεντρικό στόχο την περαιτέρω εμβάθυνση και απόκτηση γνώσεων στον τομέα των Διεθνών Σχέσεων και των Στρατηγικών Σπουδών. Στο σημείο αυτό δεν θα μπορούσα να παραλείψω τους ανθρώπους που συνέβαλαν στην εκπόνησή της και διαδραμάτισαν καθοριστικό ρόλο σε όλη τη διάρκεια των μεταπτυχιακών σπουδών μου.

Αρχικά, οφείλω να εκφράσω τον σεβασμό και την εκτίμησή μου στην επιβλέπουσα Καθηγήτρια της διπλωματικής κ.Ειρήνη Χειλά για το σύνολο των γνώσεων που μου μετέδωσε, τις πολύτιμες συμβουλές και παρατηρήσεις της, την καθοδήγησή της, αλλά κυρίως για το γεγονός ότι κατάφερε να μου ενσταλάξει έναν καινούριο τρόπο προσέγγισης και θέασης των ζητημάτων που άπτονται της διεθνούς πολιτικής. Αποτελεί, αναμφίβολα, μέντορά μου και πηγή έμπνευσής μου. Επιπλέον, οι θερμές και ειλικρινείς ευχαριστίες μου κατευθύνονται προς τους Διδάκτορες κ.κ Χρήστο Ζιώγα και Χαράλαμπο Μπουμπαγιατζόγλου για τον χρόνο που μου αφιέρωσαν, τις ενδιαφέρουσες βιβλιογραφικές προτάσεις, τις άκρως χρήσιμες μεθοδολογικές υποδείξεις και επισημάνσεις τους.

Ιδιαίτερες ευχαριστίες θα ήθελα να απευθύνω στον κ.Παναγιώτη Χειλά και την οικογένειά του για την υποστήριξη, ενθάρρυνση και πίστη τους στις δυνατότητές μου. Τέλος, ένα τεράστιο «ευχαριστώ» στην οικογένειά μου για τη διαχρονική συμπαράσταση, την υπομονή, την υλική και ηθική στήριξη των επιλογών μου. Χωρίς την ουσιαστική συμβολή της η επίτευξη των στόχων μου θα ήταν ακατόρθωτη.

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Εισαγωγή.....	8
Η Πολιτική Ψυχολογία ως γνωστικό αντικείμενο.....	13

ΜΕΡΟΣ 1^ο ΤΑ ΜΟΝΤΕΛΑ ΛΗΨΗΣ ΑΠΟΦΑΣΕΩΝ

Κεφάλαιο 1^ο	
Το Ορθολογικό Μοντέλο.....	17
1.1 Θεωρία Παιγνίων.....	20
1.1.1 Το Δίλημμα του Φυλακισμένου.....	22
Κεφάλαιο 2^ο	
Θεωρίες Μη Συμβατικής Λογικής.....	25
2.1 Το Γραφειοκρατικό Μοντέλο.....	25
2.2 Το Οργανωτικό ή Οργανωσιακό Μοντέλο.....	29
2.3 Περιορισμένη Ορθολογικότητα (Bounded Rationality).....	31
Κεφάλαιο 3^ο	
Εναλλακτικές Θεωρίες Λήψης Αποφάσεων.....	34
3.1 Κυβερνητική.....	34
3.2 Η Θεωρία Προοπτικής (Prospect Theory) και το Μη Ανακτήσιμο Κόστος (Sunk Cost)....	35
3.3 Ομαδική Σκέψη (Groupthink).....	38
3.3.1 Τα Συμπτώματα της Ομαδικής Σκέψης.....	40
3.3.2 Οι Περιορισμοί της Θεωρίας.....	43
3.3.3 Καταληκτικές Παρατηρήσεις.....	44
3.4 Ψυχολογικές Θεωρίες.....	45
3.4.1 Οι Ψυχικές Ιδιότητες και η Ιδιοσυγκρασία της Μάζας.....	46
3.4.2 Η Σημασία της Προπαγάνδας και οι Στρατηγικές της.....	48
3.4.3 Καταληκτικές Παρατηρήσεις.....	50
3.5 Παρανόηση (Misperception).....	51

ΜΕΡΟΣ 2^ο ΨΥΧΟΛΟΓΙΚΕΣ ΣΥΝΙΣΤΩΣΕΣ ΔΙΑΜΟΡΦΩΣΗΣ ΤΗΣ ΕΞΩΤΕΡΙΚΗΣ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ: ΤΟ ΔΟΓΜΑ ΜΠΟΥΣ

Κεφάλαιο 1^ο	
Το Ιστορικό της Σύγκρουσης και το Διεθνές Περιβάλλον.....	56
1.1 Η Αμερικανική μοναδικότητα και η Νεοσυντηρητική Ιδεολογία	59
1.2 Η Ρεαλιστική Θεώρηση.....	62

1.3 Η Παραπλάνηση της Κοινής Γνώμης.....	64
1.4 Το Δόγμα Μπους.....	70
Κεφάλαιο 2°	
Ψυχολογικοί Προσδιοριστικοί Παράγοντες Λήψης Αποφάσεων.....	75
2.1 Γνωστική Συνέπεια (Cognitive Consistency) και Λίστα Επιλογών (Evoked Set).....	75
2.2 Προκαταλήψεις (Biases).....	79
2.3 Εικόνες (Images) και Στερεότυπα.....	82
2.4 Πεποιθήσεις (Beliefs and Belief Systems).....	86
2.5 Το Στυλ Ηγεσίας (Leadership Style) και η Προσωπικότητα του George W.Bush.....	90
Συμπεράσματα.....	99
Βιβλιογραφία.....	105

ΠΙΝΑΚΕΣ

ΠΙΝΑΚΑΣ 1	Επιδραστικοί Παράγοντες Αποφάσεων Εξωτερικής Πολιτικής.....	10
ΠΙΝΑΚΑΣ 2	Το Ορθολογικό Μοντέλο Λήψης Αποφάσεων.....	19
ΠΙΝΑΚΑΣ 3	Το Δίλημμα του Φυλακισμένου.....	23
ΠΙΝΑΚΑΣ 4	Το Γραφειοκρατικό Μοντέλο του Graham Allison.....	26
ΠΙΝΑΚΑΣ 5	Το Οργανωτικό Μοντέλο.....	30
ΠΙΝΑΚΑΣ 6	Το Μοντέλο του Groupthink.....	41
ΠΙΝΑΚΑΣ 7	Έγκριση της Προεδρικής Δράσης.....	68
ΠΙΝΑΚΑΣ 8	Προεδρικές Ομιλίες με αναφορές σε Ιράκ και Τρομοκρατία.....	69
ΠΙΝΑΚΑΣ 9	Κατηγοριοποίηση Ηγετών.....	92
ΠΙΝΑΚΑΣ 10	Η Διάισηση.....	94

Εισαγωγή

‘‘The essence of ultimate decision remains impenetrable to the observer-often, indeed, to the decider himself...There will always be the dark and tangled stretches in the decision-making process-mysterious even to those who may be most intimately involved’’.

John Fitzgerald Kennedy

Στη σύγχρονη διεθνή πραγματικότητα η λήψη αποφάσεων διατρέχει και αφορά μια πληθώρα πολιτικών φαινομένων. Πράγματι, οι συγκεκριμένες θεωρίες εξετάζουν και αναλύουν λεπτομερώς φαινόμενα του διεθνούς συστήματος, όπως οι πολεμικές συγκρούσεις, οι ανθρωπιστικές κρίσεις, ο ανταγωνισμός και η διεθνής συνεργασία, ενώ ταυτόχρονα σε συγκεκριασμό με την Πολιτική Ψυχολογία συμβάλλουν στην επεξήγηση και κατανόηση των επιλογών των ηγετών. Η διαδικασία λήψης αποφάσεων για θέματα εξωτερικής πολιτικής αναφέρεται σε όλες τις ατομικές ή ομαδικές επιλογές που επηρεάζουν τις δράσεις μιας κρατικής οντότητας στη διεθνή πολιτική σκηνή. Οι αποφάσεις αυτές διακρίνονται για το υψηλό τους ρίσκο, τα ζωτικής σημασίας διακυβεύματα και την αβεβαιότητα. Η ανάλυσή τους δύναται να αποκαλύψει τις γνωστικές διαδικασίες (cognitive processes) που οδήγησαν στη λήψη τους, επιτρέποντας στον εκάστοτε ερευνητή να διεισδύσει στον ψυχισμό και τη συλλογιστική που ακολούθησαν οι ηγέτες, για να καταλήξουν σε αυτές. Επιπλέον, μπορούν να εντοπιστούν συγκεκριμένα μοτίβα λήψης αποφάσεων, χαρακτηριστικά της προσωπικότητας και του τρόπου διοίκησης των φορέων χάραξης της πολιτικής. Επομένως, τέτοιου είδους προσεγγίσεις αποτελούν ακρογωνιαίο λίθο για την περαιτέρω μελέτη των Διεθνών Σχέσεων και η συνεισφορά τους έγκειται στο γεγονός ότι εξετάζουν από μια εναλλακτική οπτική γωνία τον ηγέτη και την ιδιοσυγκρασία του.

Με τον όρο «απόφαση» εννοούμε μια συγκεκριμένη επιλογή από ένα σύνολο δυνατών επιλογών που συνοδεύουν ένα πρόβλημα, για το οποίο αναζητείται λύση. Ειδικότερα, απόφαση είναι η διαδικασία που προσδιορίζει μια κατάσταση, την οποία επιθυμούν να δημιουργήσουν οι αποφασίζοντες. Το ενδιαφέρον, δηλαδή, επικεντρώνεται στα υπεύθυνα πρόσωπα που λαμβάνουν τις αποφάσεις και όχι σε εκείνα που θεσμικά και σύμφωνα με τον καταστατικό χάρτη μιας χώρας είναι υπεύθυνα για τη λήψη αποφάσεων¹. Σε επίπεδο εξωτερικής πολιτικής υπάρχουν 5 είδη αποφάσεων²:

¹ Π. Βαρβαρούσης, *Διεθνείς Σχέσεις και Εξωτερική Πολιτική στον 21^ο αιώνα*, Παπαζήση, Αθήνα, 2004, σελ. 254

² Η εν λόγω τυπολογία στηρίζεται στο Alex Mintz, Karl DeRouen Jr, *Understanding Foreign Policy Decision Making*, Cambridge University Press, 2010

- **Ενιαίες αποφάσεις (single decisions)** → είναι σπάνιες στις Διεθνείς Σχέσεις, διότι οι περισσότερες αποτελούν μέρος μιας σειράς διαδοχικών αποφάσεων. Παρόλα αυτά, αρκετοί ερευνητές επικεντρώνονται σε ενιαίες αποφάσεις μέσω της συγκριτικής μεθόδου, όπως π.χ εξετάζοντας την επιλογή των ΗΠΑ να μην εισβάλλουν στο Ιράκ το 1991 ή αντιστρόφως να εισβάλλουν το 2003
- **Στρατηγικές, διαδραστικές αποφάσεις (strategic, interactive decisions)** → περιλαμβάνουν τουλάχιστον δύο δρώντες που λαμβάνουν τις αποφάσεις, οι οποίες επηρεάζουν και ταυτόχρονα επηρεάζονται από τις αντίστοιχες αποφάσεις του άλλου δρώντος. (π.χ το δίλημμα του φυλακισμένου)
- **Διαδοχικές αποφάσεις (sequential decisions)** → περιέχουν μια σειρά αλληλένδετων αποφάσεων. Π.χ είναι απαραίτητη ή όχι η αύξηση των στρατευμάτων στο Ιράκ; Θα πρέπει οι ΗΠΑ να προβούν στην επίθεση ή όχι;
- **Αλληλουχία διαδραστικών αποφάσεων (sequence of interactive decisions)** → Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί η κούρσα εξοπλισμών στην οποία τουλάχιστον δύο χώρες ανταποκρίνονται στις αποφάσεις που λαμβάνει η μια έναντι της άλλης αναφορικά με τον εξοπλισμό ή αφοπλισμό τους.
- **Ομαδικές αποφάσεις (Group decision-making)** → επηρεάζουν τη δυναμική μιας ομάδας. Η ομάδα αυτή μπορεί να είναι ένας συνασπισμός κρατών, ένα κυβερνητικό επιτελείο ή γραφειοκρατικές υπηρεσίες. Ωστόσο, η διαδικασία λήψης ομαδικών αποφάσεων μπορεί να αποδειχθεί ιδιαίτερα περίπλοκη δεδομένου ότι τα μέλη μιας ομάδας ενδέχεται να διαθέτουν διαφορετική ατζέντα, συμφέροντα και πολιτικές επιλογές.

Τέλος, υπάρχουν δύο πρόσθετα είδη αποφάσεων σε θέματα εξωτερικής πολιτικής που βασίζονται αφενός σε ψυχολογικές προσεγγίσεις (impulse-driven decisions) και αφετέρου σε προσεγγίσεις στη βάση ορθολογικών επιλογών (ends-means).

Επιπλέον, θα πρέπει να επισημανθεί ότι η διαδικασία απόφασης ακολουθεί τρία βασικά στάδια³:

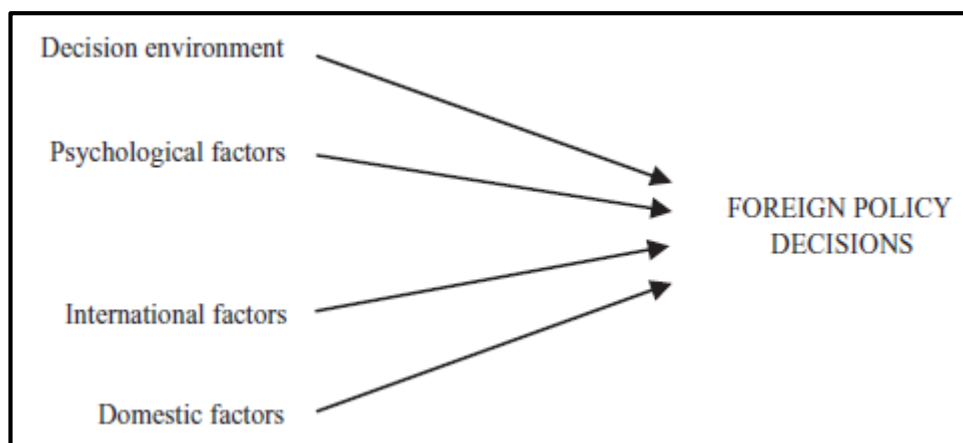
- Το στάδιο *πριν* από την απόφαση που καλύπτει τη διαδικασία της προετοιμασίας της και ειδικότερα θέματα σχετικά με την αξιολόγηση των πληροφοριών, τη διατύπωση προτάσεων, τις συμβουλές κτλ
- Το στάδιο *λήψης και εκτέλεσής* της, το οποίο κατανοείται ως απόκριση στα εξωτερικά ερεθίσματα, ως επιλογή ή μη από το σύνολο των δεδομένων επιλογών από μέρους των υπεύθυνων προσώπων που συνθέτουν το κέντρο λήψης αποφάσεων

³ Στο Π. Βαρβαρούσης, *Διεθνείς Σχέσεις και Εξωτερική Πολιτική στον 21^ο αιώνα*, Παπαζήση, Αθήνα, 2004, σελ. 254-255

- Το στάδιο μετά την απόφαση που αναφέρεται στην εφαρμογή της, τον έλεγχο των συνεπειών, την αξιολόγηση, την ερμηνεία και την ευθύνη, τις δυνατές μεταβολές σε περίπτωση που η απόφαση προσκρούει σε σοβαρές αντιδράσεις στο εσωτερικό ή εξωτερικό κτλ.

Στο πλαίσιο αυτό οι αποφάσεις αποτελούν συνάρτηση του γραφειοκρατικού μηχανισμού του κρατικού υποκειμένου, της δομής του κοινωνικο-πολιτικού του συστήματος και του πλήθους ενδοκρατικών μεταβλητών (δηλαδή τα πολιτικά κόμματα, οι ομάδες συμφερόντων, ακόμα και η στάση της κοινής γνώμης συμβάλλουν έμμεσα στη διαδικασία λήψης αποφάσεων) και της επίδρασης του εξωτερικού περιβάλλοντος (δηλαδή συμπεριφορά άλλων δρώντων και κρατών, διεθνών οργανισμών που δραστηριοποιούνται επί συγκεκριμένων πολιτικών ζητημάτων, γεωπολιτικοί και δημογραφικοί παράγοντες)⁴.

ΣΧΗΜΑ 1 Επίδραστικοί Παράγοντες Αποφάσεων Εξωτερικής Πολιτικής

Πηγή: Alex Mintz, Karl DeRouen Jr, *Understanding Foreign Policy Decision Making*, Cambridge University Press, 2010

Ωστόσο, σε ατομικό επίπεδο δεν θα μπορούσε να παραβλεφθεί ο ρόλος και η σημασία των ψυχοκοινωνικών παραγόντων που συντελούν στην παραγωγή συγκεκριμένων αποφάσεων και αποτελεσμάτων για θέματα εξωτερικής πολιτικής. Ο Robert Jervis εισήγαγε τις μεταβλητές αυτές σε μια προσπάθεια κατανόησης τόσο της πολυπλοκότητας του διεθνούς περιβάλλοντος, όσο και της ψυχosύνθεσης των δρώντων, διαπιστώνοντας ότι σε αρκετές περιπτώσεις οι χαμηλής ποιότητας αποφάσεις με καταστροφικές συνέπειες για την εξωτερική πολιτική μιας χώρας, αποτελούσαν προϊόν εσφαλμένων αντιλήψεων (misperceptions) των ηγετών. Για την περαιτέρω κατανόηση και ερμηνεία του όρου αυτού, κρίνεται απαραίτητη η εννοιολόγηση και

⁴ Π. Βαρβαρούσης, *Διεθνείς Σχέσεις και Εξωτερική Πολιτική στον 21^ο αιώνα*, Παπαζήση, Αθήνα, 2004

αποσαφήνισή του. Έτσι λοιπόν, ως αντιλήψεις νοούνται: οι οργανικές παραστάσεις ενός αντικειμένου μέσα στο σύστημα γνώσεων του ατόμου. Πυρήνας μιας συγκεκριμένης αντίληψης είναι η κατανόηση του χαρακτήρα του αντικειμένου στο οποίο και απευθύνεται. Η αντίληψη δεν σημαίνει απλώς την αντανάκλαση της πραγματικότητας στη συνείδηση των ατόμων αλλά τη δομική παράσταση των αντικειμένων μέσα στο σύστημα γνώσεων των ατόμων. Αποτελεί περισσότερο επακόλουθο μιας δημιουργίας ή ενός σχηματισμού παρά ένας απλός καθορισμός του τρόπου, με τον οποίο το αντικείμενο (φαινόμενο) συνειδητοποιείται⁵.

Στόχος της παρούσας διπλωματικής εργασίας είναι ο έλεγχος της ερμηνευτικής σπουδαιότητας της Πολιτικής Ψυχολογίας ως παρεμβαίνουσας μεταβλητής, βασισμένης ως επί το πλείστον στη θεωρία της Παρανόησης (Misperception) που πηγάζει κυρίως από το έργο του Jervis ‘*Perception and Misperception in International Politics*’. Κατά τον συγγραφέα, οι αντιλήψεις των decision-makers για το διεθνές γίνεσθαι και τους παγκόσμιους δρώντες διαφέρουν από την πραγματικότητα με τρόπους που μπορούμε να ανιχνεύσουμε και για αιτίες που έχουμε τη δυνατότητα να κατανοήσουμε, προσδίδοντας μια νέα ερμηνευτική διάσταση και περαιτέρω εμβάθυνση στο πεδίο των Διεθνών Σχέσεων. Τα ερευνητικά ερωτήματα που προκύπτουν είναι ακριβώς για ποιους λόγους και μέσα από ποιες διαδικασίες οδηγούνται οι πολιτικοί αρχηγοί στη λήψη αποφάσεων και διαχειρίζονται διεθνείς συγκρούσεις, χαράσσοντας με αυτό τον τρόπο την εξωτερική πολιτική της χώρας τους. Ποια είναι η συμβολή των ατομικών τους αντιλήψεων, πεποιθήσεων, εικόνων για τον αντίπαλο και τι συνέπειες ενέχει κάτι τέτοιο σε πολιτικό επίπεδο; Επομένως, η εργασία δεν αποσκοπεί στην παράθεση προτάσεων για την αποφυγή των λανθασμένων αντιλήψεων, τη βελτίωση και αποδοτικότητα του γραφειοκρατικού μηχανισμού ή την πρόβλεψη του τρόπου ανταπόκρισης του αντίπαλου μέρους στις πολιτικές πρωτοβουλίες ενός κράτους με το οποίο βρίσκεται σε διένεξη, αλλά, αντίθετα, στοχεύει στην περιγραφή, ανάλυση και αξιολόγηση των αντιλήψεων και πεποιθήσεων ενός συγκεκριμένου πολιτικού ηγέτη, καθώς και την απόπειρα επεξήγησης μιας παρελθούσας κυβερνητικής πολιτικής επιλογής που οδηγεί στις εσφαλμένες αντιλήψεις που προαναφέρθηκαν.

Μεθοδολογικά, για τον επιστημονικό έλεγχο και την προσπάθεια εμπειριστατωμένης απάντησης στα ανωτέρω ερωτήματα, θα γίνει χρήση της περιπτωσιολογικής μελέτης (case

⁵ Ibid. Αυτό που έχει σημασία είναι οι γνωστικές λειτουργίες του λήπτη της απόφασης, οι οποίες αναφέρονται στο περιεχόμενο και στη δομή του συστήματος επεξεργασίας πληροφοριών του ατόμου. Αντιπροσωπεύουν τις βασικές απόψεις του decision maker σχετικά με την πραγματικότητα και αναφορικά με τα διαθέσιμα μέσα χειρισμού της. Έτσι, οι απόψεις αυτές επηρεάζουν τα υπόλοιπα στοιχεία που χαρακτηρίζουν τη διαδικασία λήψης αποφάσεων (όπως η μνήμη, οι πολιτικές επιλογές και οι αντιλήψεις).

study) που αφορά στο δόγμα Μπους, το οποίο λειτούργησε ως καταλύτης κατά την επέμβαση (εξαρτημένη μεταβλητή) στο Ιράκ, καθώς και της ανάλυσης περιεχομένου (content analysis) σε κάποιες από τις ομιλίες και τις δηλώσεις του στα απομνημονεύματά του. Επιπλέον, γίνεται αναφορά στο εγχώριο περιβάλλον των ΗΠΑ και ειδικότερα στο βαθμό στον οποίο οι εσωτερικές συνθήκες και η κατανομή ισχύος στη συγκεκριμένη συγκυρία έδωσαν τη δυνατότητα στις πεποιθήσεις του ηγέτη και της ομάδας του να λειτουργήσουν ως ανεξάρτητη μεταβλητή, παρερμηνεύοντας το περιβάλλον τους και καταλήγοντας σε αναποτελεσματικές αποφάσεις εξωτερικής πολιτικής.

Αναλυτικότερα, η εργασία δομείται σε δύο μέρη: στο **Πρώτο Μέρος** γίνεται παράθεση και συστηματική μελέτη των Θεωριών Λήψης Αποφάσεων καθεμία από τις οποίες μπορεί να επεξηγήσει με διαφορετικό τρόπο τα πολιτικά φαινόμενα, οδηγώντας, ωστόσο, στα ίδια συμπεράσματα, αποδεικνύοντας την αλληλοσυμπληρωματικότητα των θεωριών και το γεγονός ότι η διαδικασία λήψης αποφάσεων απαιτεί πολύπλευρη θεωρητική προσέγγιση. Στο **Δεύτερο Μέρος** δίνεται έμφαση στη σφαιρική απεικόνιση και απόπειρα ερμηνείας των αντιλήψεων του προέδρου Μπους και των Αμερικανών κυβερνητικών αξιωματούχων υπό το πρίσμα της Πολιτικής Ψυχολογίας για την απόφαση εισβολής στο Ιράκ –δηλαδή από το τέλος της 11^{ης} Σεπτεμβρίου έως και λίγο μετά τον πόλεμο του 2003. Η εκ του αποτελέσματος εσφαλμένη αντίληψη του προέδρου έγκειται ακριβώς στην αποκρυσταλλωμένη άποψη του ίδιου, ότι η επιτυχημένη επέμβαση στο Αφγανιστάν –αντιμετώπιση του πολέμου κατά της τρομοκρατίας- θα σημείωνε την ίδια επιτυχία σε μια ενδεχόμενη επέμβαση στο Ιράκ, καθώς και στο ότι το εν λόγω αποτυχημένο κράτος διέθετε όπλα μαζικής καταστροφής. Κατά συνέπεια, γίνεται ανάλυση των ψυχολογικών προσδιοριστικών παραγόντων που ώθησαν τον πρόεδρο στη λήψη της συγκεκριμένης απόφασης βάσει προϋπαρχουσών πεποιθήσεων, κοσμοεικόνων και αντιλήψεων του για τον αντίπαλο και τις προθέσεις του, ενώ παράλληλα αναλύεται το πλαίσιο εντός του οποίου διαμορφώθηκαν και εκφράστηκαν οι αντιλήψεις αυτές, τι αντίκτυπο είχαν και σε ποιους τομείς. Επιπλέον, αποτιμάται ο τρόπος με τον οποίο ο Αμερικανός πρόεδρος διαχειρίστηκε τη σύγκρουση, προβαίνοντας σε χρήση της ψευδολογίας και του φόβου, δίνοντας στην κοινή γνώμη την αίσθηση ότι ήταν αντιμετώπιση με μια αέναη απειλή.

Εν κατακλείδι, η επικέντρωση στη ψυχολογική διάσταση της εξωτερικής πολιτικής και ο καθοριστικός ρόλος των αντιλήψεων των ηγετών που διαμορφώνει σε μεγάλο βαθμό την ιδιοσυγκρασία τους, θα αναδείξουν την επίδραση της Πολιτικής Ψυχολογίας τόσο σε ατομικό επίπεδο (δηλαδή τις προσωπικές στάσεις-απόψεις, αξίες, ιδεολογίες, εσωτερικές διεργασίες που

οδηγούν στη λήψη αποφάσεων) όσο και σε συλλογικό (συλλογικές ταυτότητες, ψυχολογία μαζών). Δεν επιχειρείται μια κρατοκεντρική προσέγγιση, αλλά εξετάζεται ο ανθρωπολογικός παράγοντας των Διεθνών Σχέσεων, καθώς στο επίκεντρο του ενδιαφέροντος βρίσκεται ο ηγέτης και η ψυχοσύνθεσή του. Εξάλλου, ο ανθρωπομορφισμός του κράτους μπορεί να λειτουργήσει ως ρητορική, αλλά οι κρατικές οντότητες δεν κυβερνούν, ούτε έχουν προτιμήσεις και πεποιθήσεις. Την ιδιότητα αυτή την κατέχουν μόνο οι φορείς χάραξης της πολιτικής.

Η Πολιτική Ψυχολογία ως γνωστικό αντικείμενο

Η Πολιτική Ψυχολογία αποτελεί την εφαρμογή των γνώσεων που πηγάζουν από την ανθρώπινη ψυχολογία και ενσωματώνονται στην μελέτη της πολιτικής. Οι θεωρίες της αντλούν σε μεγάλο βαθμό από τη βιοψυχολογία, τη νευροεπιστήμη, την προσωπικότητα, τη ψυχοπαθολογία, την εξελικτική ψυχολογία, την αναπτυξιακή ψυχολογία, την κοινωνική ψυχολογία, τη γνωστική ψυχολογία και τις σχέσεις μεταξύ των ομάδων. Εξετάζει τις πολιτικές ελίτ – τη ψυχοσύνθεση, τα κίνητρα, τις πεποιθήσεις, τον τρόπο ηγεσίας τους, καθώς επίσης τις αποφάσεις και τις δράσεις τους σε επίπεδο εσωτερικής και εξωτερικής πολιτικής, αλλά και σε ζητήματα που αφορούν στους διεθνείς διαπληκτισμούς και την επίλυση συγκρούσεων. Επιπροσθέτως, ασχολείται με τη δυναμική της μαζικής πολιτικής συμπεριφοράς: την επιρροή της Πολιτικής Επικοινωνίας, την εκλογική συμπεριφορά και τη συλλογική δράση⁶. Στην πολιτική και κοινωνική πραγματικότητα είναι προφανές ότι οι διεθνείς δρώντες δεν ανταποκρίνονται με παρόμοιο τρόπο στα εξωτερικά ερεθίσματα, τις κοινωνικές νόρμες και τους πολιτικούς θεσμούς, με αποτέλεσμα η συμπεριφορά τους να παρουσιάζει ποικιλομορφία, καταδεικνύοντας, έτσι, τη σημασία της μελέτης των ατομικών ψυχολογικών προδιαθέσεων που είναι απαραίτητη για την κατανόηση των φαινομένων εξωτερικής πολιτικής.

Προβαίνοντας σε μια ιστορική αναδρομή παρατηρεί κανείς ότι στα τέλη του 1960 παρουσιάστηκε η πρώτη συστηματική ανάλυση και προσέγγιση της λήψης αποφάσεων από τους Snyder, Brick και Sapin, σύμφωνα με τους οποίους η κατανόηση της κρατικής συμπεριφοράς απαιτεί την προσήλωση στις πολιτικές ελίτ –ιδίως στους τρόπους που οι ίδιες συλλαμβάνουν το εθνικό συμφέρον, τη φύση των πληροφοριών και της επικοινωνίας, καθώς και το εσωτερικό πολιτικό πλαίσιο εντός του οποίου λειτουργούν. Η επιρροή των ατομικών ψυχολογικών μεταβλητών στην εξωτερική πολιτική περιελάμβανε μόνο κάποιες κοσμοεικόνες και απόψεις

⁶ L. Huddy, D. O.Sears, J.S.Levy, *The Oxford Handbook of Political Psychology*, Second Edition, Oxford University Press, 2013

των ηγετών χωρίς περαιτέρω έμφαση στις κοινωνικές, διανοητικές, πνευματικές και ψυχολογικές διεργασίες που τις δημιουργήσαν. Κατά την περίοδο του “δεύτερου κύματος” που ασχολείται με τη λήψη αποφάσεων (second-wave of decision-making approach) ο ψυχολογικός παράγοντας διαδραματίζει όλο και λιγότερο σημαντικό ρόλο στην προσπάθεια ερμηνείας της πραγματικότητας από τους ερευνητές⁷. Ήταν η χρονική περίοδος όπου ο Gr.Allison (1971) παρουσιάζει τα τρία μοντέλα του, όπως θα αναλύσουμε παρακάτω.

Σημαντικότερη για την Πολιτική Ψυχολογία, μπορεί να θεωρηθεί η συνεισφορά του Jervis που παρείχε μια ολοκληρωμένη μελέτη της θεωρίας και εμπειρικά στοιχεία από πολλά διαφορετικά πεδία της γνωστικής και κοινωνικής ψυχολογίας σχετικά με τις εσφαλμένες αντιλήψεις των δρώντων στις Διεθνείς Σχέσεις. Η μελέτη του συμβολίζει την έλευση της εποχής του “γνωστικού παραδείγματος” (*cognitive paradigm*) στην ανάλυση θεμάτων εξωτερικής πολιτικής και επί της ουσίας εισήγαγε για πρώτη φορά τις ψυχολογικές προσεγγίσεις των διεθνών ζητημάτων, καταδεικνύοντας τη σημασία τους για τη λήψη αποφάσεων. Βασικές αρχές πάνω στις οποίες εδράζεται το γνωστικό παράδειγμα αποτελεί η άποψη ότι ο κόσμος είναι εξαιρετικά πολύπλοκος, χωρίς συνοχή και διαρκώς μεταβαλλόμενος. Σε ένα τέτοιο περιβάλλον, οι άνθρωποι διαθέτουν περιορισμένες πνευματικές ικανότητες, για να επεξεργαστούν νεοεισερχόμενες πληροφορίες, με αποτέλεσμα να αναπτύσσουν *γνωστικές συντομεύσεις* (*cognitive shortcuts*) για να τον απλοποιήσουν και να τον κατανοήσουν, οργανώνοντάς τον. Στην προσπάθειά τους, όμως, αυτή, τείνουν να διαμορφώνουν κάποιες προκαταλήψεις και να προβαίνουν σε σημαντικά σφάλματα. Κατά τον Jervis οι ατομικές γνωστικές προδιαθέσεις ή τρόποι σκέψης (*mindsets*) διαδραματίζουν δυσανάλογο ρόλο στη διαμόρφωση των αντιλήψεων του δρώντος. Το γεγονός αυτό οδηγεί σε μια γενική τάση του ατόμου για επιλεκτική επεξεργασία των πληροφοριών, *πρόωρη γνωστική φραγή* (*premature cognitive closure*, δηλαδή στην τάση οι άνθρωποι να βλέπουν αυτό που περιμένουν να δουν) και στην επιμονή διατήρησης των προϋπαρχουσών πεποιθήσεων⁸. Όπως επισημαίνει ο ίδιος : *Perception is more theory-driven than data-driven*⁹.

Σε κάθε περίπτωση, η Πολιτική Ψυχολογία δεν είναι σε θέση να παρέχει κατά μονάς ολοκληρωμένες επεξηγήσεις για τη φύση και λειτουργία διεθνούς συστήματος, ακριβώς επειδή αποτυγχάνει να ερμηνεύσει τον τρόπο που οι διεθνείς και εγχώριες συνθήκες διαμορφώνουν τις

⁷ L. Huddy, D. O.Sears, J.S.Levy, *The Oxford Handbook of Political Psychology*, Second Edition, Oxford University Press, 2013

⁸ R.Jervis, *Perception and Misperception in International Politics*, Princeton University Press, 1976

⁹ Ibid.

επιλογές και τις πεποιθήσεις των δρώντων. Ωστόσο, δεν μπορεί να αμφισβητηθεί η σημαντική συνεισφορά της και το γεγονός ότι αποτελεί μια νέα, πρωτότυπη ερμηνευτική προσέγγιση στην μελέτη των Διεθνών Σχέσεων που εκκινεί από τα ψυχολογία του ηγέτη, και παρουσιάζει τους τρόπους με τους οποίους τα εσωτερικά κίνητρα, οι αντιλήψεις, οι πεποιθήσεις και το αξιακό πλαίσιο του ίδιου παρεμβαίνουν στη διαδικασία λήψης αποφάσεων και παράγουν διαφορετικά πολιτικά αποτελέσματα.

ΜΕΡΟΣ 1^ο

ΤΑ ΜΟΝΤΕΛΑ ΛΗΨΗΣ ΑΠΟΦΑΣΕΩΝ

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1^ο

Το Ορθολογικό Μοντέλο

Το Ορθολογικό Μοντέλο έχει τις ρίζες του στην μικροοικονομία και προϋποθέτει ότι οι λήπτες αποφάσεων αποτελούν λογικούς δρώντες που επιδιώκουν τη μεγιστοποίηση της χρησιμότητας των δυνατοτήτων τους. Ως εκ τούτου, προβαίνουν σε αποφάσεις που πιστεύουν ότι θα οδηγήσουν στο καλύτερο δυνατό αποτέλεσμα με βάση αυτό που επιτάσσουν τα συμφέροντά τους (στην περίπτωση των Διεθνών Σχέσεων με αυτό που επιτάσσει το εθνικό συμφέρον). Με άλλα λόγια, η κάθε απόφαση λαμβάνεται βάσει της χρησιμότητας και της πιθανότητας του ευνοϊκού για τον λήπτη της απόφασης αποτελέσματος¹⁰. Επομένως, οι πολιτικοί δρώντες προσπαθούν να υλοποιήσουν τα συμφέροντά τους μέσα από μια διαδικασία κόστους-οφέλους, γεγονός που συνεπάγεται ότι είναι γνώστες όλων των εναλλακτικών επιλογών που διαθέτουν προκειμένου να επιτύχουν τους στόχους τους.

Ειδικότερα, ο λήπτης της απόφασης κατατάσσει τις προτιμήσεις του και ιεραρχεί τις προτεραιότητές του σύμφωνα με το βαθμό της ικανοποίησης που πηγάζει μέσα από την επίτευξη των σκοπών του. Στη συνέχεια, έχει την ικανότητα να διακρίνει τις διαθέσιμες εναλλακτικές λύσεις και να αναλύσει τις συνέπειες που θα επιφέρουν οι επιλογές του. Συνεπώς, θα προτιμήσει την εναλλακτική που θα του προσφέρει μεγαλύτερο κέρδος με όσο το δυνατόν μικρότερο κόστος. Με τον τρόπο αυτό συνάγεται ότι οι πολιτικοί ηγέτες δεν διαθέτουν πλήρη ελευθερία δράσης και έλεγχο των καταστάσεων, λόγω των ντετερμινιστικών παραγόντων που διέπουν το διεθνές γίγνεσθαι και επηρεάζουν άμεσα τη διαδικασία λήψης μιας απόφασης. Αντίθετα, οφείλουν να εξετάζουν τους δυνητικούς περιορισμούς που εμποδίζουν την επίτευξη του στόχου που επιθυμούν να εκπληρώσουν, προσαρμόζοντας ταυτόχρονα τη συμπεριφορά τους στις πολιτικές συγκυρίες. Το γεγονός αυτό δεν αποκλείει την ανάγκη εγκατάλειψης του αρχικού στόχου τους και την υιοθέτηση εναλλακτικών λύσεων που αποτελούν την 2^η ή την 3^η προτιμώμενη επιλογή τους¹¹.

Από την άλλη πλευρά, η κριτική που ασκείται στο Ορθολογικό Μοντέλο είναι βαρύνουσας σημασίας για τη λειτουργικότητά του και τη δυνατότητα εφαρμογής του. Αρκετοί μελετητές διατυπώνουν τις αμφιβολίες τους ως προς την γνώση –από πλευράς των ιθυνόντων- όλων των εναλλακτικών λύσεων. Σύμφωνα με τον Κουσκουβέλη «αν πράγματι ο κάθε λήπτης της

¹⁰ Ηλίας Ι. Κουσκουβέλης, *Λήψη Αποφάσεων, Κρίση, Διαπραγμάτευση*, Παπαζήση, Αθήνα 1997, σελ.57

¹¹ Bruce Bueno de Mesquita, *Foreign Policy Analysis and Rational Choice Models*, *The International Studies Association Compendium Project*, www.isacomps.com

απόφασης γνώριζε όλες τις εναλλακτικές λύσεις εκ των προτέρων, δεν θα υπήρχε καμία δυσκολία ως προς το φαινόμενο “λήψη αποφάσεων” και αυτό δεν θα αποτελούσε αντικείμενο επιστημονικής μελέτης. Ταυτόχρονα, η εκ των προτέρων γνώση των εξελίξεων θα οδηγούσε σε προκαθορισμένες αποφάσεις και θα περιόριζε σημαντικά τη δημιουργικότητα, την ανανέωση και την καινοτομία»¹². Η διαδικασία αυτή περιπλέκεται ακόμα περισσότερο, όταν οι ηγέτες έρχονται αντιμέτωποι με μια πληθώρα αξιών και στόχων που επιθυμούν να υλοποιήσουν. Στην περίπτωση αυτή, κατά τον Sidney Verba, οι στόχοι θα πρέπει να κατηγοριοποιηθούν και η επιλογή να γίνει με βάση ποια από αυτές θα πετύχει τον καλύτερο συγκερασμό αξιών στο σύνολό τους και όχι με βάση ποια επιλογή θα μεγιστοποιήσει μια αξία¹³. Παράλληλα, ο λήπτης της απόφασης θα πρέπει να συνυπολογίσει, μεταξύ άλλων, το κόστος που θα υποστεί, αν επιλέξει τη λύση η οποία θα του ικανοποιήσει την πλέον σημαντική αξία. Συνεπώς, οφείλει να διαθέτει ακριβή πληροφόρηση του κόστους, ικανότητα ορθών εκτιμήσεων και πλήρη συνείδηση των υπολογισμών και των πράξεών του¹⁴.

Μετά την παράθεση των ανωτέρω δεδομένων, το Ορθολογικό Μοντέλο Λήψης Αποφάσεων θα μπορούσε να συνοψισθεί ως εξής: **α)** οι δρώντες προβαίνουν σε **σκόπιμες ενέργειες**, παρακινούμενοι από μια συμπεριφορά η οποία είναι προσανατολισμένη στον απώτερο στόχο. Συγκεκριμένα, ο λήπτης της απόφασης πρέπει να είναι σε θέση να προσδιορίσει έναν *a priori* στόχο και να προτίθεται να τον υλοποιήσει, **β)** οι δρώντες προβάλλουν **σταθερές προτιμήσεις**, όπως αποδεικνύεται από την ικανότητά τους να τις κατατάσσουν σε μια μεταβατική σειρά (transitive order). Η **μεταβατικότητα** (transitivity) σημαίνει ότι αν το Αποτέλεσμα 1 είναι προτιμότερο από το Αποτέλεσμα 2 και αυτό με τη σειρά του προτιμότερο από το Αποτέλεσμα 3, τότε το Αποτέλεσμα 1 είναι προτιμότερο από το Αποτέλεσμα 3¹⁵, **γ)** η **μεγιστοποίηση της χρησιμότητας** (utility maximization) υποδηλώνει ότι οι δρώντες θα επιλέξουν την εναλλακτική εκείνη που τους παρέχει την μεγαλύτερη ποσότητα καθαρού οφέλους. Όπως αναφέρει ο Cashman, τα στάδια που ακολουθεί ο ηγέτης, για να λάβει μια απόφαση με βάση το Ορθολογικό Μοντέλο, είναι τα εξής¹⁶:

- Προσδιορίζει το πρόβλημα
- Προσδιορίζει και ιεραρχεί τους στόχους

¹² Ηλίας Ι. Κουσκουβέλης, *Λήψη Αποφάσεων, Κρίση, Διαπραγμάτευση*, Παπαζήση, Αθήνα 1997, σελ.57

¹³ Ibid, σελ.58

¹⁴ Ibid.

¹⁵ Για παράδειγμα, αν προτιμάται η διπλωματία από τις κυρώσεις και οι κυρώσεις από τη χρήση βίας, τότε η διπλωματία είναι προτιμότερη από τη χρήση βίας. Alex Mintz, Karl DeRouen Jr, *Understanding Foreign Policy Decision Making*, Cambridge University Press, 2010, σελ.58

¹⁶ Ibid, σελ.58

- Συλλέγει πληροφορίες
- Προσδιορίζει τις εναλλακτικές λύσεις των στόχων προς επίτευξη
- Αναλύει τις εναλλακτικές εξετάζοντας τις ενδεχόμενες συνέπειες και την αποτελεσματικότητα (διαδικασία κόστους-οφέλους) καθεμίας εξ αυτών, αλλά ταυτόχρονα υπολογίζει τις πιθανότητες που σχετίζονται με την επιτυχία
- Μέσα από το πλήθος των εναλλακτικών λύσεων, επιλέγει εκείνη που θεωρεί την πλέον κατάλληλη συγκριτικά με τις υπόλοιπες και που μεγιστοποιεί τις πιθανότητες ως προς το να αποτελεί πράγματι την ιδανική λύση
- Εφαρμόζει την απόφαση
- Παρακολουθήση και αξιολόγησή της

ΣΧΗΜΑ 2 Το Ορθολογικό Μοντέλο Λήψης Αποφάσεων

Πηγή: Encyclopedia Britannica, www.britannica.com

Ωστόσο, η προσεκτική εξέταση των εναλλακτικών πολιτικών επιλογών με τη χρήση του μοντέλου δεν μπορεί να διασφαλίσει ένα σίγουρο και επιτυχές αποτέλεσμα. Πράγματι, σε αρκετές περιπτώσεις οι συμβουλευτικές ομάδες συχνά αναλύουν εξονυχιστικά τα πολιτικά

διλήμματα λαμβάνοντας μεν καλύτερες αποφάσεις, αλλά καταλήγουν σε ανεπαρκή, μη ικανοποιητικά αποτελέσματα¹⁷.

Συμπερασματικά, το Ορθολογικό Μοντέλο Λήψης Αποφάσεων υποστηρίζει ότι τα απολύτως ορθολογικά άτομα διαθέτουν ένα ολοκληρωμένο και συνεκτικό σύνολο προτιμήσεων, συλλέγουν τον κατάλληλο όγκο πληροφοριών ανάλογα με τη σημασία που έχει η κάθε επιλογή, διαμορφώνουν τις πεποιθήσεις τους αναφορικά με τις εναλλακτικές λύσεις που παρέχουν τις απαραίτητες πληροφορίες και αφορούν στη λήψη της απόφασης και, τέλος, διαλέγουν τη δράση εκείνη που θεωρούν ότι συνάδει με τις πεποιθήσεις τους και είναι κατάλληλη για την εκπλήρωση των στόχων τους¹⁸. Ωστόσο, αναφορικά με τη θεωρία της Περιορισμένης Ορθολογικότητας (Bounded Rationality) που θα εξετάσουμε παρακάτω, κάτι τέτοιο είναι δύσκολο να διαθέτει πρακτική εφαρμογή σε πραγματικές συνθήκες και κυρίως σε περιπτώσεις κρίσεων μεταξύ των κρατών. Ο πολιτικός κόσμος -και ο άνθρωπος γενικότερα- χαρακτηρίζεται από πολυπλοκότητα και συχνά οι προτιμήσεις των δρώντων είναι ασταθείς, ασυνεπείς και επηρεασμένες από τον τρόπο με τον οποίο σχηματίζονται και πλαισιώνονται οι εναλλακτικές λύσεις. Οι δρώντες δεν ανταποκρίνονται πάντα στις νέες πληροφορίες και συνεπώς δεν ανανεώνουν τις προϋπάρχουσες πεποιθήσεις τους. Επιπλέον, δεν τροποποιούν τις προτιμήσεις τους, ώστε να βρίσκονται σε συνάρτηση με τους στόχους τους και εν συνεχεία δεν συλλέγουν αρκετές πληροφορίες, ώστε να προβούν στις κατάλληλες επιλογές για τη λήψη της απόφασης¹⁹.

Παρόλο που το Ορθολογικό Μοντέλο επικρίνεται για ανυπαρξία ρεαλιστικότητας, δεν παύει να αποτελεί κεντρική θεωρία λήψης αποφάσεων με την οποία μπορούν να εξεταστούν και να ερμηνευθούν επιμέρους πολιτικά φαινόμενα και διεθνή ζητήματα.

1.1 Θεωρία Παιγνίων

Τα παίγνια ορίζονται ως:

θεωρητικές και μαθηματικές κατασκευές που στόχο έχουν να περιγράψουν με σχηματοποιημένο τρόπο συγκεκριμένες πλευρές και συμπεριφορές του πολιτικού γίνεσθαι. Περιορίζονται σε 2 μόνο παίκτες που συνήθως εμφανίζονται να έχουν δύο επιλογές ο καθένας. Προϋποθέτουν

¹⁷ Alex Mintz, Karl DeRouen Jr, *Understanding Foreign Policy Decision Making*, Cambridge University Press, 2010, σελ.58 Αξίζει να σημειωθεί, ότι αρκετοί μελετητές διακρίνουν μεταξύ “Ισχύης” και “Πυκνής” ορθολογικότητας. Η πρώτη αναφέρεται στη στρατηγική επιδίωξη σταθερών και ιεραρχικά δομημένων προτιμήσεων, ενώ αντίθετα η δεύτερη υποθέτει ότι οι δρώντες έχουν συγκεκριμένες προτιμήσεις που αποσκοπούν στη διατήρηση ή αύξηση της ισχύος τους. Για τους πολιτικούς ηγέτες αυτό σημαίνει επιδίωξη της διαιώνισης του αξιώματός τους. Ibid, σελ.59

¹⁸ Dennis Chong, *Degrees of Rationality in Politics* στο L. Huddy, D. O.Sears, J.S.Levy, *The Oxford Handbook of Political Psychology*, Second Edition, Oxford University Press, 2013, σελ.96

¹⁹ Ibid, σελ.96

ορθολογικούς παίκτες, αλληλεξάρτηση των συμπεριφορών τους, δεδομένα κέρδη ή απώλειες για τον καθένα, γνώση των συνεπειών που θα έχουν οι επιλογές τους και προσπάθεια μεγιστοποίησης των κερδών τους ή ελαχιστοποίησης των απωλειών²⁰.

Κατά συνέπεια, είναι μια μέθοδος ανάλυσης προβλημάτων που σχετίζεται με τον τρόπο λήψης αποφάσεων σε καταστάσεις σύγκρουσης και συνεργασίας. Παίκτης μπορεί να είναι ένα πρόσωπο, μια οργάνωση, ένα κράτος, ή ένας συνασπισμός, ενώ ως αντικείμενο έρευνας μπορούν να θεωρηθούν διάφορα προβλήματα ψυχολογικής, κοινωνικής, οικονομικής και πολιτικής υφής²¹. Ο εκάστοτε παίκτης έχει στη διακριτική του ευχέρεια μια σειρά μέσων που μπορεί να χρησιμοποιήσει προκειμένου να αποτρέψει τον αντίπαλό του από το να αποκτήσει συγκριτικό πλεονέκτημα εις βάρος του και συνεπώς να μειώσει σημαντικά τα κέρδη του. Η στρατηγική του αντιπάλου δηλαδή καθορίζει σε μεγάλο βαθμό τις επόμενες κινήσεις και αποφάσεις του δρώντος²².

Η θεωρία παιγνίων αποτελεί, επί της ουσίας, θεωρία που στηρίζεται στα πρότυπα του Ορθολογικού Μοντέλου, καθώς πρεσβεύει ότι οι συμμετέχοντες θα δράσουν σκεπτόμενοι ορθολογικά πριν τη λήψη της απόφασης. Με τον όρο “ορθολογική συμπεριφορά” εννοείται ότι ο κάθε παίκτης διαθέτει μια ομάδα προσδιορισμένων και μη αμοιβαία αποκλειόμενων στόχων και θα κάνει τις επιλογές του με βάση αυτούς τους στόχους χωρίς να κάνει λάθος²³. Επομένως, όπως ακριβώς στο Ορθολογικό Μοντέλο, έτσι και στη θεωρία παιγνίων πρωταρχικός στόχος του λήπτη της απόφασης στις Διεθνείς Σχέσεις αποτελεί η εξεύρεση της καλύτερης στρατηγικής μέσα από μια πλειάδα εναλλακτικών επιλογών -αφού πρωτίστως αναλυθούν και εξεταστούν τα

²⁰ Ηλίας Ι. Κουσκουβέλης, *Λήψη Αποφάσεων, Κρίση, Διαπραγμάτευση*, Παπαζήση, Αθήνα 1997, σελ.59 Ο όρος “Θεωρία Παιγνίων” μπορεί να θεωρηθεί συνώνυμος με τον όρο “Θεωρία των Αποφάσεων”. Η διαφορά μεταξύ τους έγκειται στο ότι στη θεωρία των αποφάσεων λαμβάνονται υπόψη καταστάσεις, στις οποίες ένας φορέας συμφερόντων διαδραματίζει αποφασιστικό ρόλο, ενώ στη θεωρία παιγνίων ερμηνεύονται και καταστάσεις, στις οποίες δύο ή περισσότεροι δρώντες συμμετέχουν από κοινού στο σύστημα αλληλενεργειών και αλληλεπιδράσεων που οι ίδιοι δημιουργούν. Στο Π. Βαρβαρούσης, *Στρατηγική των Παιγνίων. Συνεργασία και Σύγκρουση στις Διεθνείς Σχέσεις*, Παπαζήσης, Αθήνα 1998, σελ.33

²¹ Π. Βαρβαρούσης, *Στρατηγική των Παιγνίων. Συνεργασία και Σύγκρουση στις Διεθνείς Σχέσεις*, Παπαζήσης, Αθήνα 1998, σελ.32

²² Όπως επισημαίνει ο Π. Βαρβαρούσης, ένα παίγνιο είναι κατά βάση ένα δυναμικό πλέγμα σχέσεων που εκφράζει μια κατάσταση ανταγωνισμού, μια διαμάχη, μια σύγκρουση, όπου οι συμμετέχοντες παίκτες επιδιώκουν συνεργατικά ή μη συνεργατικά να αποκομίσουν για τον εαυτό τους το καλύτερο δυνατό αποτέλεσμα. Επομένως, η στρατηγική απευθύνεται στο μέλλον και όχι στο παρελθόν και κατά συνέπεια δημιουργεί νέες καταστάσεις. Δεν επικεντρώνεται στο τι έχει συμβεί, αλλά στο τι πρόκειται να συμβεί. Προϋπόθεση επίσης πριν την ανάληψη δράσης είναι η εξέταση όλων των παραγόντων που συνοδεύουν την εκτέλεση της απόφασης, όπως έξοδα, χρόνος, ο σαφής προσδιορισμός του επιδιωκόμενου στόχου, η σύγκριση των δυνατών τρόπων συμπεριφοράς, η εκτίμηση της πιθανότητας επιτυχίας ή αποτυχίας σε συνδυασμό με τις αντιδράσεις των άλλων δρώντων. Περισσότερα στο Π. Βαρβαρούσης, *Στρατηγική των Παιγνίων. Συνεργασία και Σύγκρουση στις Διεθνείς Σχέσεις*, Παπαζήσης, Αθήνα 1998, σελ.24

²³ Ηλίας Ι. Κουσκουβέλης, *Λήψη Αποφάσεων, Κρίση, Διαπραγμάτευση*, Παπαζήση, Αθήνα 1997, σελ.59

πλεονεκτήματα και τα μειονεκτήματα καθεμίας εξ αυτών- που θα επιφέρει το μέγιστο δυνατό κέρδος.

Τα παίγνια διακρίνονται σε 2 κύριες κατηγορίες: «*μηδενικού αθροίσματος*» (two-person zero sum games) όπου οι αποδόσεις των στρατηγικών τοποθετούνται κατά τρόπο διαμετρικό, ώστε το σύνολο των τιμών ενός αποτελέσματος να είναι μηδέν. Με άλλα λόγια, όσο περισσότερο κερδίζει ένας παίκτης, τόσο περισσότερο χάνει ο άλλος και αυτό γιατί το σύνολο των κερδών και απωλειών για τους παίκτες παραμένει πάντα σταθερό. Η δεύτερη κατηγορία αφορά στα παίγνια «*μη μηδενικού αθροίσματος*» (two-person non zero sum games) όπου αποτελούν διαδικασίες αλληλεπίδρασης, στις οποίες το ενδιαφέρον επικεντρώνεται όχι μόνο στις επιλογές των παικτών, αλλά και στις επιδράσεις τους στο παίγνιο και το περιβάλλον του. Μέσω της αλληλεπίδρασης αυτής προσδιορίζονται καταστάσεις έντασης ή σταθερότητας, ακόμα και οι προοπτικές χειραγώγησης κρίσιμων καταστάσεων²⁴.

Τα πιο χαρακτηριστικά παίγνια μη μηδενικού αθροίσματος είναι το *παίγνιο της 'κότας'* (chicken game) και το *'δίλημμα του φυλακισμένου'* (prisoner's dilemma). Ωστόσο, επειδή η βιβλιογραφία σχετικά με τη θεωρία παιγνίων είναι ιδιαίτερα εκτενής και αποτελεί αντικείμενο επιστημονικών μελετών που δεν άπτονται του θέματος της παρούσας εργασίας, θα αναφερθούμε παρακάτω μόνο στο *'δίλημμα του φυλακισμένου'* το οποίο μπορεί να χρησιμοποιηθεί ως αναλυτικό εργαλείο για την εξέταση και επεξήγηση διάφορων γεγονότων κατά την περίοδο διακυβέρνησης Μπους και τον πόλεμο στο Ιράκ.

1.1.1 Το Δίλημμα του Φυλακισμένου

Το σενάριο του συγκεκριμένου παιγνίου είναι το εξής: Η αστυνομία συλλαμβάνει δύο άτομα Α και Β με την κατηγορία της διάπραξης ενός σοβαρού αδικήματος, τα οποία προφυλακίζονται σε διαφορετικούς θαλάμους, ώστε να μην υπάρχει η δυνατότητα οποιασδήποτε επικοινωνίας μεταξύ τους. Αντίθετα, οι μοναδικές δυνατότητες που έχουν οι κατηγορούμενοι είναι είτε να ομολογήσουν, είτε να αρνηθούν την πράξη τους. Οι ίδιοι έχουν εκ των προτέρων πλήρη επίγνωση των αποτελεσμάτων της συμπεριφοράς τους: **α)** αν ο ένας από τους δύο ομολογήσει την πράξη του και ο άλλος όχι, τότε αυτός που ομολογεί λαμβάνεται ως μάρτυρας κατηγορίας εναντίον του άλλου και ελευθερώνεται, ενώ εκείνος που δεν ομολόγησε καταδικάζεται με 20ετή

²⁴ Π. Βαρβαρούσης, *Στρατηγική των Παιγνίων. Συνεργασία και Σύγκρουση στις Διεθνείς Σχέσεις*, Παπαζήσης, Αθήνα 1998, σελ.83

φυλάκιση, β) αν και οι δύο ομολογήσουν, τότε τιμωρείται ο καθένας με 5ετή φυλάκιση, γ) αν και οι δύο δεν παραδεχτούν την ενοχή τους, τότε καταδικάζονται μόνο σε 1 χρόνο φυλάκιση.

ΣΧΗΜΑ 3 Το Δίλημμα του Φυλακισμένου

		Prisoner 2	
		Cooperate	Defect
Prisoner 1	Cooperate	2, 2	-5, 5
	Defect	5, -5	-2, -2

Πηγή: Alex Mintz, Karl DeRouen Jr, *Understanding Foreign Policy Decision Making*, Cambridge University Press, 2010

Οι αριθμοί που απεικονίζονται στο Σχήμα 3 αποτελούν αυθαίρετους αριθμούς που προσφέρουν μια γενική αίσθηση της χρησιμότητας του κάθε αποτελέσματος. Ο αριθμός -5 υποδηλώνει την ύπαρξη βαρυσήμαντης απώλειας και εκτενέστερα μια μακροχρόνια ποινή φυλάκισης. Επιπλέον, το γκρι κουτί αντιπροσωπεύει την ισορροπία Nash. Ο κάθε παίκτης έχει διαμορφώσει μια κυρίαρχη στρατηγική εγκατάλειψης του παιγνίου, διότι όταν δεν γνωρίζει τις προθέσεις και τις επερχόμενες ενέργειες του συμπαίκτη του, η εγκατάλειψη θα αποτρέψει το χειρότερο αποτέλεσμα. Η ισορροπία Nash μπορεί να γίνει περαιτέρω κατανοητή, παρακολουθώντας τον παίκτη 1 στο παραπάνω σχήμα. Ο αριθμός 5 είναι προφανώς καλύτερος από τον αριθμό 2 στην πρώτη στήλη και ταυτόχρονα ο αριθμός -2 είναι ιδανικότερος από το -5 στη δεύτερη στήλη. Συνεπώς, η αποτροπή ή εγκατάλειψη του παιγνίου οδηγεί σε ένα περισσότερο ικανοποιητικό αποτέλεσμα, ανεξάρτητα από τις ενέργειες του άλλου παίκτη²⁵.

Συμπερασματικά, το δίλημμα του φυλακισμένου θα μπορούσε να χαρακτηριστεί ως ένα δίλημμα κοινών συμφερόντων και περιορισμένης συνεργασίας. Αποτυπώνει με ενάργεια τα προβλήματα που προκύπτουν εξαιτίας της έλλειψης συνεργασίας σε περιπτώσεις όπου τα δύο μέρη κινούνται ανταγωνιστικά και στερούνται πληροφοριών²⁶. Ακόμα κι αν οι παίκτες επιθυμούν να επιτύχουν σχέσεις συνεργασίας και να σφυρηλατήσουν ισχυρούς συνεκτικούς δεσμούς μεταξύ τους, οφείλουν να εγκαταλείψουν την επιδίωξη των στενών ζωτικών συμφερόντων τους, αλλά κυρίως να είναι πεπεισμένοι ότι μόλις την εγκαταλείψουν, ο ανταγωνιστής δεν θα λειτουργήσει οπορτουνιστικά εκμεταλλευόμενος τις περιστάσεις για τη

²⁵ Alex Mintz, Karl DeRouen Jr, *Understanding Foreign Policy Decision Making*, Cambridge University Press, 2010, σελ.65. Βέβαια, όπως επισημαίνουν οι συγγραφείς, τα παραδείγματα αυτά σπάνια βρίσκουν πρακτική εφαρμογή στον πραγματικό κόσμο, ωστόσο αρκετοί ερευνητές χρησιμοποιούν τέτοια παίγνια για να προσπαθήσουν να ερμηνεύσουν και να κατανοήσουν τα θεμέλια των αποφάσεων.

²⁶ Ηλίας Ι. Κουσκουβέλης, *Λήψη Αποφάσεων, Κρίση, Διαπραγμάτευση*, Παπαζήση, Αθήνα 1997, σελ.64

διεύρυνση του δικού του κέρδους²⁷. Από την άλλη πλευρά, όπως ορθώς υπογραμμίζει ο Βαρβαρούσης, «Το συγκεκριμένο παίγνιο εκφράζει από τη φύση του μια συγκρουσιακή κατάσταση, εφόσον τα αντιτιθέμενα μέρη κινούμενα ορθολογικά οδηγούνται στην επιλογή μη συνεργατικών στρατηγικών...πρόκειται για ένα παίγνιο όπου δύο συγκρουόμενα μέρη βρίσκονται ‘‘φυλακισμένα’’ σε μια κατάσταση, την οποία δημιούργησαν αυτά τα ίδια, εφόσον ότι το σημείο ισορροπίας που μπορούν να συμφωνήσουν για τη λύση του προβλήματος, είναι το λιγότερο επιθυμητό αποτέλεσμα για το καθένα χωριστά».

Το δίλημμα του φυλακισμένου καθιστά σαφές ότι σε περιπτώσεις συγκρούσεων οι δρώντες δεν προτίθενται να θυσιάσουν τα ζωτικά συμφέροντά τους στο βωμό της συνεργασίας, αλλά θα προτιμήσουν την κλιμάκωση της μεταξύ τους διένεξης. Ωστόσο, η πιθανότητα συνεργασίας δεν θα πρέπει εξ'ολοκλήρου να αποκλειστεί, δεδομένου ότι τα εμπλεκόμενα μέρη -σκεπτόμενα τα αμοιβαία οφέλη που απορρέουν από την συνεργασία τους- μπορούν να προβούν στην υιοθέτηση μιας συναινετικής στάσης, αποφεύγοντας τη σύγκρουση και επιδιώκοντας την επίτευξη μιας συμβιβαστικής λύσης. Σε κάθε περίπτωση, το μεγαλύτερο δίδαγμα που εκπορεύεται από το παίγνιο του φυλακισμένου έγκειται στο γεγονός ότι παρόλο που οι λήπτες των αποφάσεων δρουν ορθολογικά, η έκβαση του αποτελέσματος παραμένει αρκετές φορές αβέβαιη και μη ικανοποιητική.

²⁷ Ι. Κουσκουβέλης, *Λήψη Αποφάσεων, Κρίση, Διαπραγμάτευση*, Παπαζήση, Αθήνα 1997

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2^ο

Θεωρίες Μη Συμβατικής Λογικής

2.1 Το Γραφειοκρατικό Μοντέλο

Το Γραφειοκρατικό Μοντέλο (ή αλλιώς Κυβερνητικό Μοντέλο σύμφωνα με την τυπολογία του Graham Allison)²⁸ εξετάζει με ποιον τρόπο η διαμόρφωση αποφάσεων, που συμπεριλαμβάνει και επηρεάζεται από διάφορες γραφειοκρατίες, δύναται να προκαλέσει πολιτικό ανταγωνισμό.

Κεντρικό επιχείρημα της συγκεκριμένης θεωρίας αποτελεί το γεγονός ότι οι αποφάσεις για την εξωτερική πολιτική πηγάζουν μέσα από πολιτικούς αγώνες και διαπραγματεύσεις μεταξύ των διαφόρων παραγόντων στην πολιτική γραφειοκρατική αρένα. Επομένως, οι ίδιες αποτελούν αποκύημα προερχόμενο από έναν αφηρημένο πολιτικό χώρο, παρά μέσα από μία επίσημη διαδικασία λήψης αποφάσεων που βασίζεται σε μια τυπική αλυσίδα διοίκησης²⁹. Οι δρώντες αποτελούν τα βασικά πρόσωπα που βρίσκονται σε υψηλόβαθμες θέσεις εντός σημαντικών οργανισμών, τμημάτων, υπηρεσιών δημόσιας διοίκησης, κάθε ένας από τους οποίους επιδιώκει την μεγιστοποίηση των συμφερόντων του, την επίτευξη των στόχων του και την άμεση ρύθμιση των θεμάτων της ατζέντας του.

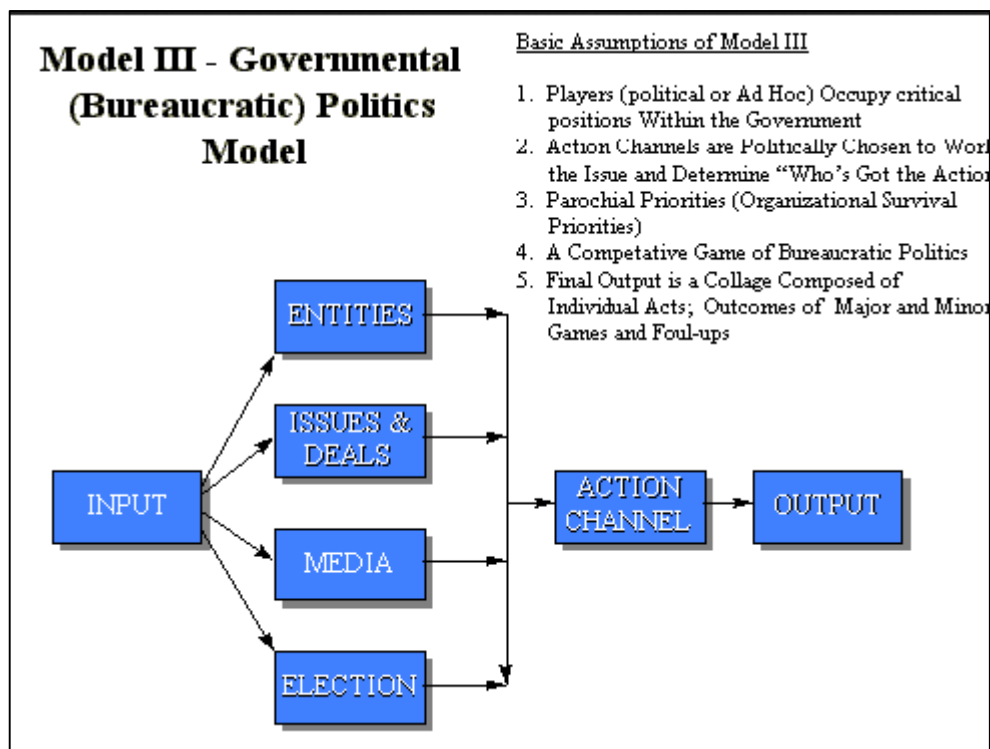
Όπως τονίζει ο Κουσκουβέλης, επειδή στα πλαίσια κάθε κράτους υπάρχει έλλειψη πόρων (υπό την ευρεία έννοια), οι γραφειοκρατικές μονάδες αναπτύσσουν τα δικά τους συμφέροντα και λογική, των οποίων φορείς είναι και οι εκπρόσωποί τους. Κατά συνέπεια, οι φορείς αυτοί λειτουργούν μεταξύ τους ανταγωνιστικά και οι εκπρόσωποί τους προσδιορίζουν τα γενικότερα

²⁸ Σε αντίθεση προς το Ορθολογικό μοντέλο (Rational Actor Model) του Allison που αναφέρεται σε έναν ενιαίο δρών, το Γραφειοκρατικό ή Κυβερνητικό μοντέλο (Bureaucratic/Governmental Politics Model) προϋποθέτει την ύπαρξη πολλαπλών οργανισμών και γραφειοκρατιών. Δίνει ιδιαίτερη έμφαση σε καίριας σημασίας ενδοεθνικά προβλήματα, χωρίς να περιορίζεται αποκλειστικά στα ζητήματα εξωτερικής πολιτικής. Ένα επιπρόσθετο μοντέλο που περιλαμβάνεται στην τυπολογία του ίδιου είναι το Οργανωτικό (Organizational Process Model). Τα δύο μοντέλα αυτά αντιδιαστέλλονται προς το Ορθολογικό, καθώς αντιπροσωπεύουν αποκεντρωμένες διαδικασίες που εμπλέκουν διαφορετικούς φορείς από διάφορες υπηρεσίες. Συνεπώς, το Γραφειοκρατικό μοντέλο δίνει έμφαση στην επίδραση της οργανωτικής δομής πάνω στη διαδικασία λήψης μιας απόφασης και όχι σε ψυχολογικούς παράγοντες, όπως οι αντιλήψεις, η προσωπικότητα και ο ορθολογισμός. Περισσότερα στο Gr. T. Allison, M. H. Halperin, *Bureaucratic Politics: A Paradigm and Some Policy Implications*, *World Politics*, Vol.24, Supplement: *Theory and Policy in International Relations*, (Spring 1972), σελ.40-79. Στο σημείο αυτό θα πρέπει να σημειωθεί ότι τα συγκεκριμένα μοντέλα δέχθηκαν αρκετές φορές δριμύεια κριτική, παρά την καθοριστική συμβολή που είχαν στη μελέτη λήψης αποφάσεων για θέματα εξωτερικής πολιτικής. Ο Stephen Krasner διατύπωσε τις αμφιβολίες του ως προς το ότι η προεδρική εξουσία θα μπορούσε να παρακαμφθεί από τη γραφειοκρατία. Μάλιστα, σημειώνει ότι η γραφειοκρατία είναι ηθικά δεσμευμένη στον προεδρικό θεσμό, με αποτέλεσμα να υπάρχουν λιγότερες πιθανότητες διατήρησης της ιδιωτικής ατζέντας. Στο Alex Mintz, Karl DeRouen Jr, *Understanding Foreign Policy Decision Making*, Cambridge University Press, 2010, σελ.74

²⁹ Alex Mintz, Karl DeRouen Jr, *Understanding Foreign Policy Decision Making*, Cambridge University Press, 2010, σελ.71

συμφέροντα ενός κράτους με βάση την αντίληψη που διακατέχει έναν φορέα ή μια υπηρεσία για το εθνικό συμφέρον και την αντίληψη που έχει για το δικό της υπηρεσιακό συμφέρον³⁰. Επομένως, παρατηρούμε μια διαλεκτική σχέση μεταξύ του λήπτη της απόφασης και της εκάστοτε γραφειοκρατικής μονάδας, καθώς τα συμφέροντα των υπηρεσιών φιλτράρονται και από το προσωπικό υπηρεσιακό συμφέρον του ίδιου³¹. Οι δρώντες, δηλαδή, δεν διαμορφώνουν τις επιλογές τους και δεν χαράσσουν τις κινήσεις τους βάσει συνεκτικών στρατηγικών στόχων, αλλά σύμφωνα με αντιλήψεις αναφορικά με την εθνική ασφάλεια, οργανωτικά, εγχώρια και προσωπικά συμφέροντα. Για τον λόγο αυτό, ο Allison διατύπωσε τη ρήση ‘*where you stand depends on where you sit*’, υπονοώντας ότι η στάση του δρώντος πάνω σε ένα ζήτημα εξαρτάται από τις ιδιοτελείς βλέψεις του και την αντίληψη που έχει για τον ρόλο του.

ΣΧΗΜΑ 4 Το Γραφειοκρατικό Μοντέλο του Graham Allison

Πηγή: Encyclopedia Britannica, www.britannica.com

Ουσιαστικά, ο δημιουργός της κυβερνητικής πολιτικής είναι ένα συνονθύλευμα από μεγάλους οργανισμούς και πολιτικούς δρώντες που παρουσιάζουν διαφοροποίηση απόψεων σχετικά με τον τρόπο διαχείρισης ενός συγκεκριμένου ζητήματος από την κυβερνητική εξουσία, ενώ ταυτόχρονα ανταγωνίζονται μεταξύ τους στην προσπάθειά τους να ασκήσουν καθοριστική

³⁰ Ηλίας Ι. Κουσκούβελης, *Λήψη Αποφάσεων, Κρίση, Διαπραγμάτευση*, Παπαζήση, Αθήνα 1997, σελ.71

³¹ Ibid, σελ.71

επιρροή στις κυβερνητικές αποφάσεις και ενέργειες. Μέσα στο πλαίσιο αυτό, τα συμφέροντα της εκάστοτε γραφειοκρατικής ομάδας αλληλοσυγκρούονται και παράγονται διαφορετικά αποτελέσματα που επηρεάζουν την έκβαση των εξωτερικών υποθέσεων μιας κρατικής οντότητας. Πράγματι, όπως επισημαίνουν οι Allison και Halperin, θεμελιώδους σημασίας για την απρόσκοπτη λειτουργία της γραφειοκρατικής μονάδας ή υπηρεσίας αποτελεί η διατήρηση της επιρροής της, η εκπλήρωση της αποστολής και των σκοπών της, καθώς επίσης η εξασφάλιση των απαραίτητων μέσων και δυνατοτήτων που θα της επιτρέψουν την επίτευξη των ανωτέρω στόχων. Όλα αυτά οδηγούν σε ανησυχίες σχετικά με τη διατήρηση της αυτονομίας της μονάδας, και του οργανωτικού της φρονήματος, τη διατήρηση ή επέκταση των αποστολών και των ρόλων της και τη διατήρηση ή αύξηση του προϋπολογισμού της³².

Οι πιθανότητες επιτυχίας του κάθε δρώντος εξαρτώνται από τουλάχιστον 3 παράγοντες: **α)** τα διαπραγματευτικά πλεονεκτήματα, **β)** την επιδεξιότητα και **γ)** την ισχυρή βούληση για χρήση των διαπραγματευτικών πλεονεκτημάτων. Συγκεκριμένα, τα τελευταία απορρέουν από τον έλεγχο της ροής των πληροφοριών, που επιτρέπει στους ιθύνοντες να προσδιορίσουν το πρόβλημα και να εντοπίσουν τις διαθέσιμες επιλογές για την επίλυσή του. Ειδικότερα, οι πληροφορίες, που είναι απαραίτητες για τη λήψη της απόφασης, καταλαμβάνουν εξέχουσα θέση στο Γραφειοκρατικό Μοντέλο. Σε μια μελέτη του Halperin³³ απεδείχθη ότι η ενδοκυβερνητική πολιτική κατάσταση (λ.χ ανταγωνισμοί) επηρεάζει τις αποφάσεις και τις δράσεις που φαινομενικά στρέφονται προς τα έξω και οι οποίες λαμβάνονται από τον κάθε υπεύθυνο με βάση τη θέση που κατέχει στα πλαίσια της ιεραρχίας και τη θεώρησή της κατάστασης την οποία

³² Gr. T. Allison, M. H. Halperin, *Bureaucratic Politics: A Paradigm and Some Policy Implications*, *World Politics*, Vol.24, Supplement: *Theory and Policy in International Relations*, (Spring 1972), σελ.40-79

³³ Ο ίδιος συγγραφέας παρέχει μια ενδιαφέρουσα προσέγγιση του Γραφειοκρατικού μοντέλου κατά τη διαδικασία λήψης προεδρικών αποφάσεων. Σημειώνει ότι οι Πρόεδροι, με εξαίρεση στη διάρκεια σπάνιων γεγονότων (π.χ κρίση των πυραύλων της Κούβας), δεν αναφέρουν συγκεκριμένους φορείς, χρονοδιαγράμματα ή μεθόδους που χρησιμοποιούν όταν λαμβάνουν αποφάσεις. Σε γενικές γραμμές, προβαίνουν στη λήψη διφορούμενων αποφάσεων, αφού έχει ήδη συντελεστεί κάποιο βαρυσήμαντο γεγονός και συνήθως δεν προσφέρουν ένα συνεκτικό σχέδιο που να μπορεί να εφαρμοστεί σε ένα ευρύ φάσμα συναφών θεμάτων. Γενικότερα, το Γραφειοκρατικό μοντέλο υποστηρίζει αφενός ότι ο Πρόεδρος περιορίζεται από την γραφειοκρατία. (οι πολιτικοί του στόχοι πρέπει να κοινοποιούνται στον επικεφαλής της υπηρεσίας, για να ξεκινήσει η διαδικασία υλοποίησής τους) και αφετέρου ότι η διφορούμενη φύση των προεδρικών στόχων εξυπηρετεί στο να θέτει φραγμούς στις απόψεις κάθε επιμέρους δρώντος από το να κυριαρχούν στη διαδικασία λήψης αποφάσεων. Alex Mintz, Karl DeRouen Jr, *Understanding Foreign Policy Decision Making*, Cambridge University Press, 2010, σελ.73-74 Επιπλέον, κατά τον J.Q Wilson, τα κυβερνητικά γραφεία έρχονται αντιμέτωπα με 7 εξωτερικές δυνάμεις, οι πληροφορίες των οποίων επηρεάζουν σημαντικά τη λήψη μιας απόφασης. Οι δυνάμεις αυτές είναι: 1) ανώτερα στελέχη της εκτελεστικής εξουσίας, 2) το Προεδρικό Επιτελείο, 3) Επιτροπές του Κογκρέσου, 4) πλήθος Ομάδων Συμφερόντων, 5) τα Μέσα Μαζικής Ενημέρωσης, 6) τα Δικαστήρια, 7) οι υπόλοιπες ανταγωνιστικές κυβερνητικές υπηρεσίες στο James Q. Wilson, *American Government*, Brief Version, Tenth Edition, Wadsworth, 2010

δύναται να έχει από τη θέση αυτή³⁴. Η θέση δεν αναφέρεται αυστηρά στην προβλεπόμενη από το οργανόγραμμα θεσμική θέση, αλλά στην έννοια της θέσης εμπεριέχεται και η δυνατότητα πρόσβασης στην ιεραρχία. Κάποια στελέχη, δηλαδή, ενδεχομένως να διαθέτουν καλύτερη πρόσβαση στο κέντρο λήψης των αποφάσεων και να απολαμβάνουν σφαιρικότερης πληροφόρησης, με αποτέλεσμα να επηρεάζουν περισσότερο τις αποφάσεις συγκριτικά με τα θεσμικώς προβλεπόμενα στελέχη. Επομένως, ακριβώς επειδή παρατηρείται η ύπαρξη ομαδοποιήσεων ή ανταγωνισμών μέσα σε υπηρεσίες, κόμματα και οργανισμούς, ο εκάστοτε ερευνητής οφείλει να είναι γνώστης των ενδοϋπηρεσιακών, ενδοκομματικών ή ενδοκυβερνητικών ανταγωνισμών³⁵. Ο ηγέτης, λοιπόν, μπορεί να επηρεαστεί και να παραπλανηθεί από τις πληροφορίες που του παρουσιάζονται ή εναλλακτικά να παρατηρούνται περιπτώσεις όπου η ελλιπής ενημέρωση περιορίζει τις πληροφορίες σχετικά με τις πρόσθετες πολιτικές επιλογές που είναι διαθέσιμες πριν από τη λήψη της απόφασης.

Ένα πρόσθετο πρόβλημα που δύναται να ανακύψει και να επηρεάσει αποφασιστικά τη λειτουργία των υπηρεσιών και των γραφειοκρατικών μονάδων, αλλά και εκτενέστερα τη διαδικασία λήψης αποφάσεων, αποτελεί η αδράνειά τους. Με αφορμή το πρόβλημα αυτό, ο Fr. Rourke διατύπωσε το *νόμο της υπηρεσιακής αδράνειας*, σύμφωνα με τον οποίο οι υπηρεσιακές μονάδες που βρίσκονται σε μία κατάσταση κίνησης θα εξακολουθούν να βρίσκονται στην κατάσταση αυτή ακόμη κι αν αλλάξουν οι συνθήκες. Αντίστοιχα, αυτές που βρίσκονται σε ακινησία, θα παραμείνουν σε ακινησία³⁶. Σε γενικές γραμμές, στην αμερικανική πραγματικότητα οι γραφειοκρατικές διαδικασίες παρουσιάζουν ακόμη μεγαλύτερη πολυπλοκότητα δεδομένου του όγκου των υπηρεσιών, το μέγεθος του ανθρώπινου δυναμικού και των πολλαπλών ρόλων που έχουν αναλάβει να διαδραματίσουν. Αξίζει να σημειωθεί ότι ο J.Q Wilson παραθέτει τις παθογένειες της γραφειοκρατίας στις ΗΠΑ, οι οποίες οφείλονται στην ίδια τη φύση της κυβέρνησης. Πιο συγκεκριμένα: **α)** “Red Tape” → πρόκειται για περίπλοκους κανόνες και διαδικασίες που διακρίνουν κάθε κυβερνητικό ή μη οργανισμό, **β)** Σύγκρουση → περιλαμβάνονται περιπτώσεις όπου οι σκοποί δύο υπηρεσιών διασταυρώνονται και αντιτίθενται μεταξύ τους, **γ)** Διπλασιασμός προσπαθειών → δύο κυβερνητικές υπηρεσίες είναι

³⁴ Ηλίας Ι. Κουσκουβέλης, *Λήψη Αποφάσεων, Κρίση, Διαπραγμάτευση*, Παπαζήση, Αθήνα 1997, σελ.71

³⁵ Ibid, σελ.72

³⁶ Ibid. Είναι φανερό ότι, αν μια υπηρεσία που παράγει έργο χάσει το αντικείμενό της και αδρανοποιηθεί, τότε δεν έχει λόγο ύπαρξης και θα καταργηθεί. Αν, αντίθετα, μία υπηρεσία που βρίσκεται σε ακινησία ξαφνικά αρχίσει να παράγει έργο, θα κάνει αισθητή την παρουσία της και πιθανόν θα πρέπει να αιτιολογήσει τη μακροχρόνια αδράνειά της.

Επιπλέον, ο Alexander George παρατήρησε ότι η αδρανοποίηση μιας υπηρεσίας, δηλαδή η μείωση της αποτελεσματικότητάς της και η εκροή αποφάσεων οφείλεται είτε στον έντονο ανταγωνισμό μεταξύ των στελεχών τους, είτε, αντίστροφα, στις συμμαχίες μεταξύ των διαφόρων υπηρεσιακών μονάδων.

επιφορτισμένες με τα ίδια καθήκοντα και διεκπεραιώνουν το ίδιο έργο, δ) Επέκταση → αναφέρεται στην τάση των υπηρεσιών να επεκτείνονται χωρίς να υπολογίζουν το ενδεχόμενο κόστος που ενέχει μια τέτοιου είδους ενέργεια, ε) Σπατάλη → αναφέρεται στη σπατάλη περισσότερων πόρων από αυτούς που είναι αναγκαίοι για την αγορά κάποιου αγαθού ή υπηρεσίας³⁷. Κατά συνέπεια, αντιλαμβανόμαστε ότι η επικρατούσα δομή των γραφειοκρατικών μονάδων και υπηρεσιών ασκεί καταλυτική επιρροή στη διαδικασία λήψης των προεδρικών αποφάσεων, αν τελικά αποδεχτούμε το Γραφειοκρατικό μοντέλο και το χρησιμοποιήσουμε ως βασικό αναλυτικό εργαλείο για την εξέταση μιας περιπτώσιολογικής μελέτης.

Συμπερασματικά, στο πεδίο των Διεθνών Σχέσεων το Γραφειοκρατικό Μοντέλο λήψης αποφάσεων προτείνει μια εναλλακτική απάντηση στο ερώτημα του πώς η συμπεριφορά ενός έθνους επηρεάζει τη συμπεριφορά του άλλου. Η αιτιολόγηση εστιάζεται κυρίως στις εσωτερικές διαδικασίες με τις οποίες λειτουργεί κάθε κρατική οντότητα. Οι ενέργειες ενός έθνους δεν προκύπτουν μέσα από έναν ακριβή και προσυμφωνημένο υπολογισμό των στρατηγικών στόχων, αλλά από μη ορθολογικές επιλογές μεταξύ δρώντων με διαφορετικές αντιλήψεις και επιδιώξεις³⁸. Φυσικά, η άποψη αυτή δεν υποδηλώνει ότι η δράση των άλλων διεθνών παικτών δεν έχει καμία απολύτως σημασία, αλλά, αντίθετα, ότι διαδραματίζει καθοριστικό ρόλο εάν και όταν επενεργεί στα εγχώρια τεκταινόμενα.

2.2 Το Οργανωτικό ή Οργανωσιακό Μοντέλο

Το Οργανωτικό Μοντέλο (Organizational process model) παρουσιάζει ορισμένα ειδοποιά χαρακτηριστικά που το διαφοροποιούν από το Γραφειοκρατικό. Ειδικότερα, αποσκοπεί στην ερμηνεία αποφάσεων στις οποίες εμπλέκονται γραφειοκρατικές μονάδες ή οργανισμοί, όχι στη βάση των εσωτερικών ανταγωνισμών τους (όπως συμβαίνει στο Γραφειοκρατικό Μοντέλο), αλλά στη βάση του τρόπου λειτουργίας αυτών των οργανισμών³⁹. Κινητήρια δύναμη του συγκεκριμένου μοντέλου αποτελούν οι **τυποποιημένες διαδικασίες λειτουργίας** (*Standard Operating Procedures ή SOPs*), οι οποίες έχουν την τάση να ρυθμίζουν θέματα που μπορούν να διαχειριστούν ακόμα και οι χαμηλόβαθμοι γραφειοκράτες. Ωστόσο, οι περιπτώσεις κρίσιμων αποφάσεων, όπως π.χ ο μακροπρόθεσμος καθορισμός ενός προϋπολογισμού μιας υπηρεσίας,

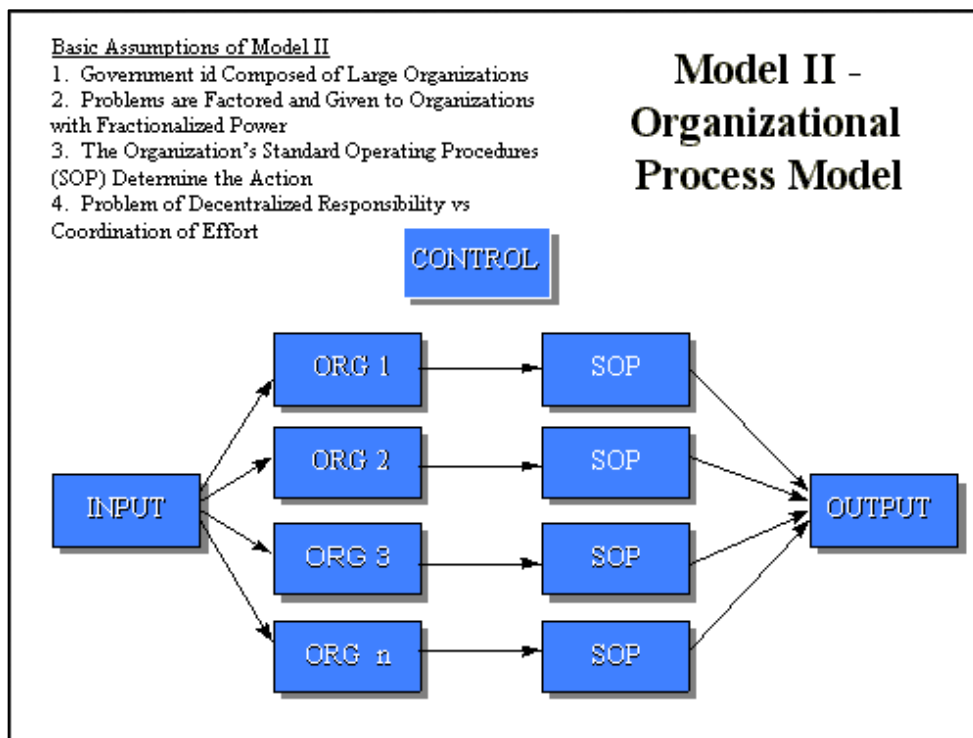
³⁷ James Q. Wilson, *American Government*, Brief Version, Tenth Edition, Wadsworth 2010

³⁸ Σημειώνεται ότι οι θεωρίες λήψης αποφάσεων που στηρίζονται στη λογική έχουν ως κοινό στοιχείο ότι ο λήπτης της απόφασης χρησιμοποιεί μια κάποιου είδους λογική. Ωστόσο, οι θεωρίες μη συμβατικής λογικής δεν προϋποθέτουν απαραίτητα και στο σύνολό τους τον ορθολογισμό του λήπτη της απόφασης, με την κλασική έννοια του όρου που περιγράψαμε στο 1^ο κεφάλαιο. Περισσότερα στο Ηλ.Ι. Κουσκουβέλης, *Λήψη Αποφάσεων, Κρίση, Διαπραγμάτευση*, Παπαζήση, Αθήνα 1997

³⁹ Ηλίας Ι. Κουσκουβέλης, *Λήψη Αποφάσεων, Κρίση, Διαπραγμάτευση*, Παπαζήση, Αθήνα 1997, σελ. 79

δύναται να εξεταστούν μέσα από ένα οργανωτικό πρίσμα. Συχνά, οι κυβερνητικές αποφάσεις που εμπεριέχουν μια μικρή δόση αβεβαιότητας, δεν μπορούν αυτομάτως να συγκαταλεχθούν σε αποφάσεις κρίσεων, αλλά λαμβάνονται στη βάση ενός *a priori* διοικητικού κανονιστικού πλαισίου ή κατευθυντήριων γραμμών⁴⁰.

ΣΧΗΜΑ 5 Το Οργανωτικό Μοντέλο

Πηγή: Encyclopedia Britannica, www.britannica.com

Θεμελιωτής του εν λόγω μοντέλου υπήρξε ο Graham Allison⁴¹, σύμφωνα με τον οποίο η κυβερνητική απόδοση και συμπεριφορά είναι μάλλον αποτέλεσμα των ανεξάρτητων εκροών των διάφορων μεγάλων οργανισμών, παρά το αποτέλεσμα συνειδητών επιλογών. Το γεγονός αυτό αποδίδεται στο ότι η κυβέρνηση δεν μπορεί να ελέγξει ή να συντονίσει τις δραστηριότητες των

⁴⁰ Alex Mintz, Karl DeRouen Jr, *Understanding Foreign Policy Decision Making*, Cambridge University Press, 2010, σελ.73

⁴¹ Ο ίδιος συγγραφέας ανατρέπει σε αρκετά παραδείγματα αυτής της μορφής λήψης αποφάσεων, προκειμένου να υποστηρίξει περαιτέρω το επιχειρήματό του. Συγκεκριμένα, αντλεί περιστατικά από την κρίση των πυραύλων της Κούβας. Κατά την εγκατάσταση των πυραύλων οι Σοβιετικοί δεν προέβησαν σε άμεσες προσπάθειες να κρύψουν του μεσαίου βεληνεκούς βαλλιστικούς πυραύλους, παρά το γεγονός ότι ήταν ενήμεροι για την ικανότητα των ΗΠΑ να χρησιμοποιήσουν κατασκοπευτικά αεροσκάφη τύπου U-2 μεγάλου υψομέτρου. Επιπλέον, δεν προεγκατέστησαν ραντάρ ή βλήματα εδάφους-αέρος, για να υπερασπιστούν τις θέσεις στις οποίες βρίσκονταν οι πύραυλοι. Ο Allison εξηγεί την περίπτωση αυτή ως χαρακτηριστικό παράδειγμα οργανωτικού decision-making με τις συνεπακόλουθες SOPs. Alex Mintz, Karl DeRouen Jr, *Understanding Foreign Policy Decision Making*, Cambridge University Press, 2010, σελ.73

οργανισμών που λειτουργούν με βάση τις SOPs⁴². Συνεπώς, το μοντέλο προτείνει ότι οι διάφοροι οργανισμοί αναπτύσσουν το σύνολο των δραστηριοτήτων τους με έναν συγκεκριμένο τρόπο μέσα σε συγκεκριμένα κανονιστικά πλαίσια και επομένως, οι πολιτικές πηγάζουν από αυτήν ακριβώς τη λειτουργία.

Τέλος, μία επιπρόσθετη ενδιαφέρουσα προσέγγιση παρουσιάζουν οι D. Braybrooke και Ch.Lindblom που περιγράφουν τη δυναμική των οργανωτικών αποφάσεων ως **κλιμακούμενη (incrementalism)**.⁴³ Η κλιμακούμενη δυναμική θεωρείται ιδιαίτερα συντηρητική, καθώς περιλαμβάνει μικρές ρυθμίσεις και τροποποιήσεις προηγούμενων αποφάσεων, αντί μια ευρείας κλίμακας αναζήτηση των εναλλακτικών πολιτικών επιλογών⁴⁴. Οδηγεί σε αδράνεια λήψης αποφάσεων (άρα ενέχει χαμηλό ρίσκο), διότι οι ίδιες εναλλακτικές έχουν υιοθετηθεί κατ'εξακολούθηση. Επιπλέον, υπάρχουν λίγες πιθανότητες καταστροφικής αποτυχίας μιας απόφασης, λόγω του ότι δεν υπάρχει σημαντική απόκλιση από παρελθούσες επιλογές που έχουν ήδη εμπειρικά δοκιμαστεί και αξιολογηθεί, επιφέροντας επιτυχίες σε επίπεδο είτε εξωτερικής πολιτικής, είτε εσωτερικών υποθέσεων. Όπως χαρακτηριστικά αναφέρουν οι συγγραφείς: «*Decision makers using incremental approaches can compartmentalize problems so that problems can be isolated and politically acceptable solutions found. In this regard, the American two-party system provides abundant examples of incrementalism. A policy is decided on for a certain problem, the policy is altered by the other party, then tried, then altered again and so on*»⁴⁵. Επομένως, οι αποφάσεις που βασίζονται στην κλιμακούμενη δυναμική αποτελούν μεν προσωρινές λύσεις σε φλέγοντα ζητήματα, αλλά δεν μπορούν να αντιμετωπίσουν συνολικά το πρόβλημα, διότι επιφέρουν μόνο μικρές αλλαγές στο status quo⁴⁶.

2.3 Περιορισμένη Ορθολογικότητα (Bounded Rationality)

Αναμφίβολα, η θεωρία του βραβευμένου με Νόμπελ οικονομολόγου Herbert Simon περί Περιορισμένης Ορθολογικότητας προσέδωσε μια νέα ερμηνευτική διάσταση στην εξέταση της διαδικασίας λήψης αποφάσεων, καθώς ο ίδιος επινόησε με σχεδόν ανθρωπολογικούς όρους τον

⁴² Ηλίας Ι. Κουσκουβέλης, *Λήψη Αποφάσεων, Κρίση, Διαπραγμάτευση*, Παπαζήση, Αθήνα 1997, σελ.79

⁴³ Η μετάφραση και ερμηνεία της λέξης δεν δύναται να αποδοθεί με απόλυτη ακρίβεια και αξιοπιστία στην ελληνική γλώσσα, δεδομένου του αφηρημένου νοήματός της. Ωστόσο, μία πιθανή εναλλακτική ονομασία θα μπορούσε να είναι η λέξη γκραντουαλισμός (gradualism), δηλαδή μία πολιτική προσπάθεια που αποσκοπεί σε μεταβολές, η οποία λαμβάνει χώρα βαθμιαία. Στο <http://dictionary.reference.com>. Σε κάθε περίπτωση, η ευθύνη της μετάφρασης επαφίεται αποκλειστικά στη γράφουσα.

⁴⁴ Alex Mintz, Karl DeRouen Jr, *Understanding Foreign Policy Decision Making*, Cambridge University Press, 2010, σελ.74

⁴⁵ Ibid.

⁴⁶ Ibid.

διαχωρισμό μεταξύ ορθολογικών (Homo economicus) και γνωστικών (Homo psychologicus) decision makers. Ειδικότερα, διέκρινε τα γνωστικά μοντέλα, στηριζόμενος στο ότι προϋποθέτουν λήπτες αποφάσεων με περιορισμένες δυνατότητες επεξεργασίας πληροφοριών. Συγκεκριμένα, οι δρώντες τείνουν να επιλέγουν μια εναλλακτική λύση ευρέως αποδεκτή, παρά να επιδιώκουν μια αντικειμενική αναζήτηση και αξιολόγηση όλων των πληροφοριών που θα οδηγήσουν στο καλύτερο δυνατό αποτέλεσμα⁴⁷. Επομένως, ο οποιοσδήποτε decision maker στοχεύει στην ικανοποίηση κάποιων ελάχιστων κριτηρίων του, αντί στη μεγιστοποίηση ή βελτίωση της κατάστασης⁴⁸. Η διαδικασία αυτή αποδίδεται στη διεθνή βιβλιογραφία με τον όρο ‘satisficing’. Ο κάθε δρων, δηλαδή, έχει έλλειψη της πλήρους εικόνας των γεγονότων ή των δεδομένων και αυτή ακριβώς αποτελεί την γενεσιουργό αιτία που ο ίδιος οδηγείται στη διαδοχική εξέταση διάφορων λύσεων με βάση ορισμένα κριτήρια αποδοχής της λύσης⁴⁹. Σε περιπτώσεις που παρατηρείται η ικανοποίηση των προκαθορισμένων κριτηρίων αυτών, ακολουθεί η λήψη της απόφασης.

Αντιλαμβανόμαστε λοιπόν, ότι ενώ το Ορθολογικό Μοντέλο επικεντρώνεται στην μεγιστοποίηση και σύγκριση οφελών-κόστους, το γνωστικό μοντέλο εξετάζει τον ιδιαίτερο τρόπο με τον οποίο οι άνθρωποι λαμβάνουν αποφάσεις και συγχρωτίζονται μέσα σε ένα περιβάλλον Περιορισμένης Ορθολογικότητας. Σύμφωνα με τον Simon, η τελευταία υποστηρίζει ότι:

- Οι δρώντες είναι επιλεκτικοί στις πληροφορίες που χρησιμοποιούν για τη λήψη της απόφασης
- Χρησιμοποιούν ελλιπείς διαδικασίες αναζήτησης των πληροφοριών αυτών
- Ενδεχομένως να προτιμήσουν μια λιγότερο ικανοποιητική απ’ ότι μια ιδανική και προσεκτικά μελετημένη εναλλακτική λύση. Αυτό υποδηλώνει ότι δεν προβαίνουν στη διαδικασία σύγκρισης των εναλλακτικών μεταξύ τους, γεγονός που έχει βαρυσήμαντες επιπτώσεις για τη λήψη της τελικής απόφασης. Πράγματι, κάποιες εναλλακτικές ενδεχομένως να αγνοηθούν και συνεπώς δεν παρέχεται κανένα εχέγγυο ότι η επιλογή που θα κάνουν θα είναι η βέλτιστη. Προφανώς, η σειρά με την οποία θα εξεταστούν οι εναλλακτικές καθορίζει την τελική επιλογή.

⁴⁷ Alex Mintz, Karl DeRouen Jr, *Understanding Foreign Policy Decision Making*, Cambridge University Press, 2010, σελ.68

⁴⁸ Ηλίας Ι. Κουσκουβέλης, *Λήψη Αποφάσεων, Κρίση, Διαπραγμάτευση*, Παπαζήση, Αθήνα 1997, σελ.77

⁴⁹ Ibid, σελ.77. Με άλλα λόγια, ο λήπτης της απόφασης, βασιζόμενος στα ελάχιστα κριτήριά του, εξετάζει διεξοδικά μία-μία τις λύσεις και αυτή που τυχαίνει να τα ικανοποιεί είναι η καλύτερη. Δηλαδή υιοθετεί περίπου την τακτική που κοινώς περιγράφεται ως ‘βλέποντας και κάνοντας’. Η εν λόγω διαδικασία προϋποθέτει, φυσικά, τη δυνατότητα επαναλήψεων, διότι, για να λειτουργήσει η θεωρία, πρέπει αυτός που λαμβάνει την απόφαση να δύναται να την επαναλάβει. Ωστόσο, σε κρίσιμα ζητήματα αμυντικής ή εξωτερικής πολιτικής η δυνατότητα επαναλήψεων είναι αδύνατη, καθώς το κόστος που ενέχουν είναι αρκετά υψηλό και συνεπώς δεν υπάρχει περιθώριο για πειρατισμούς.

Επομένως, θα πρέπει να λεχθεί ότι η θεωρία της Περιορισμένης Ορθολογικότητας τονίζει τη σημασία της ροής των πληροφοριών σε όλη τη διάρκεια της διαδικασίας. Προσέφερε, επίσης, στους ερευνητές το έναυσμα να μελετήσουν και να καταδείξουν τους περιορισμούς του ανθρώπινου μηχανισμού επεξεργασίας πληροφοριών και εν γένει τη συμβολή και επίδραση της πληροφορίας στις πολιτικές αποφάσεις.

Συμπερασματικά, για τον Simon η απόσταση μεταξύ ορθολογισμού και συμπεριφοράς γεφυρώνεται από την έννοια της ‘απόφασης’, ενώ ορίζει τον πρώτο ως τη σχέση συμφωνίας/συμμόρφωσης μεταξύ προκαθορισμένων στόχων και τα μέσα για την επίτευξή τους⁵⁰. Η διαδικασία λήψης μιας απόφασης ποικίλλει ανάλογα με τις απαιτήσεις του προβλήματος και τις ικανότητες του δράντος για τη διαχείριση και επίλυσή του. Αν επιθυμούμε, λοιπόν, να εξηγήσουμε και να προβλέψουμε την ανθρώπινη συμπεριφορά, οφείλουμε να εξετάσουμε διεξοδικά τα υποκειμενικά κίνητρα και τους στόχους των decision makers, τις πληροφορίες που κατέχουν και τα συμπεράσματα που έχουν συναγάγει σχετικά με τις συνέπειες που ενέχουν οι διαφορετικοί τρόποι δράσης τους πάνω σε ένα καίριο ζήτημα.

⁵⁰ Gustavo Barros, Herbert A.Simon, and the concept of rationality: Boundaries and procedures, *Brazilian Journal of Political Economy*, vol. 30, no 3 (119), July-September 2010.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3^ο

Εναλλακτικές Θεωρίες Λήψης Αποφάσεων

3.1 Κυβερνητική

Η Κυβερνητική προσέγγιση (Cybernetic model) πρεσβεύει ότι οι λήπτες αποφάσεων στερούνται των θεμελιωδών γνωστικών δεξιοτήτων που απαιτούνται για την εκτέλεση και διεξαγωγή του Ορθολογικού μοντέλου κατά τη διάρκεια σύνθετων καταστάσεων επίλυσης προβλημάτων. Το εν λόγω μοντέλο αποκλείει την ανάγκη υπολογισμού των βέλτιστων εναλλακτικών λύσεων στη βάση των επιθυμητών αποτελεσμάτων και προσδοκιών των δρώντων, οι οποίοι αντιλαμβάνονται τη λήψη αποφάσεων ως μια σχετικά απλή διαδικασία που δεν απαιτεί σχολαστική πνευματική και διανοητική επεξεργασία⁵¹. Κατά συνέπεια, ο προσεκτικός υπολογισμός όλων των δυνητικών επιλογών και λύσεων δεν είναι αναγκαίος, δεδομένου ότι δεν αναμένεται να υπάρξει μια ευρεία ποικιλία αποτελεσμάτων, όπως συμβαίνει με τα μοντέλα που περιγράψαμε ως τώρα. Αντίθετα, ο decision maker φιλτράρει τις εξωτερικές πληροφορίες που δεν παρουσιάζουν κάποια σχετικότητα με το ζήτημα που τον απασχολεί και ως εκ τούτου προσηλώνεται μόνο σε ένα περιορισμένο εύρος των εισερχόμενων πληροφοριών. Με τον τρόπο αυτό, η κυβερνητική προσέγγιση εμφανίζεται ως μια προγραμματισμένη απόκριση σε ένα ζωτικής σημασίας πολιτικό ζήτημα.

Ο Steinbruner προτάσσει το μοντέλο της Κυβερνητικής σε αντιπαράβολή προς το Ορθολογικό Μοντέλο λήψης αποφάσεων, ισχυριζόμενος ότι μερικές ενέργειες δεν μπορούν να ερμηνευτούν εύκολα με λογικές εξηγήσεις. Το ορθολογικό πλαίσιο αγνοεί σε μεγάλο βαθμό τον παράγοντα της αβεβαιότητας, καθώς υποθέτει ότι το φάσμα των ενδεχόμενων αποτελεσμάτων είναι ήδη γνωστό στον λήπτη της απόφασης, εξαλείφοντας έτσι την πιθανότητα να προκύψει ένα αποτέλεσμα που δεν ήταν ορατό εκ των προτέρων⁵². Επιπλέον, ο Steinbruner απορρίπτει τις ερμηνείες που έχουν ως βάση τους την ύπαρξη σύνθετων μηχανισμών λήψης αποφάσεων, επειδή υπάρχει έλλειψη πληροφοριών και είναι αδύνατο, ακόμη κι αν αυτές υπάρχουν, να γίνουν ταυτόχρονα όλοι οι υπολογισμοί⁵³. Επομένως, η συγκεκριμένη θεωρία εστιάζει στον έμπειρο λήπτη μιας απόφασης, διότι ο ίδιος χάρη στην προηγούμενη πρακτική του ενασχόληση μπορεί να απλοποιεί καταστάσεις που χαρακτηρίζονται από διευρυμένη πολυπλοκότητα, να χαράσσει τις μελλοντικές του κινήσεις, να τις αναπροσαρμόζει και να τις ελέγχει με απώτερο σκοπό την

⁵¹ Alex Mintz, Karl DeRouen Jr, *Understanding Foreign Policy Decision Making*, Cambridge University Press, 2010, σελ.69

⁵² Ibid. σελ.70

⁵³ Ηλ.Ι. Κουσκουβέλης, *Λήψη Αποφάσεων, Κρίση, Διαπραγμάτευση*, Παπαζήση, Αθήνα 1997, σελ.99

επίτευξη του στόχου του. Έτσι, ελέγχει και περιορίζει τον αριθμό των μεταβλητών, ενώ ταυτόχρονα μειώνει τον αριθμό των υπολογισμών⁵⁴.

Η πείρα και η διαίσθηση των decision makers αποτελούν κεντρικά στοιχεία στη συνολική επιχειρηματολογία του Steinbruner περί Κυβερνητικής. Ο ίδιος αντλεί παραδείγματα από την επιστήμη της μηχανικής, τον φυσικό κόσμο και διάφορες ανθρώπινες δραστηριότητες, προκειμένου να ενισχύσει τα επιχειρήματά του⁵⁵. Η συμβολή της στη λήψη αποφάσεων έγκειται στην ανάδειξη του ρόλου των έμπειρων ληπτών αποφάσεων, της έλλειψής τους και ταυτόχρονα της ανάγκης δημιουργίας τους, είτε από/και για τις ανάγκες συγκεκριμένων φορέων, είτε από/και για τις ανάγκες του κοινωνικού συνόλου⁵⁶. Η Κυβερνητική προσεγγίζει το ζήτημα των μεγάλων ηγετών κάθε χώρας, σε πολλούς από τους οποίους απουσιάζει η πείρα, γεγονός που μπορεί να ενέχει δυσμενείς επιπτώσεις για τη λήψη και μετέπειτα εκτέλεση μιας απόφασης με αλυσιδωτές συνέπειες για τις εξωτερικές υποθέσεις του κρατικού υποκειμένου.

3.2 Η Θεωρία Προοπτικής (Prospect Theory) και το Μη Ανακτήσιμο Κόστος (Sunk Cost)

Η θεωρία Προοπτικής έχει καταφέρει να εξελιχθεί σε κορυφαία ψυχολογική θεωρία λήψης αποφάσεων στον τομέα των Διεθνών Σχέσεων ήδη από την εποχή διατύπωσής της από τους συγγραφείς D. Kahneman και Am. Tversky⁵⁷. Αποκαλύπτει τον τρόπο με τον οποίο οι λήπτες αποφάσεων διαχειρίζονται συνθήκες αβεβαιότητας και κινδύνου που ενέχουν υψηλό ρίσκο, αποτελώντας έτσι μια εναλλακτική προσέγγιση στο Ορθολογικό μοντέλο. Η εν λόγω θεωρία θεμελιώνεται στην ιδέα ότι η αποτροπή των απωλειών είναι μεγαλύτερης σημασίας από την διασφάλιση των συγκρίσιμων κερδών. Οι δρώντες απολαμβάνουν τα κερημένα τους και εκφράζουν τις επιφυλάξεις τους, για να μην τα χάσουν. Το φαινόμενο αυτό αποδίδεται στην επιστημονική βιβλιογραφία με τον όρο ‘endowment effect’ και αναφέρεται στην υψηλή αξία

⁵⁴ Ηλ.Ι. Κουσκουβέλης, *Λήψη Αποφάσεων, Κρίση, Διαπραγμάτευση*, Παπαζήση, Αθήνα 1997, σελ.99

⁵⁵ Ένα αξιοσημείωτο παράδειγμα προέρχεται από τον χώρο του αθλητισμού και αφορά στους παίκτες του τένις. Πιο συγκεκριμένα, ο παίκτης χτυπάει την μπάλα χωρίς να προβαίνει συνειδητά σε εκατοντάδες διανοητικούς υπολογισμούς κάθε φορά που καταφθάνει η επόμενη βολή, γεγονός που υπονοεί ότι η λογική σε αυτές τις περιπτώσεις είναι εξαιρετικά περιορισμένη και οι ταχύτατες αποφάσεις που λαμβάνουν οι παίκτες βασίζονται σε προϋπάρχουσες ‘πληροφορίες’ και εμπειρίες τους. Παρόμοιες διεργασίες λαμβάνουν χώρα κατά τη διαδικασία λήψης αποφάσεων εξωτερικής πολιτικής. Alex Mintz, Karl DeRouen Jr, *Understanding Foreign Policy Decision Making*, Cambridge University Press, 2010, σελ.70

⁵⁶ Ηλ.Ι. Κουσκουβέλης, *Λήψη Αποφάσεων, Κρίση, Διαπραγμάτευση*, Παπαζήση, Αθήνα 1997, σελ.100

⁵⁷ Το 2002 ο David Kahneman βραβεύτηκε με το Νόμπελ Οικονομικών Επιστημών για την πρωτοποριακή εργασία του, η οποία ενσωμάτωνε στοιχεία που προέκυψαν από την ψυχολογική έρευνα στην οικονομική επιστήμη, ειδικά όσον αφορά στην ανθρώπινη κρίση και λήψη αποφάσεων υπό συνθήκες αβεβαιότητας. Μεγάλο μέρος της εργασίας πραγματοποιήθηκε σε συνεργασία με τον Amos Tversky. Περισσότερες πληροφορίες στο <http://kahneman.socialpsychology.org/>

που προσδίδουν οι άνθρωποι σε ο,τιδήποτε κατέχουν⁵⁸. Κατά συνέπεια, οι πραγματικές απώλειες παρά τα διαφυγόντα κέρδη αποτελούν πλήγμα καίριας σημασίας για τον λήπτη της απόφασης.

Ειδικότερα, η θεωρία Προοπτικής διακρίνεται σε δύο στάδια: **1) το στάδιο της επεξεργασίας (editing)** όπου παρουσιάζεται η απόφαση, προσδιορίζονται οι επιλογές και ακολουθεί η διαπίστωση των αποτελεσμάτων και των πιθανοτήτων που ενδέχεται να προκύψουν, αλλά και **της πλαισίωσης (framing)** όπου υποστηρίζει ότι ο τρόπος με τον οποίο οι πληροφορίες εμφανίζονται στο προσκήνιο μπορεί να ασκεί επίδραση στην τελική επιλογή. Ο ισχυρισμός αυτός έρχεται σε πλήρη αντιπαράθεση με το Ορθολογικό μοντέλο που επιμένει ότι η διάταξη και η μέθοδος παρουσίασης των πληροφοριών δεν αποτελούν βασικούς παράγοντες που καθορίζουν την επιλογή των δρώντων. Επομένως, στη θεωρία Προοπτικής η ροή των πληροφοριών δύναται να πλαισιώνεται (framed) με τέτοιο τρόπο, ώστε να μεταβάλλει το αποτέλεσμα της απόφασης⁵⁹. Με άλλα λόγια, οι decision makers επηρεάζονται στις αποφάσεις τους από το περιβάλλον μέσα στο οποίο αυτές λαμβάνονται. **2) Το στάδιο της αξιολόγησης (evaluation)** όπου λαμβάνει χώρα η τελική επιλογή⁶⁰.

Άμεσα συναρτώμενη με την θεωρία Προοπτικής βρίσκεται η έννοια του μη ανακτήσιμου κόστους (sunk cost), που συχνά αναγκάζει τους ηγέτες να επιμένουν στη χάραξη μιας συγκεκριμένης πολιτικής πορείας, ακόμη κι όταν οι συνθήκες σταδιακά εκτραχύνονται. Η διαδικασία αυτή είναι γνωστή ως *μη ορθολογική κλιμάκωση της δέσμευσης* (irrational escalation of commitment) και δημιουργείται όταν οι ηγέτες εξακολουθούν να επιμένουν και να

⁵⁸ Alex Mintz, Karl DeRouen Jr, *Understanding Foreign Policy Decision Making*, Cambridge University Press, 2010, σελ.76

⁵⁹ Ο J. Levy παρέχει ένα άκρως χρήσιμο παράδειγμα, βασισμένο στο έργο των Kahneman και Tversky, αναφορικά με τον τρόπο που η πλαισίωση διαμορφώνει τις επιλογές. Στο παράδειγμα αυτό παρουσιάζονται στα υποκείμενα δύο πολύ διαφορετικές εκδοχές ενός σεναρίου. Στην πρώτη εκδοχή οι ερευνητές αναφέρουν στα υποκείμενα ότι έχει ξεσπάσει μια ασιατική νόσος που προβλέπεται να οδηγήσει στον θάνατο 600 ανθρώπους. Η ιατρική κοινότητα εξετάζει δύο προγράμματα για την άμεση αντιμετώπιση της κρίσης: το 1^ο πρόγραμμα θα σώσει 200 ανθρώπους. Στο 2^ο υπάρχουν 33% πιθανότητες ότι όλοι θα σωθούν και 67% ότι κανείς δεν θα σωθεί. Από την άλλη πλευρά, στη δεύτερη εκδοχή του σεναρίου, το 1^ο πρόγραμμα θα οδηγήσει σε 400 θανάτους, ενώ στο 2^ο υπάρχουν 33% πιθανότητες να μην πεθάνει κανείς και 67% πιθανότητες ότι και οι 600 άνθρωποι θα πεθάνουν. Η ειδοποιός διαφορά στα δύο σενάρια έγκειται στο ότι η 1^η ομάδα προσλαμβάνει πληροφορίες πλαισιωμένες (framed) σε σχέση με την επιβίωση, την ίδια στιγμή που η 2^η ομάδα δέχεται πλαισιωμένες πληροφορίες όσον αφορά τη θνησιμότητα. Τα αποτελέσματα από το παρόν πείραμα αντικατοπτρίζουν τον τρόπο με τον οποίο το framing μπορεί να αλλάξει τη δυναμική μιας απόφασης. Έτσι, η πρώτη ομάδα (πλαισίωση ως προς την επιβίωση) προτίμησε την 1^η επιλογή που περιλαμβάνει χαμηλό ρίσκο, αλλά αντίθετα, η δεύτερη ομάδα (πλαισίωση ως προς τη θνησιμότητα) έτεινε στο να διαλέξει την υψηλού ρίσκου 2^η επιλογή. Σε κάθε περίπτωση, το συγκεκριμένο πείραμα προσφέρει ωφέλιμα εμπειρικά δεδομένα ως προς το γεγονός ότι οι λήπτες αποφάσεων αποδέχονται το ρίσκο σε σχέση με τις απώλειες και το αποφεύγουν σε σχέση με το κέρδος. Στο Alex Mintz, Karl DeRouen Jr, *Understanding Foreign Policy Decision Making*, Cambridge University Press, 2010, σελ.76

⁶⁰ Ibid.

διακατέχονται από υπερβολική εμπιστοσύνη όσον αφορά στην επιτυχία μιας επιχείρησης, επενδύοντας όλο και περισσότερους πολύτιμους πόρους σε αυτήν με την ελπίδα της τελικής νίκης. Η ενέργεια αυτή διέπεται από ανορθολογισμό, διότι στη διαδικασία λήψης αποφάσεων οι υπολογισμοί κόστους-οφέλους δεν θα πρέπει να περιλαμβάνουν πόρους που έχουν ήδη δαπανηθεί (μη ανακτήσιμο κόστος)⁶¹. Χαρακτηριστικό παράδειγμα των ανωτέρω αποτελεί η περιπτωσιολογική μελέτη που εξετάζουμε. Πιο συγκεκριμένα, τα κόστη που προέκυψαν από την στρατιωτική εμπλοκή των ΗΠΑ στον πόλεμο του Ιράκ αντιπροσωπεύουν το μη ανακτήσιμο κόστος (sunk cost) που δεν μπορεί εύκολα να αναιρεθεί, καταδεικνύοντας έτσι τον τρόπο με τον οποίο μπορεί να επηρεάσει την μετέπειτα λήψη αποφάσεων⁶². Αρκετοί μελετητές διατείνονται ότι ο πρόεδρος Μπους επικαλέστηκε τον θάνατο χιλιάδων Αμερικανών στρατιωτών που έχασαν τη ζωή τους στον πόλεμο, προκειμένου να δικαιολογήσει την βαθύτερη ανάμειξη των ΗΠΑ στο Ιράκ. Συνεπώς, το μη ανακτήσιμο κόστος καθιστά δύσκολη την αντιστροφή μιας αποτυχημένης ενέργειας/απόφασης.

Ο Levy αναφέρει ότι οι συχνές εφαρμογές των βασικών αυτών αρχών στην εξωτερική πολιτική και τις Διεθνείς Σχέσεις έχει οδηγήσει σε μια ποικιλία από εύλογες προτάσεις αναφορικά με τη θεωρία Προοπτικής⁶³:

- Δεδομένου ότι οι λήπτες αποφάσεων θεωρούν το status quo σημείο αναφοράς τους και παράλληλα λόγω του ότι το κόστος απομάκρυνσής τους από το αυτό αντιμετωπίζεται ως απώλεια, οι κρατικές οντότητες έχουν την τάση να εμμένουν στη σημασία του status quo (the status quo bias). Το γεγονός αυτό βοηθά στην εξήγηση της συνέχειας της πολιτικής.
- Οι αρχηγοί των κρατών προτιμούν να αναλαμβάνουν περισσότερα ρίσκα, προκειμένου να διατηρήσουν ανέπαφη τη διεθνή τους θέση, την γεωγραφική επικράτεια και τη φήμη τους ενάντια σε δυνητικές απώλειες, παρά αποσκοπούν στη λήψη δράσης για βελτίωση της θέσης τους. Το γεγονός αυτό υποδηλώνει και μια υποβόσκουσα αδράνεια και παθητικότητα των κρατικών υποκειμένων.
- Το εκλογικό σώμα τιμωρεί αυστηρότερα και με μεγαλύτερη ευκολία τους πολιτικούς ηγέτες για την πρόκληση απωλειών, παρά ανταμείβει για την επίτευξη κέρδους.
- Το γεγονός ότι οι άνθρωποι καθυστερούν να αποδεχτούν τα κόστη και να αναλάβουν το ρίσκο για την εξάλειψή τους, καθιστά βαρυσήμαντο το μη ανακτήσιμο κόστος, το οποίο συμβάλλει στην κλιμάκωση των συγκρούσεων.

⁶¹ Alex Mintz, Karl DeRouen Jr, *Understanding Foreign Policy Decision Making*, Cambridge University Press, 2010, σελ.77

⁶² Ibid.

⁶³ J. S. Levy, *Psychology and Foreign Policy Decision-Making* στο *The Oxford Handbook of Political Psychology*, Second Edition, Oxford University Press, 2013, σελ.315.

Συμπερασματικά, παρόλο που η θεωρία Προοπτικής χαρακτηρίζεται ως μια θεωρία των ατομικών επιλογών κάτω από συνθήκες πίεσης και υψηλού βαθμού διακινδύνευσης, οι Διεθνείς Σχέσεις περιλαμβάνουν, επιπροσθέτως, τη λήψη αποφάσεων από συλλογικά όργανα, όπως θα επιχειρήσουμε να αναλύσουμε παρακάτω. Οι συλλογικότητες αυτές οφείλουν να δρουν με διπλωματικό τρόπο εν αναμονή της στρατηγικής συμπεριφοράς των αντιπάλων ή των συμμάχων τους και να είναι πλήρως προετοιμασμένες για τις εσωτερικές αντιδράσεις του κοινωνικού συνόλου. Επιπλέον, επισημαίνεται ότι ο πολυσύνθετος κόσμος των Διεθνών Σχέσεων περιλαμβάνει επιλογές κάτω από συνθήκες αβεβαιότητας (στις οποίες το σύνολο των εφικτών αποτελεσμάτων παραμένει άγνωστο) παρά από συνθήκες ρίσκου (στις οποίες το σύνολο των πιθανών αποτελεσμάτων είναι γνωστό)⁶⁴. Σύμφωνα με την ευρέως διαδεδομένη φράση του τέως Γραμματέα Άμυνας των ΗΠΑ Donald Rumsfeld: *“There are known knowns...known unknowns... {and} unknown unknowns”*. Παρά τα αρνητικά και περιπαικτικά σχόλια που εξέλαβε από την κοινή γνώμη για τη φράση αυτή, ο Rumsfeld συνέλαβε με περίσσεια λακωνικότητα κάποιες σημαντικές αναλυτικές διαφοροποιήσεις⁶⁵.

3.3 Ομαδική Σκέψη (Groupthink)

Η Ομαδική Σκέψη αποτελεί μία από τις πλέον δημοφιλέστερες θεωρίες λήψης αποφάσεων για θέματα εξωτερικής πολιτικής που απορρέει όχι μόνο από το πεδίο της Πολιτικής Ψυχολογίας, αλλά εν γένει από την Πολιτική Επιστήμη. Θεμελιωτής της παρούσας θεωρίας υπήρξε ο Irving Janis, ο οποίος προσδιορίζει το Groupthink ως: *«a mode of thinking that people engage in when they are deeply involved in a cohesive in-group, when the members’ strivings for unanimity override their motivation to realistically appraise alternative courses of action»*⁶⁶. Συνεπώς, στα πλαίσια της συγκεκριμένης θεωρίας εξετάζεται η λήψη μιας απόφασης που παράγεται μέσα σε ένα ομαδικό περιβάλλον, με πρωταρχικό στόχο την αναζήτηση και επίτευξη ομοφωνίας, δηλαδή την τάση που εμφανίζουν τα μέλη της ομάδας προς τη διαμόρφωση συγκλινουσών απόψεων σχετικά με την υιοθέτηση κάποιας συγκεκριμένης πολιτικής δράσης σε μια δεδομένη κατάσταση λήψης αποφάσεων.

Σύμφωνα με τον Janis, σε καταστάσεις που παρατηρείται το Groupthink, οι ομάδες λαμβάνουν συχνά χειρότερες αποφάσεις απ’ ό,τι τα άτομα μεμονωμένα. Η ύπαρξη συλλογικότητας στο

⁶⁴ J. S. Levy, *Psychology and Foreign Policy Decision-Making* στο *The Oxford Handbook of Political Psychology*, Second Edition, Oxford University Press, 2013

⁶⁵ Ibid.

⁶⁶ St. Benedict Dyson, Paul ‘T Hart, *Crisis Management* στο *The Oxford Handbook of Political Psychology*, Second Edition, Oxford University Press, 2013, σελ.415

εσωτερικό της ομάδας έχει αναμφίβολα ανασταλτική επίδραση στην κριτική ικανότητα του φορέα λήψης αποφάσεων. Αναλυτικότερα, οι φορείς χάραξης της πολιτικής ανήκουν σε συνεκτικές ομάδες που χαρακτηρίζονται από υψηλά επίπεδα αμοιβαίας διαπροσωπικής έλξης, στενής συνεργασίας, φιλικότητας και σεβασμού μεταξύ των μελών⁶⁷. Οι παράγοντες αυτοί καταδεικνύουν την ισχυρή επιρροή που ασκείται στην ιδιοσυγκρασία τους, ώστε να συμπεριφέρονται σύμφωνα με τις επιταγές και προσδοκίες της ομάδας. Οι ομάδες αυτές είναι απομονωμένες από τις κρίσεις και απόψεις των ατόμων που δεν αποτελούν μέλη τους. Διαμορφώνουν και εσωτερικεύουν το δικό τους κανονιστικό πλαίσιο, με αποτέλεσμα οι ρητοί κανόνες και τα πρότυπα που διέπουν τη λειτουργία κάθε συλλογικότητας να αποκτούν καθοριστική σημασία. Όσο μεγαλύτερα επίπεδα συνεκτικότητας παρουσιάζει η ομάδα, τόσο περισσότερο τα μέλη της τείνουν να συμμορφώνονται με τους κανόνες δεοντολογίας της. Παρομοίως, όσο πιο συνεκτική είναι, τόσο μεγαλύτερη η ικανοποίησή και η προθυμία των μελών να παραμείνουν σε αυτή, τροφοδοτώντας τα έτσι με μεγαλύτερα κίνητρα για να σκέφτονται και να δρουν, όπως ακριβώς η συλλογικότητα στην οποία ανήκουν. Επομένως, κομβικό σημείο της συλλογιστικής του Janis, αποτέλεσε το γεγονός ότι **η υψηλή συνοχή (cohesiveness) καθίσταται επιζήμια και αντιπαραγωγική για την ποιότητα λήψης των αποφάσεων**⁶⁸. Η ύπαρξη μιας αρμονικής συλλογικότητας με ενότητα και κοινό κώδικα συμπεριφοράς, διαπνεόμενη από ισχυρούς συνεκτικούς δεσμούς μεταξύ των μελών, δεν αποτελεί απαραίτητα προάγγελο επιτυχιών εξωτερικής πολιτικής. Εν αντιθέσει, δύναται να επιφέρει καταστροφικές απώλειες σε θέματα που άπτονται της διεθνούς -και όχι μόνο- πολιτικής με ισχυρό πλήγμα για το ίδιο το κυβερνητικό σχήμα και κυρίως τη φήμη του ηγέτη. Επιπλέον, κατά τη διάρκεια συζήτησης των επιμέρους θεμάτων, ο ηγέτης της ομάδας τείνει να προωθεί την προτιμώμενη λύση του, αντί να ενθαρρύνει τα στελέχη του να εξεύρουν και να μελετήσουν συλλογικά όλες τις διαθέσιμες εναλλακτικές πολιτικές επιλογές.

Οι λήπτες αποφάσεων που αποτελούν “θύματα” της Ομαδικής Σκέψης⁶⁹ και σε αντίθεση με το Ορθολογικό Μοντέλο:

- Δεν ερευνούν επαρκώς το πλήρες φάσμα των εναλλακτικών πολιτικών επιλογών
- Δεν εξετάζουν τους στόχους που ενδέχεται να επηρεαστούν από την επιλεχθείσα πολιτική
- Δεν αποκτούν λεπτομερή πληροφόρηση για την αξιολόγηση των εναλλακτικών επιλογών

⁶⁷ Paul 't Hart, Irving Janis' Victims of Groupthink, *Political Psychology*, Vol.12, No.2, June 1991, *International Society of Political Psychology*

⁶⁸ Ibid.

⁶⁹ Philip E. Tetlock, Identifying Victims of Groupthink From Public Statements of Decision Makers, *Journal of Personality and Social Psychology*, Vol.37, No.8, 1979

- Δεν υπολογίζουν με επιμέλεια και προσοχή τα κόστη και τα οφέλη που πηγάζουν από την καθεμία εναλλακτική
- Δεν λαμβάνουν υπόψη τους πληροφορίες που αντιδιαστέλλονται με πρότερες πεποιθήσεις και προτιμήσεις τους
- Δεν επανεξετάζουν τις αξιολογήσεις από όλες τις γνωστές εναλλακτικές λύσεις, συμπεριλαμβανομένων εκείνων που στο παρελθόν θεωρούνταν μη αποδεκτές
- Δεν αναπτύσσουν επαρκώς λεπτομερή σχέδια για την διεκπεραίωση και εφαρμογή της επιλεχθείσας πολιτικής, με ιδιαίτερη αναφορά στα σχέδια επείγουσας επέμβασης (εν ολίγοις ένα plan B) σε περίπτωση που εμφανιστούν τυχόν κίνδυνοι και αποτυχίες.

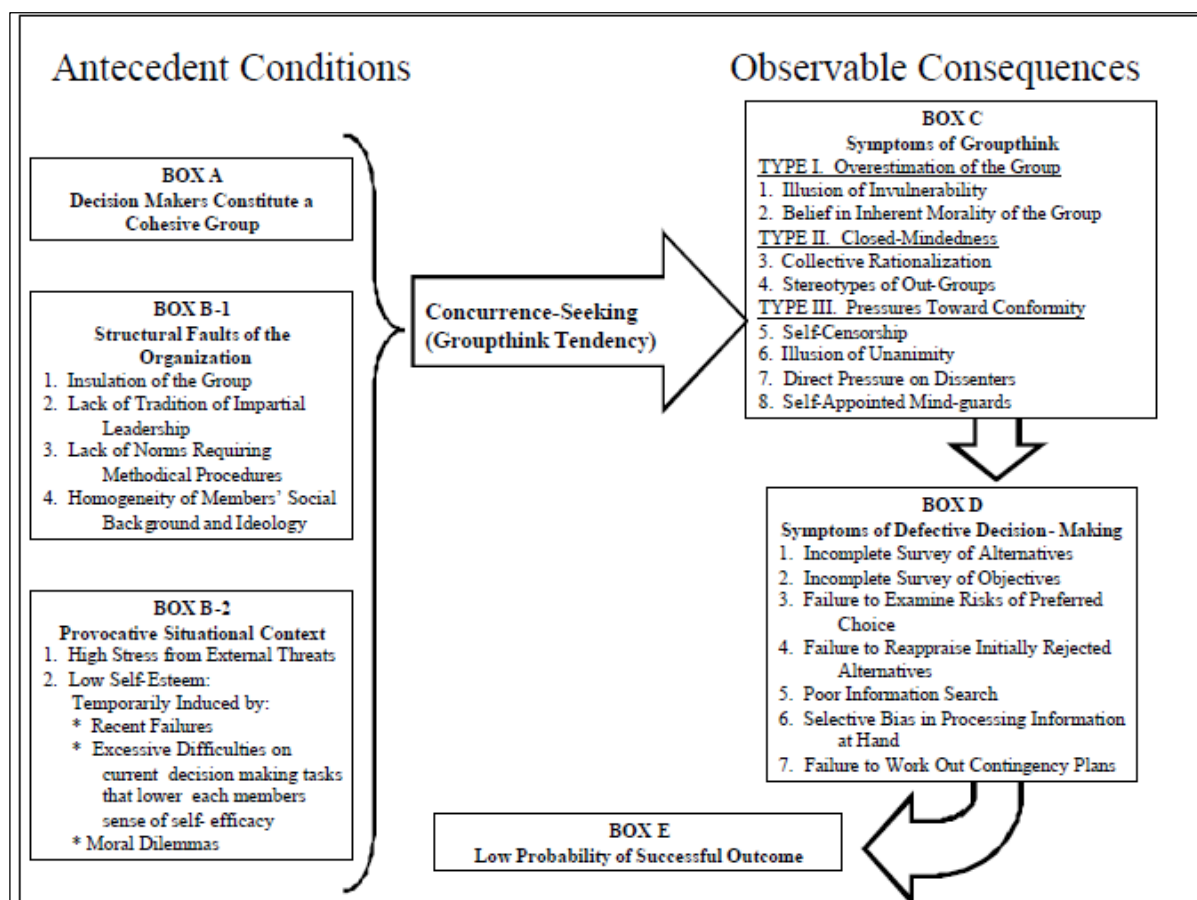
Κεντρική θέση της Ομαδικής Σκέψης, επομένως, αποτελεί η άποψη ότι η ίδια η συνοχή της ομάδας μπορεί να μετατραπεί σε προεξάρχουσα αξία για κάθε ένα από τα μέλη της και σε τέτοιο βαθμό, ώστε τα άτομα να είναι απρόθυμα να πουν ή να πράξουν κάτι που θα μπορούσε να τη διαταράξει, όπως π.χ με το να εκφράζουν τις επικρίσεις τους ενάντια στις ιδέες και απόψεις των υπόλοιπων μελών ή την πλειοψηφία της ομάδας.

3.3.1 Τα Συμπτώματα της Ομαδικής Σκέψης

Η Ομαδική Σκέψη βρίσκει πρακτική εφαρμογή σε περιπτώσεις διαχείρισης κρίσεων, όπου οι αποφάσεις διαμορφώνονται και λαμβάνονται μέσα σε ιδιαίτερα αγχογόνες περιστάσεις. Υπό αυτές τις συνθήκες δημιουργούνται και αναδύονται ορισμένες χαρακτηριστικές συμπεριφορές και πρότυπα αλληλεπίδρασης μέσα στην εκάστοτε πολιτική ομάδα που αποτελούν τα αποκαλούμενα “συμπτώματα της Ομαδικής Σκέψης”.

Το μοντέλο του Groupthink (Σχήμα 6) παρέχει μια εικονική αναπαράσταση της θεωρίας της Ομαδικής Σκέψης, συμπεριλαμβανομένων των συνθηκών υπό τις οποίες λαμβάνει χώρα, τα συμπτώματα και τα αποτελέσματα που πηγάζουν από αυτή. Ειδικότερα, η πρότερη κατάσταση μιας ομάδας με μέτρια ή υψηλά επίπεδα συνοχής (Box A) αλληλεπιδρά με τα διαρθρωτικά ελαττώματα (structural faults) του οργανισμού (Box B-1) και με παράγοντες του προκλητικού συγκυριακού πλαισίου (Box B-2) για να αυξηθεί η πιθανότητα τάσης και εμφάνισης του Groupthink. Στη συνέχεια, η τάση του Groupthink (Groupthink tendency) είναι εκπεφρασμένη στις παρατηρήσιμες συνέπειες των συμπτωμάτων του (Box C). Όταν μια ομάδα παρουσιάζει τα περισσότερα συμπτώματα της Ομαδικής Σκέψης, τότε αναμένεται να εντοπιστούν συμπτώματα μιας ελαττωματικής και ανεπαρκούς διαδικασίας λήψης αποφάσεων (Box D), γεγονός που θα μειώσει αυτομάτως τις πιθανότητες για ένα επιτυχές βραχυπρόθεσμο ή μακροπρόθεσμο αποτέλεσμα (Box E).

ΣΧΗΜΑ 6 Το Μοντέλο του Groupthink

Πηγή: Paul't Hart, Irving Janis' Victims of Groupthink, *Political Psychology*, Vol.12, No.2, June 1991, *International Society of Political Psychology*

Ο Janis κατηγοριοποίησε τα συμπτώματα σε τρεις ομάδες:

1^η Ομάδα → Υπερεκτίμηση της Ισχύος και τη Ηθικής Υποστάσεως της Ομάδας

Οι λήπτες αποφάσεων έχουν την ψευδαίσθηση ότι η ομάδα τους είναι άτρωτη, κάτι που πιστεύουν όλα ή σχεδόν όλα τα μέλη της⁷⁰. Το γεγονός αυτό εγκυμονεί μία υπερβολική αισιοδοξία και παρακινεί προς την κατεύθυνση της ανάληψης υψηλών ρίσκων. Ταυτόχρονα επικρατεί μία ενυπάρχουσα αδιαφιλονίκητη πίστη στην ηθική της ομάδας, γεγονός που οδηγεί τα μέλη να αδιαφορούν για τις επιπτώσεις των αποφάσεών τους. Είναι λοιπόν πρόδηλη, η υπερεκτίμηση των ικανοτήτων της με ανεπανόρθωτες συνέπειες για την μελλοντική χάραξη της πολιτικής της και τη λήψη αποφάσεων.

2^η Ομάδα → Έλλειψη Ευρύτητας Πνεύματος

⁷⁰ Ηλ.Ι. Κουσκουβέλης, *Λήψη Αποφάσεων, Κρίση, Διαπραγμάτευση*, Παπαζήση, Αθήνα 1997, σελ.96

Κύριο χαρακτηριστικό της ομάδας αυτής αποτελεί η *στενότητα πνεύματος* (closed-mindedness) όπου, επί της ουσίας, πρόκειται για μια συλλογική διαδικασία απαξίωσης και απόρριψης νέων δεδομένων (προειδοποιήσεων, πληροφοριών και ερεθισμάτων). Η ομάδα προβαίνει συχνά στην οικοδόμηση εκλογικεύσεων, για να “δικαιολογήσει” τις προειδοποιήσεις και άλλες μορφές αρνητικής ανάδρασης. Ακόμη, τα μέλη ενδέχεται να αναθεωρήσουν ανά πάσα στιγμή τις απόψεις τους. Συνεπακόλουθα, ένα επιπρόσθετο χαρακτηριστικό είναι η *δημιουργία στερεοτύπων όσον αφορά στην αντίπαλη πολιτική ηγεσία*. Η ομάδα ενστερνίζεται την άποψη ότι οι ηγέτες είναι είτε πολύ αναξιόπιστοι για να διαπραγματευτούν μαζί τους, είτε αρκετά “αδύναμοι” ή μειωμένου διανοητικού επιπέδου, για να μπορέσουν να ανατρέψουν τα σχέδια της ομάδας⁷¹. Κατά συνέπεια, υποεκτιμούν τις ικανότητες του “εχθρού”, θεωρώντας ότι ο ίδιος χαρακτηρίζεται από μια εγγενή ανηθικότητα.

3^η Ομάδα → Πιέσεις για την Επίτευξη Ομοιογένειας

Τα μέλη της ομάδας αυτοπεριορίζονται και αποκλείουν τις παρεκκλίσεις τους από τις απόψεις της ομάδας. Το γεγονός αυτό δεν επιτρέπει την καλλιέργεια γόνιμου διαλόγου τους και όξυνσης της κριτικής σκέψης τους πριν τη λήψη απόφασης. Υπάρχει ακόμη μια *κοινή ψευδαίσθηση ομοφωνίας* σχετικά με θέματα για τα οποία υπάρχει πλειοψηφία που προκύπτει από τον αυτοπεριορισμό, αλλά και από την διαστρεβλωμένη εκτίμηση ότι η σιωπή κάποιων, σημαίνει συμφωνία⁷². Τα μέλη της ομάδας καταστέλλουν τις προσωπικές τους αμφιβολίες, ακολουθώντας τις προτάσεις του αρχηγού, διαθέτουν μια έμφυτη πίστη στην ηθική ανωτερότητα της ομάδας και αναλαμβάνουν το ρόλο του θεματοφύλακά της προασπίζοντάς την από πολυφωνία και διαφυλάσσοντας τις αρχές της. Στην περίπτωση που κάποιο μέλος διαφωνεί με τα στερεότυπα, τις ψευδαισθήσεις ή τους στόχους της παρατηρείται η ανάπτυξη πιέσεων προς συμμόρφωση του παρεκκλίνοντος από τις ομαδικές αντιλήψεις, προς την κατεύθυνσή του που του υποδεικνύουν ότι η συγκεκριμένη συμπεριφορά έρχεται σε αντιδιαστολή με αυτά που προσδοκά η ομάδα από τα μέλη της⁷³. Με άλλα λόγια, η ατομικότητα χάνει την υπόστασή της και παρατηρείται η εξιδανίκευση της ομάδας.

Σύμφωνα με τον Janis, εάν μια ομάδα εμφανίζει τα περισσότερα ή όλα τα συμπτώματα των ανωτέρω κατηγοριών, τότε τα μέλη της δεν εξυπηρετούν αποτελεσματικά τους σκοπούς ύπαρξης της ομάδας και ενδέχεται να μην κατορθώσουν να τους επιτύχουν, διότι ακριβώς επιδιώκουν την ομοιομορφία και τη σύγκλιση των απόψεων. Εντούτοις, ακόμη κι αν μερικά από

⁷¹ Ηλ.Ι. Κουσκουβέλης, *Λήψη Αποφάσεων, Κρίση, Διαπραγμάτευση*, Παπαζήση, Αθήνα 1997, σελ.97

⁷² Ibid.

⁷³ Ibid.

τα συμπτώματα αυτά απουσιάζουν, τα υπόλοιπα δύναται να είναι τόσο έντονα, ώστε και πάλι να προκληθούν οι ανεπιθύμητες συνέπειες της Ομαδικής Σκέψης και η αναποτελεσματική λήψη αποφάσεων⁷⁴.

3.3.2 Οι Περιορισμοί της Θεωρίας

Είναι χαρακτηριστικό ότι το Groupthink αποτελεί μόνο μία από το πλήθος μεταβλητών που ασκούν επιρροή στη διαδικασία λήψης αποφάσεων και την ποιότητά τους. Κατά συνέπεια, δεν δύναται να υποτεθεί ότι αποτελεί τη γενεσιουργό αιτία κάθε εσφαλμένου υπολογισμού ή μιας ανεπαρκούς απόφασης που έχει ληφθεί από τα μέλη της ομάδας. Αντίθετα, η θεωρία προτείνει ότι υπάρχουν περισσότερες πιθανότητες μία αναποτελεσματική απόφαση να εκπορεύεται από τα συμπτώματα της Ομαδικής Σκέψης, χωρίς απαραίτητα να υπονοείται το Groupthink οδηγεί πάντοτε και με ακρίβεια στη λήψη μιας κακής απόφασης. Σε περιπτώσεις που λαμβάνει χώρα το Groupthink, η συναίνεση της ομάδας και οι εγγενείς προκαταλήψεις (inherent biases) μπορούν να διευκολύνουν την ανάπτυξη μιας άκρως αποτελεσματικής λύσης. Επομένως, κάθε μείζον ζήτημα πολιτικού-διεθνολογικού ενδιαφέροντος οφείλει να εξεταστεί μεμονωμένα, προκειμένου να εξευρεθεί η τυχόν ύπαρξη των συμπτωμάτων και οι συνέπειες (θετικές ή αρνητικές) που επιφέρει στην πράξη η συγκεκριμένη θεωρία. Ομοίως, οι κακές αποφάσεις δεν μπορούν να αποτραπούν με την απλή αποφυγή της Ομαδικής Σκέψης. Υπάρχει μια πληθώρα αιτιοκρατικών παραγόντων, όπως η έλλειψη απαραίτητων πληροφοριών, ο ανεπαρκής χρόνος για τη λήψη αποφάσεων, η κακή κρίση, η τύχη και οι απροσδόκητες ενέργειες των αντιπάλων που επηρεάζουν αποφασιστικά την επιτυχή έκβαση του ζητήματος προς επίλυση.

Στην αμερικανική πραγματικότητα το σύνδρομο του Groupthink έχει λάβει σημαντικές διαστάσεις, καθώς δεν είναι λίγες οι περιπτώσεις στις οποίες οι ΗΠΑ φαίνεται να αποτελούν ‘‘θύμα’’ του. Το πλέον χαρακτηριστικό παράδειγμα προέρχεται από την περιπτωσιολογική μας μελέτη: στο διαμορφωμένο -μετά την 11/9- περιβάλλον, η άποψη των νεοσυντηρητικών σχετικά με την εκθρόνιση του Saddam Hussein αντιπροσωπεύει ένα τυπικό σύνδρομο του Groupthink. Οι κοσμοθεωρίες, αποκρυσταλλωμένες απόψεις, νοοτροπίες, εικόνες των μελών της κυβερνητικής ομάδας ήταν παρόμοιες σε μεγάλο βαθμό. Ο τότε Υπουργός Εξωτερικών Colin Powell, που επρόκειτο θεωρητικά για άτομο εκτός του κατεστημένου κύκλου (outsider) των νεοσυντηρητικών, εξέφρασε την αντίθεσή του για την εισβολή στο Ιράκ, χωρίς ωστόσο ανταπόκριση, με αποτέλεσμα η πλειοψηφία να διαφωνεί μαζί του και ο ίδιος να μην συμμετέχει

⁷⁴ Ηλ.Ι. Κουσκουβέλης, *Λήψη Αποφάσεων, Κρίση, Διαπραγμάτευση*, Παπαζήση, Αθήνα 1997, σελ.98

στις συζητήσεις επί του θέματος⁷⁵. Το γεγονός αυτό μας επιτρέπει να συναγάγουμε ότι το σύνδρομο του Groupthink βρίσκει εφαρμογή, ως επί το πλείστον, σε καταστάσεις κρίσεων, διότι το ένα μέλος της ομάδας στηρίζεται στο άλλο προκειμένου να εξασφαλίσει υποστήριξη και αποδοχή για τις αποφάσεις του.

3.3.3 Καταληκτικές Παρατηρήσεις

Αναμφίβολα, η εποικοδομητική συνεργασία μιας ομάδας παρέχει πλεονεκτήματα σε κάθε ένα από τα μέλη της, όπως η ικανότητα παραγωγής ιδεών, οι -ανυπέρβλητης αξίας- νεοαποκτηθείσες γνώσεις, η εμπειρική παρατήρηση και η προσπάθεια αποφυγής παρελθοντικών λαθών με υψηλό κόστος και τέλος η καλύτερη αξιολόγηση απόψεων, εννοιών, δράσεων. Οι ομάδες διαθέτουν περισσότερες πιθανότητες εντοπισμού τυχόν σφαλμάτων στα σχέδιά τους και συνήθως αποτελεσματικότερα πρότυπα και κανόνες για τη λήψη αποφάσεων. Η δυναμική της ομάδας έγκεται στη δυνατότητα δημιουργίας και εξεύρεσης πρωτότυπων και καινοτόμων λύσεων, αντλώντας μέσα από την εμπειρία όλων των μελών της, σε τέτοιο βαθμό που η ατομικότητα δεν δύναται από μόνη της να λειτουργήσει. Από την άλλη πλευρά, τα προβλήματα προκύπτουν όταν οι πιέσεις, οι προκαταλήψεις και άλλου είδους συμπεριφορές της ομάδας ελαττώνουν δραστικά την ποιότητα των αποφάσεων.

Το παράδοξο της Ομαδικής Σκέψης βρίσκεται στο ότι αρκετές από τις αποφάσεις που λαμβάνονται συλλογικά είναι κατώτερης ποιότητας από τις αντίστοιχες που λαμβάνονται μεμονωμένα⁷⁶. Σε κάθε περίπτωση, οι υπεύθυνοι φορείς χάραξης της πολιτικής θα πρέπει να διαθέτουν την ικανότητα να προβλέπουν και να διακρίνουν τις πολυπλοκότητες της διαδικασίας σε ένα περιβάλλον πολλαπλών δρώντων και συμφερόντων που χαρακτηρίζει την πλειονότητα των διεθνών υποθέσεων, τα οποία απαιτούν υψηλού επιπέδου διεξοδική εξέταση.

Η προτεινόμενη ‘‘θεραπεία’’ του Janis από τα συμπτώματα του Groupthink⁷⁷, που θα επιφέρει την λήψη ικανοποιητικών αποφάσεων, συνοψίζεται ως εξής:

⁷⁵ Alex Mintz, Karl DeRouen Jr, *Understanding Foreign Policy Decision Making*, Cambridge University Press, 2010, σελ.47

⁷⁶ Μάλιστα ο Janis επισημαίνει ότι η βασική αρχή της Ομαδικής Σκέψης μπορεί να περιγραφεί μέσα από το πνεύμα του νόμου του Πάρκινσον (Parkinson's law) σύμφωνα με τον οποίο: όταν τα μέλη της ομάδας εμφανίζουν μεταξύ τους υψηλά επίπεδα προσήνειας και συναδελφικής αλληλεγγύης (esprit de corps), ο κίνδυνος αντικατάστασης της ανεξάρτητης κριτικής σκέψης από τα συμπτώματα του Groupthink διευρύνεται, με αποτέλεσμα η ομάδα λήψης αποφάσεων να οδηγηθεί σε παράλογες και απάνθρωπες ενέργειες που στρέφονται ενάντια στο εξωτερικό περιβάλλον. Περισσότερα στο *Paul't Hart, Irving Janis' Victims of Groupthink, Political Psychology, Vol.12, No.2, June 1991, International Society of Political Psychology*

⁷⁷ Ibid.

- ❖ Κάθε ένα μέλος οφείλει να αξιολογεί την χάραξη της πορείας δράσης της συλλογικότητας. Ο ηγέτης θα πρέπει να επιτρέπει την ύπαρξη και ενθάρρυνση ενός θετικού κλίματος για την άσκηση κριτικής και πολυφωνίας
- ❖ Οι ηγέτες θα πρέπει να διακατέχονται από αμεροληψία και να απέχουν από το να δηλώνουν τις προσωπικές τους προτιμήσεις κατά την έναρξη συζήτησης της ομάδας, ώστε να αποτρέπεται η δημιουργία προκαταλήψεων στα μέλη
- ❖ Κάθε μέλος της ομάδας θα πρέπει να συζητάει κατ' ιδίαν με έμπιστους συνεργάτες τα τρέχοντα μείζονα ζητήματα και τις διαθέσιμες επιλογές και στη συνέχεια να υποβάλλει στην ομάδα σχετική έκθεση με τις απόψεις του
- ❖ Διαφορετικοί εξωτερικοί εμπειρογνώμονες θα πρέπει να αμφισβητούν συχνά τις κεντρικές θέσεις της ομάδας, προκειμένου να ανανεώνονται, όπως ακριβώς επιτάσσουν τα νέα δεδομένα και ταυτόχρονα να εξαντλούνται όλες οι διαθέσιμες εναλλακτικές πολιτικές επιλογές. Συνεπώς, θα πρέπει να υπάρχει ένας ή περισσότεροι "συνήγοροι του διαβόλου" (devil's advocates) στη διάρκεια κάθε συνεδρίασης της ομάδας
- ❖ Σε συγκρουσιακές καταστάσεις, πρέπει να αφιερωθεί επιπλέον χρόνος στην ερμηνεία των προειδοποιητικών σημάτων από την αντίπαλη πλευρά, οικοδομώντας ταυτόχρονα εναλλακτικά σενάρια για τις προθέσεις τους
- ❖ Θα πρέπει να πραγματοποιούνται συνεδριάσεις δεύτερης ευκαιρίας (second chance meetings) για την επανεξέταση της απόφασης πριν τη δημοσιοποίησή της.

Σύμφωνα με τον Janis, το Groupthink έχει αναπτυχθεί ως μια θεωρία λήψης αποφάσεων, που επιχειρεί να εξηγήσει τις αποτυχίες και τα πολιτικά φιάσκο⁷⁸. Ωστόσο, δεν είναι ούτε αναγκαία, ούτε ικανή συνθήκη για την πολιτική. Η συμβολή και η αποδεικτική αξία της έγκεται στο γεγονός ότι τα συμπτώματα της Ομαδικής Σκέψης αυξάνουν τις πιθανότητες ύπαρξης ελαττωματικών διαδικασιών λήψης αποφάσεων, οι οποίες με τη σειρά τους διευρύνουν τα δυνητικά καταστροφικά πολιτικά αποτελέσματα.

3.4 Ψυχολογικές Θεωρίες

Οι Ψυχολογικές Θεωρίες μελετούν τα κίνητρα των φορέων χάραξης της πολιτικής που τους κατευθύνουν προς τη λήψη της εκάστοτε απόφασης. Στο πλαίσιο αυτό η απόπειρα ερμηνείας και ανάλυσης της κάθε περιπτώσιολογικής μελέτης δεν μπορεί να πραγματοποιηθεί στη βάση εξέτασης του κρατικού μηχανισμού, των υπηρεσιών ή οργανισμών του, αλλά αντίθετα απαιτείται η βαθιά κατανόηση των ψυχολογικών χαρακτηριστικών, κινήτρων ή συμπλεγμάτων

⁷⁸ Paul't Hart, Irving Janis' Victims of Groupthink, *Political Psychology*, Vol.12, No.2, June 1991, *International Society of Political Psychology*

των ομάδων ή ατόμων που κατέχουν οργανικές θέσεις και λαμβάνουν τις αποφάσεις. Από τη σκοπιά αυτή, οι εν λόγω θεωρίες συνιστούν ένα εναλλακτικό αφετηριακό σημείο για την περαιτέρω εμβάθυνση, έρευνα και ανίχνευση των ψυχικών παραγόντων που ασκούν καταλυτική επίδραση στον φορέα άσκησης της κυβερνητικής εξουσίας και του επιτελείου του κατά τη διαδικασία λήψης κρίσιμων αποφάσεων.

Θεμελιώδης ιδέα της Ψυχολογίας είναι ότι οι πολιτικοί διαπληκτισμοί και οι συμπεριφορές, ο αυταρχισμός, η βία, η κυριαρχία και η άκρατη επιθετικότητα εκπηγάζουν από σύνδρομα ψυχικής στέρησης, με αποτέλεσμα οι αποφάσεις να προσδιορίζονται από τέτοια⁷⁹. Τα σύνδρομα αυτά είναι τα εξής⁸⁰: **1) Σύνδρομο των απωθμένων**: δημιουργείται από τη σύγκρουση της αρχής της απόλαυσης που απορρέει από το libido και χαρακτηρίζει τα παιδικά βιώματα με την αρχή της πραγματικότητας και την προσπάθεια προσαρμογής του ατομικού υποκειμένου στο κανονιστικό πλαίσιο, τις υποχρεώσεις και τις απαγορεύσεις του κοινωνικού συνόλου που περιορίζουν σημαντικά την ορμική ικανοποίηση των επιθυμιών και ενστίκτων του⁸¹. **2) Σύνδρομο του θανάτου**: βρίσκεται σε ανταγωνισμό με το σύνδρομο του libido και υποστηρίζει ότι κάθε άτομο, πέρα από την επιδίωξη της απόλαυσής του, αποσκοπεί επιπροσθέτως στην αυτοκαταστροφή του. Καθώς, όμως, όλοι προτιμούν την απόλαυση και κανείς δεν τολμά να αντιμετωπίσει τον θάνατο, η θέληση αυτοκαταστροφής εξωτερικεύεται και επομένως εκδηλώνεται η επιθετικότητα προς τρίτους. **3) Σύνδρομο της αναπλήρωσης**: οι τάσεις αυταρχισμού, επιθετικότητας ή επικράτησης και ελέγχου των τρίτων πηγάζουν είτε από την πραγματική δύναμη του ατόμου, είτε από ψυχολογική αδυναμία, εσωτερική σύγχυση, από ανικανότητα αυτοεπιβολής και έμπνευσης σεβασμού στο περιβάλλον του. **4) Σύνδρομο των αποτυχιών**: τα φαινόμενα δεσποτικής και βίαιης συμπεριφοράς που απαντώνται στην πολιτική οφείλονται στο γεγονός ότι οι αποτυχημένοι ηγέτες επιδιώκουν να επιβεβαιώσουν τον εαυτό τους μέσω της επικράτησής τους επί τρίτων.

Τέλος, ενδιαφέρον για τη λήψη αποφάσεων εμφανίζει και η Ψυχολογία των μαζών, δεδομένου ότι οι φορείς χάραξης της πολιτικής λειτουργούν μέσα στα πλαίσια μιας συλλογικότητας.

3.4.1 Οι Ψυχικές Ιδιότητες και η Ιδιοσυγκρασία της Μάζας

Η Ψυχολογία των μαζών εκκινεί από την αντίληψη ότι τα άτομα ανεξάρτητα από την ομοιότητα ή ανομοιότητα του τρόπου ζωής τους, των πεποιθήσεών τους, της προσωπικότητάς

⁷⁹ Ηλ.Ι. Κουσκούβελης, *Λήψη Αποφάσεων, Κρίση, Διαπραγμάτευση*, Παπαζήση, Αθήνα 1997, σελ.84

⁸⁰ Ibid.

⁸¹ Sigmund Freud, *Ψυχολογία των μαζών και ανάλυση του Εγώ*, Επίκουρος, Αθήνα, 1977, σελ. 7

τους ή του διανοητικού επιπέδου τους, αποκτούν μια συλλογική ψυχή που τους καθιστά ικανούς να συλλογίζονται, να αισθάνονται και να ενεργούν διαφορετικά απ'ότι θα έπρατταν μεμονωμένα. Η θεωρία αυτή ερευνά το άτομο ως μέρος μιας φυλής, ενός λαού, μιας κάστας, μιας κοινωνικής τάξης, ενός θεσμού ή σαν συστατικό μέλος μιας ομάδας ανθρώπων που σε ένα συγκεκριμένο χρόνο και με συγκεκριμένο σκοπό οργανώνεται σε ομάδα. Πρόκειται για μια προσωρινή οντότητα που απαρτίζεται από ετερόκλητα στοιχεία που συνδέονται στιγμιαία μεταξύ τους με ένα κοινό αίσθημα και πνεύμα. Απαραίτητη προϋπόθεση για τη δημιουργία της είναι η ύπαρξη ενός ομοιογενούς συναισθηματικού προσανατολισμού των μελών της σε μια δεδομένη κατάσταση, καθώς και ένα ενοποιητικό χαρακτηριστικό που συνεισφέρει στον αλληλοεπηρεασμό τους. Σύμφωνα με τον Gustave Le Bon στη μάζα εξαλείφονται οι ατομικές ιδιότητες του ανθρώπου, άρα και η ιδιαιτερότητά του. Το φυλετικό ασυνείδητο αναδύεται στην επιφάνεια και το ετερογενές κατακλύζεται από το ομοιογενές⁸². Επομένως, ο κοινός χαρακτήρας που παρουσιάζει η συλλογικότητα είναι αποτέλεσμα τριών παραγόντων: α) το άτομο μέσα στη μάζα αποκτά ένα αίσθημα ακατανίκητης δύναμης που του επιτρέπει να ικανοποιεί τα ορμέμφυτα που από μόνο του αναγκαστικά θα τιθάσευε. Στο σημείο αυτό ο Freud επισημαίνει ότι οι συνθήκες που ισχύουν για το άτομο μέσα στη μάζα τού επιτρέπουν να παραμερίζει τις απωθήσεις των ασυνείδητων ορμών του. Πράγματι, οι φαινομενικά νέες ιδιότητες που εμφανίζει είναι ακριβώς εξωτερικεύσεις του ασυνειδήτου, που περιέχει όλα τα αρνητικά στοιχεία της ανθρώπινης ψυχής στη γένεσή τους. Συνεπώς, παρατηρούμε απουσία οποιουδήποτε αισθήματος ευθύνης⁸³, β) ο δεύτερος παράγοντας που επηρεάζει την μάζα είναι η νοητική μετάδοση, η οποία υποβοηθά την εκδήλωση πράξεων και έντονων συναισθημάτων στο εσωτερικό της μάζας. Το άτομο, δηλαδή, θυσιάζει με μεγάλη ευκολία το προσωπικό του συμφέρον για χάρη της συλλογικότητας και αφοσιώνεται στα ιδανικά της (επομένως, ηθικοποιείται εντός της) γ) τέλος, είναι σημαντική στα συγκροτημένα στη μάζα άτομα η λεγόμενη προδιάθεση της υποβολής, στην οποία δεν διαθέτουν πλήρη συνείδηση των πράξεών τους⁸⁴. Το άτομο χάνει την ιδιαιτερότητα

⁸² Gustave Le Bon, *Ψυχολογία των Μαζών*, Εκδόσεις Ζήτρος, Αθήνα, 2010

⁸³ Sigmund Freud, *Ψυχολογία των μαζών και ανάλυση του Εγώ*, Επικούρος, Αθήνα, 1977

⁸⁴ Ibid. Ο Freud τονίζει ότι για να κατανοήσουμε το φαινόμενο της υποβολής πρέπει να ανατρέξουμε στις ανακαλύψεις της φυσιολογίας. Ειδικότερα, ο άνθρωπος μπορεί μέσω ποικίλων διαδικασιών να μεταφερθεί σε μια κατάσταση πλήρους απώλειας της συνειδητής του προσωπικότητας. Με άλλα λόγια, υπακούει σ'όλες τις υποβολές εκείνου που του αφαίρεσε τη συνείδηση της προσωπικότητάς του και ενεργεί με έναν τρόπο που έρχεται σε οξύτατη αντίθεση με τον χαρακτήρα και τις συνήθειές του. Το αφομοιωμένο στη μάζα άτομο περιέχεται σε μια ειδική κατάσταση που ομοιάζει με την κατάσταση της μαγείας, στην οποία υπόκειται ο υπνωτιζόμενος κάτω από την επιρροή του υπνωτιστή. Η συνειδητή προσωπικότητα εξαφανίζεται, εκλείπει η θέληση και η ικανότητα διάκρισης και ταυτόχρονα οι σκέψεις και τα συναισθήματα προσανατολίζονται προς την κατεύθυνση που τους δίνει ο υπνωτιστής.

του και την ορθολογική φύση του και με τον τρόπο αυτό η σκέψη παίρνει τη μορφή αυτοματισμού. Μετατρέπεται κοινώς σε υποχείριο εντός του όχλου. Αυτό που περιγράφει ο Le Bon αποτελεί ένα είδος νοητικής και πολιτισμικής παλινδρόμησης, οπισθοδρόμησης πολλών βαθμίδων στην κλίμακα της προόδου: συγκεκριμένα, το υποκείμενο δεν δύναται να αξιολογήσει ο,τιδήποτε υποπίπτει στην αντίληψή του, να ελέγξει τις συγκινήσεις και τις ενέργειές του. Ο αφανισμός του κριτικού πνεύματος είναι έκδηλος, ενώ ταυτόχρονα τα μαζοποιημένα άτομα αρνούνται να αποδεχτούν τον αντίλογο και δεν προάγουν στο εσωτερικό τους τις εποικοδομητικές συζητήσεις, υιοθετώντας ή απορρίπτοντας τις απόψεις στο σύνολό τους. Το κοινωνικό πορτραίτο τους συντίθεται από ευπιστία, ευμετάβλητα συναισθήματα, αστάθεια, παρορμητισμό, μισαλλοδοξία, δογματισμό, αυταρχικότητα, συντηρητισμό αλλά ταυτόχρονα και επαναστατικότητα, γεγονός που υποδηλώνει ότι έχουν την τάση να επαναφέρουν την καθεστηκυία τάξη πραγμάτων που προηγουμένως ανέτρεψαν⁸⁵.

3.4.2 Η Σημασία της Προπαγάνδας και οι Στρατηγικές της

Η προπαγάνδα αποτελεί κεντρικό στοιχείο της θεωρίας περί Ψυχολογίας των μαζών και χαρακτηρίζεται από ανορθολογική βάση, διότι οι προπαγανδιστές θεωρούν κυνικά ότι οι οπαδοί είναι “εύπλαστη μάζα” λαμβάνοντας ως πρόφαση τις αδυναμίες τους και ως βάση τις συλλογικές δοξασίες που υπερκαλύπτουν την πολιτική συνείδηση, χρησιμοποιώντας ως εργαλείο τον υπνωτισμό⁸⁶. Οι μάζες, δηλαδή, χρειάζονται έναν δυναμικό ηγέτη ο οποίος χρησιμοποιεί την τεχνική της σαγήνευσης για να τις υπνωτίζει, παρά να τις πείθει με τη χρήση λογικών επιχειρημάτων του. Άμεση συνέπεια του γεγονότος αυτού είναι η παρελθοντολογική προσέγγιση του παρόντος και η ταυτόχρονη υποσκέλισή του, ενώ το μέλλον εμφανίζεται ως φανταστική αντιστροφή του παρελθόντος διαδραματίζοντας τον ίδιο ρόλο με αυτό⁸⁷. Η γενεσιουργός αιτία του φαινομένου αυτού αποδίδεται στην αναβίωση –εκ μέρους της μάζας– ενός αρχαϊκού παιδικού αιτήματος για υποταγή και προστασία υπό την επίβλεψη ενός ηγέτη που υπόσχεται προστασία και ασφάλεια. Ο ηγέτης θεωρείται επιτυχημένος μόνο μέσω της άρθρωσης ενός ιδιαίτερου τύπου λόγου: επαναλαμβάνει απλές φόρμουλες και συνθήματα ή μεταφορικές εικόνες που μεταφράζουν πάντα μια έμμονη ιδέα, ένα δόγμα. Οι λέξεις επανακτούν στη σκέψη της μάζας το μαγικό τους βάρος που συνίσταται σε αναμνήσεις και εικόνες, οι οποίες όμως έχουν απευθείας πρόσβαση στην “πραγματικότητα”, και παράλληλα με τον ίδιο τρόπο τα

⁸⁵ Gustave Le Bon, *Ψυχολογία των Μαζών*, Εκδόσεις Ζήτρος, Αθήνα, 2010

⁸⁶ Θ. Λίποβατς, *Η Ψυχοπαθολογία του Πολιτικού*, Οδυσσέας, Αθήνα, 1990, σελ.94

⁸⁷ Ibid.

ονόματα υποστασιοποιούνται⁸⁸. Ως εκ τούτου, η σύγχυση ιδέας και πραγματικότητας έχει ως πρακτικό πλεονέκτημα το άμεσο πέρασμα από την ιδέα στην δράση.

Από τα ανωτέρω καταδεικνύεται η αποφασιστική σημασία της φαντασίας και των εικόνων στη συνείδηση του όχλου. Η τέχνη διακυβέρνησής του συνίσταται στην τέχνη της έξαψης και του εντυπωσιασμού, της ενεργοποίησης και διέγερσης της φαντασίας κυρίως μέσω υποβλητικών εικόνων, λέξεων, συνθημάτων κ.ο.κ. Ο Le Bon αναφέρει στο έργο του ότι τα γεγονότα που εξάπτουν τη φαντασία των μαζών παρουσιάζονται υπό τη μορφή μιας εικόνας συγκινητικής και καθαρής, απαλλαγμένης από πρόσθετες ερμηνείες. Ενδιαφέρει να παρουσιάζονται τα συμβάντα χονδρικά χωρίς να προσδιορίζεται η γένεσή τους⁸⁹. Συνεπώς, ο τρόπος παρουσίασης των γεγονότων και όχι το περιεχόμενό τους επηρεάζουν την μάζα. Κάθε αποτελεσματικότητα στην κινητοποίηση των μαζών απαιτεί οι στόχοι να εμφανίζονται ιδεοποιημένοι, ωραιοποιημένοι, ανεξάρτητα αν πρόκειται για εγκλήματα ή για πράξεις απελευθέρωσης, ανοικοδόμησης, αλληλεγγύης⁹⁰. Στην προσπάθεια να εντυπωθούν οι εικόνες-στερεότυπα στη συνείδηση της μάζας, ο ηγέτης θα πρέπει να επιστρατεύσει τη *σαγήνευση* και το *γόητρό* του. Ως γόητρο νοείται «ένα είδος γοητείας που ασκεί επί του πνεύματός μας ένα άτομο, ένα έργο ή μια κοσμοθεωρία, γοητεία που παραλύει όλες μας τις κριτικές ικανότητες και γεμίζει τη ψυχή μας με έκπληξη και σεβασμό».⁹¹ Αντιλαμβανόμαστε λοιπόν, ότι συστατικά στοιχεία της προπαγάνδας αποτελούν η αποφασιστική στάση, θέαση των καταστάσεων, το γόητρο και η ρητορεία του ηγέτη. Πιο συγκεκριμένα, η ρητορική αυτή θα πρέπει να ενέχει ορισμένα χαρακτηριστικά, όπως η κατηγορηματική κατάφαση και επανάληψη μιας ιδέας, ο εξωραϊσμός λέξεων και νοημάτων, η σκηνοθεσία εικονικών ερωτήσεων και απαντήσεων από τον ίδιο τον λήπτη της απόφασης και η

⁸⁸ Θ. Λίποβατς, *Η Ψυχοπαθολογία του Πολιτικού*, Οδυσσέας, Αθήνα, 1990, σελ.95. Σύμφωνα με τον ίδιο συγγραφέα, οι μηχανισμοί σκέψης των ανθρώπων στην κατάσταση της μάζας διέπονται από την *επικάλυψη* (συμπύκνωση) και την *προβολή* (μετάθεση). Η πρώτη σημαίνει τη συνειρμική σύνδεση ιδεών και εικόνων σύμφωνα με "επιλόλαιες" ομοιότητες που οδηγούν σε εσφαλμένους συλλογισμούς (π.χ ο εχθρός μου είναι άλλης γνώμης από εμένα, εσύ ο σύντροφός, ως αντιγνώμων είσαι "άλλης" γνώμης από εμένα, άρα είσαι "εχθρός"). Στο παράδειγμα αυτό, ο συλλογισμός λειτουργεί μεν ορθά, αλλά η σημασιολογική ερμηνεία της λέξης "άλλη γνώμη" και "εχθρός" είναι λανθασμένη. Από την άλλη πλευρά, η *προβολή*, σημαίνει τον εντοπισμό των ίδιων επιθυμιών και φόβων στην εξωτερική πραγματικότητα: οι φήμες, οι προκαταλήψεις για φανταστικά εγκλήματα, οι συνωμοσίες, δημιουργούνται από τους ευσεβείς πόθους και τις ωραιοποιήσεις των οπαδών.

⁸⁹ Gustave Le Bon, *Ψυχολογία των Μαζών*, Εκδόσεις Ζήτρος, Αθήνα, 2010

⁹⁰ Θ. Λίποβατς, *Η Ψυχοπαθολογία του Πολιτικού*, Οδυσσέας, Αθήνα, 1990. Ο επιτυχημένος ηγέτης αυθυποβάλλεται και συγχρόνως υποβάλλει τις μάζες. Πρέπει να έχει την πεποίθηση ότι ταυτίζεται με το ρόλο του. Το στοιχείο της ιδεοποίησης του ηγέτη και των στόχων της ομάδας είναι δομικό στοιχείο της ψυχολογίας του όχλου.

⁹¹ Αξιοσημείωτο είναι ότι ο Le Bon διακρίνει το γόητρο σε *επίκτητο* που προσδίδεται από το όνομα, την περιουσία, τη φήμη και την κοινωνική θέση και σε *προσωπικό* που πηγάζει από την έμφυτη δύναμη του προσώπου να μαγνητίζει, να σαγηνεύει και να πείθει.

αποφυγή γόνιμου διαλόγου, η επανάληψη τετριμμένων και κοινότοπων διαπιστώσεων που αντί να δημιουργούν ανία αποβλέπουν στον υπνωτισμό των οπαδών. Οι ιδέες προσεγγίζουν την περιοχή του ασυνειδήτου, στην οποία σφυρηλατούνται τα κίνητρα των ατομικών ενεργειών και πράξεων. Άμεση συνέπεια του γεγονότος αυτού είναι τα υποκείμενα να διακατέχονται από την ιδέα που προέβαλε ο ηγέτης, θεωρώντας εσφαλμένα ότι αποτελεί απότοκο των αντιλήψεων της μάζας, αδυνατώντας παράλληλα να συνειδητοποιήσουν ότι στην πραγματικότητα πρόκειται για μηχανισμό επιβολής των ιδεολογικών αποκρυσταλλώσεων του ίδιου⁹². Επομένως, η στρατηγική της εξουσίας και του πολιτικού marketing βασίζεται στη δυνατότητα εξαπάτησης της κοινής γνώμης, με έμμεσο, λεπτό και υπολογισμένο τρόπο, συμπεριλαμβάνοντας τη συμμετοχή και συνενοχή της.⁹³ Εν αντιθέσει, σε περιπτώσεις αποτυχίας επίτευξης των σκοπών του ηγέτη παρατηρείται ο αφανισμός του προσωπικού του γοήτρου και ο ίδιος καταβαρυνόμενος με τέτοια αστραπιαία ταχύτητα παρόμοια με εκείνη με την οποία η μάζα τον είχε λατρέψει.

3.4.3 Καταληκτικές Παρατηρήσεις

Συμπερασματικά, όπως ορθώς επισημαίνει ο Λίποβατς, οι ψυχολογικές θεωρίες αποδεικνύουν ότι η σχέση του υποκειμένου με την πραγματικότητα είναι προβληματική εις διπλούν, διότι το υποκείμενο έχει αυταπάτες τόσο για τον εσωτερικό, όσο και για τον εξωτερικό του κόσμο. Ο τρόπος εύρεσης ενός προσανατολισμού συνίσταται στο κριτικό αλισβερίσι ανάμεσα στους δύο κόσμους, μέσω της σχέσης με τον Άλλο (ενν: τον αντίπαλο) που βρίσκεται μέσα και έξω από το υποκείμενο. Ο Άλλος παρέχει το μέτρο αποστασιοποίησης και διαφοράς καθορίζοντας τις μεταξύ τους σχέσεις. Παραδείγματος χάρη, όπως θα παρατηρήσουμε στην περιπτωσιολογική μελέτη, υπάρχουν περιπτώσεις εξωτερικού κινδύνου και απειλής που προκαλούν το υποκείμενο να λάβει μέτρα άμυνας απέναντί τους. Επιπροσθέτως, για να λάβει αυτά τα μέτρα, το υποκείμενο θα σχηματίσει μέσα του μια εικόνα, μια παράσταση της κατάστασης ερμηνεύοντάς τη λιγότερο ή περισσότερο ορθά και λαμβάνοντας τις αντίστοιχης ποιότητας αποφάσεις⁹⁴.

Ωστόσο, στο σημείο αυτό ελλοχεύουν οι περισσότεροι κίνδυνοι σχετικά με την πιθανότητα ορθής αποκρυπτογράφησης της κατάστασης και την καταλληλότητα της απόφασης, που θα

⁹² Για τον Le Bon ο ηγέτης έχει την μορφή ενός παρεκκλίνοντος, ενός νευρωτικού ημιπαράφρονα, που αδυνατεί να έρθει σε υγιή επαφή με τους ανθρώπους του περιβάλλοντος του και να κάνει τους συμβιβασμούς που απαιτεί η ομαλή κοινωνική ζωή και κυρίως ενός ατόμου που υπήρξε πρώτα υπνωτισμένο "θύμα" της ιδέας της οποίας στη συνέχεια έγινε ο απόστολος. Βασικά χαρακτηριστικά του αποτελούν ο δυναμισμός, η ισχυρή βούληση, η επιμονή και η ακλόνητη πίστη. Περισσότερα στο Gustave Le Bon, *Ψυχολογία των Μαζών*, Εκδόσεις Ζήτρος, Αθήνα, 2010

⁹³ Θ. Λίποβατς, *Η Ψυχοπαθολογία του Πολιτικού*, Οδυσσέας, Αθήνα, 1990, σελ.102

⁹⁴ Ibid. σελ. 158

οδηγήσουν σε ένα ευνοϊκό αποτέλεσμα για τον decision maker χωρίς προστριβές με την αντίπαλη πλευρά. Οι κίνδυνοι αυτοί οφείλονται στο γεγονός ότι πριν από την απόφαση παρατηρείται επέμβαση του προσωπικού παρελθόντος του λήπτη και επομένως συνειδητά ή ασυνειδητά προβαίνει στη διαδικασία σύγκρισης παρελθοντικών εμπειριών με τη παρούσα κατάσταση που καλείται να διαχειριστεί. Φυσικό επακόλουθο αυτού είναι η κινητοποίηση φαντασιώσεων, επιθυμιών και άγχους κάθε μορφής⁹⁵.

Από τα ανωτέρω δεδομένα συνάγεται ότι δεν υπάρχουν ποτέ αντικειμενικές καταστάσεις στη διαδικασία λήψης αποφάσεων για θέματα εξωτερικής πολιτικής. Αντίθετα, κάθε περίπτωση χρήζει ερμηνείας και πρέπει να εξετάζεται μεμονωμένα, ακόμα κι αν παρουσιάζει ομοιότητες με παρελθούσες περιπτώσεις διεθνών κρίσεων. Μόνο όταν το πολιτικό υποκείμενο αφουγκραστεί και ερμηνεύσει ορθά τις προθέσεις, επιθυμίες και αντιστάσεις του αντιπάλου, θα μπορέσουμε να ισχυριστούμε ότι δεν εκπίπτει σε εσφαλμένες αντιλήψεις (misperceptions).

3.5 Παρανόηση (Misperception)

Η Παρανόηση των προθέσεων, στάσεων, αντιλήψεων των δρώντων του διεθνούς συστήματος αποτελεί βαρυσήμαντη θεωρία λήψης αποφάσεων με εξίσου ψυχολογική προέλευση. Σημείο εκκίνησής της αποτελεί η απόπειρα πρόβλεψης –από μέρους του decision maker- των αντιδράσεων της αντίπαλης πλευράς και της πολιτικής διάστασης των συνεπειών που θα επιφέρει η λήψη της απόφασης του. Για τους σκοπούς αυτούς ο δρών διαμορφώνει μια εικόνα (image) του Άλλου και των σκοπών του, η οποία ωστόσο τείνει να είναι ανακριβής και διαστρεβλωμένη σε σχέση με την πραγματικότητα. Θεμελιωτής της συγκεκριμένης ερμηνευτικής προσέγγισης είναι ο Robert Jervis, ο οποίος διατύπωσε επιγραμματικά τις παρακάτω υποθέσεις εργασίας⁹⁶:

- ❖ **Οι λήπτες αποφάσεων τείνουν να προσαρμόζουν τις εισερχόμενες πληροφορίες στις θεωρίες, απόψεις και εικόνες που ήδη έχουν εγκαθιδρύσει για τον αντίπαλο και οι οποίες διαδραματίζουν καθοριστικό ρόλο σε αυτά που παρατηρούν. Με άλλα λόγια, οι δρώντες βλέπουν αυτά που αναμένουν να δουν. Το μέγεθος της επιρροής που ασκεί μία θεωρία σε ένα**

⁹⁵ Ο decision maker ενδέχεται να πάσχει από φοβίες ή μανία καταδίωξης, γεγονός που θα τον κάνει να αντιληφθεί λανθασμένα τις συγκυρίες, επεμβαίνοντας και επιδεινώνοντας την κατάσταση. Ή αντίθετα μπορεί να θεωρεί τον εαυτό του ανίκητο, ώστε να μην λάβει κανένα μέτρο προστασίας, υποτιμώντας έτσι τον κίνδυνο. Αναλυτικά στο Θ. Λίποβατς, *Η Ψυχοπαθολογία του Πολιτικού*, Οδυσσέας, Αθήνα, 1990

⁹⁶ Οι παρακάτω υποθέσεις εργασίας βασίζονται στο άρθρο του R. Jervis, *Hypotheses on Misperception*, *World Politics*, Vol.20, April 1968

υποκείμενο τελεί σε συνάρτηση με την βεβαιότητα ή αβεβαιότητα των πληροφοριών και την πίστη που έχει το υποκείμενο στη συγκεκριμένη θεωρία⁹⁷.

- ❖ Οι λήπτες αποφάσεων ενδέχεται να υποπίπτουν σε σφάλματα, διότι είναι **απαρέγκλιτα προσκολλημένοι σε μια άποψη και δεν επιδέχονται τροποποιήσεις στις ήδη θεμελιωμένες εικόνες και αντιλήψεις τους, με αποτέλεσμα να είναι ‘κλειστοί’ σε νέες πληροφορίες.** Έχουν, δηλαδή, την τάση να καθορίζουν τις θεωρίες και τις προσδοκίες τους βιαστικά και πρόωρα.
- ❖ Τα όρια και οι ικανότητες αντίληψης των δρώντων (συνεπώς και οι εικόνες που διαμορφώνονται από τη συγκεκριμένη ή ανεπιβεβαίωτη πληροφόρηση) επηρεάζονται από άμεσα από τις προηγούμενες εμπειρίες και την παιδεία του **decision maker**. Οι τρεις παράγοντες που συμβάλλουν στη διαμόρφωση των απόψεων των decision makers και ταυτόχρονα επηρεάζουν το επίπεδο των ορίων και ικανοτήτων αντίληψής τους είναι: **α)** οι πεποιθήσεις του λήπτη της απόφασης αναφορικά με το πολιτικό σύστημα της χώρας του, **β)** η παγκόσμια ιστορία, η οποία βρίσκεται σε άμεση συνάρτηση με τις αντιλήψεις του λήπτη της απόφασης περί Διεθνών Σχέσεων, **γ)** ο βαθμός προσωπικής εμπλοκής του σε διάφορα παρελθοντικά συμβάντα. Η μεταβλητή αυτή επηρεάζει όχι μόνο τον αντίκτυπο που έχει ένα γεγονός στη γνωστική δομή (cognitive structure) του decision maker, αλλά ευρύτερα και τον τρόπο με τον οποίο ο ίδιος αντιλαμβάνεται το γεγονός αυτό και το ηθικό δίδαγμα που αποκομίζει.
- ❖ Οι εσφαλμένες αντιλήψεις (misperceptions) είναι πιθανό να εμφανιστούν σε περιπτώσεις όπου το υπόβαθρο των πληροφοριών είναι διαφοροποιημένο σε σχέση με το αντίστοιχο του δέκτη της πληροφορίας. Με άλλα λόγια, οι εισερχόμενες πληροφορίες αξιολογούνται με βάση τα θέματα που απασχολούν τους λήπτες αποφάσεων εκείνη τη δεδομένη στιγμή. Ένα άτομο Α και ένα άτομο Β θα ερμηνεύσουν με διαφορετικό τρόπο το ίδιο μήνυμα, αν το Α έχει συναντήσει στο παρελθόν συναφή μηνύματα που το Β δεν γνωρίζει.
- ❖ Οι λήπτες αποφάσεων τείνουν να πιστεύουν η αντίπαλη πλευρά αντιλαμβάνεται τις προθέσεις τους όπως πραγματικά προβάλλονται, με ξεκάθαρο και άμεσο τρόπο.
- ❖ Οι δρώντες αδυνατούν να συνειδητοποιήσουν ότι οι προγραμματισμένες ενέργειες που αποσκοπούν στο να προβάλλουν μια συγκεκριμένη εικόνα-άποψη ενδέχεται να μην επιφέρουν το επιθυμητό αποτέλεσμα, διότι οι καταστάσεις δεν εξελίσσονται πάντα σύμφωνα με τις επιταγές ενός προκαθορισμένου σχεδίου. Ως εκ τούτου, μια ενέργεια δύναται να μεταδώσει ένα ανεπιθύμητο μήνυμα. Ενδεικτικό παράδειγμα αποτελούν περιπτώσεις στις οποίες οι διπλωματικοί εκπρόσωποι μιας χώρας δεν μπορούν να ακολουθήσουν κατά γράμμα τις οδηγίες που τους έχουν δοθεί, με αποτέλεσμα η αντίπαλη πλευρά να σχηματίσει διαφορετικές εντυπώσεις, από αυτές που η κυβέρνηση επιθυμεί να μεταβιβάσει.

⁹⁷ Ηλ.Ι. Κουσκουβέλης, *Λήψη Αποφάσεων, Κρίση, Διαπραγμάτευση*, Παπαζήση, Αθήνα 1997

- ❖ Οι λήπτες αποφάσεων τείνουν εσφαλμένα να αντιλαμβάνονται τις άλλες χώρες ως περισσότερο επιθετικές από τις δικές τους.
- ❖ Οι λήπτες αποφάσεων θεωρούν ότι οι δράσεις και οι πράξεις του αντιπάλου είναι περισσότερο πειθαρχημένες, συντονισμένες και ιεραρχημένες. Ειδικότερα, διστάζουν να παραδεχτούν ότι υπάρχουν συγκεκριμένα περιστατικά που δεν μπορούν να εξηγηθούν από τις διαμορφωθείσες θεωρίες τους. Αντιλαμβάνονται τον Άλλο ως μια εσωτερικά ενοποιημένη οντότητα και υπερεκτιμούν τον βαθμό στον οποίο ακολουθεί μια συνεκτική πολιτική. Επιπλέον, υποτιμούν τον βαθμό στον οποίο οι πολιτικές του αντίπαλου κράτους αποτελούν απότοκο εσωτερικών διαπραγματεύσεων. Αυτό συμβαίνει, επειδή οι φορείς χάραξης της πολιτικής δεν είναι εξοικειωμένοι με τις διαδικασίες λήψης αποφάσεων μιας διαφορετικής κρατικής οντότητας. Έτσι, παρατηρώντας μόνο το τελικό προϊόν, προσπαθούν να δημιουργήσουν μια λογική εξήγηση για τις πολιτικές και τις ενέργειες των αντιπάλων τους, ακόμα κι αν διαφέρουν από τις δικές τους.
- ❖ Λόγω του γεγονότος ότι οι κυβερνήσεις αντλούν τις πληροφορίες τους από το Υπουργείο Εξωτερικών των άλλων χωρών, τείνουν να παραβλέπουν ότι υπάρχουν διαφωνίες αναφορικά με τις κινήσεις μιας συγκεκριμένης χώρας στη διεθνή σκηνή, καθώς μπορεί η άποψη του εν λόγω υπουργείου να αποτελεί μειοψηφία στο εσωτερικό μιας κυβέρνησης⁹⁸.
- ❖ Οι λήπτες αποφάσεων εμφανίζουν την τάση να υπερεκτιμούν τον βαθμό στον οποίο οι υπόλοιποι δρουν σε σχέση ή σε συνέχεια μιας δικής τους δράσης, ειδικά όταν αυτή η πράξη των άλλων βρίσκεται σε συμφωνία με τις δικές τους επιθυμίες. Συνεπώς, στην περίπτωση μιας ευνοϊκής για τα ελληνικά συμφέροντα πράξης μιας χώρας, τείνουμε να την αποδίδουμε στις δικές μας ενέργειες. Αντίθετα, στην περίπτωση αρνητικής προς τα συμφέροντά τους δράσης, οι λήπτες αποφάσεων τείνουν να πιστεύουν ότι η πράξη αυτή δεν οφείλεται σε αντίδραση σε κάποια δική τους προηγηθείσα κίνηση, αλλά απορρέει από την εχθρική συμπεριφορά των υπολοίπων⁹⁹.
- ❖ Οι δρώντες στο διεθνές σύστημα δεν μπορούν εύκολα να αντιληφθούν ότι οι υπόλοιποι τους προσδιορίζουν ως απειλή και επιπροσθέτως δυσκολεύονται να κατανοήσουν τους λόγους που ο αντίπαλος δεν θεωρεί μείζονος σημασίας τα ζητήματα που οι ίδιοι θεωρούν βαρυσήμαντα.
- ❖ Οι λήπτες αποφάσεων τείνουν να παραβλέπουν το γεγονός ότι οι πληροφορίες ή τα δεδομένα που μπορεί να συνάδουν με τις απόψεις τους, ενδέχεται να επιβεβαιώνουν και να συνάδουν εξίσου με άλλες απόψεις¹⁰⁰.

⁹⁸ Στο σημείο αυτό, ο Jervis αναφέρει ως παράδειγμα τις πληροφορίες που έπαιρναν οι άλλες χώρες για τις κινήσεις των Ναζί από τους πρεσβευτές της Γερμανίας, οι οποίοι ήταν είτε απληροφόρητοι, είτε δεν συμπαθούσαν το καθεστώς ή εμφανίζονταν πλήρως παραπληροφορημένοι.

⁹⁹ Ηλ.Ι. Κουσκουβέλης, *Λήψη Αποφάσεων, Κρίση, Διαπραγμάτευση*, Παπαζήση, Αθήνα 1997

¹⁰⁰ Ο Jervis αναφέρει ως παράδειγμα την κατάληψη της Νορβηγίας από τους Ναζί, η οποία κατέλαβε εξαπίνης τους Βρετανούς. Οι τελευταίοι γνώριζαν τις κινήσεις του αντίπαλου στόλου και μέχρι ενός σημείου οι κινήσεις τους επιβεβαίωναν αυτό που πίστευαν οι Βρετανοί: ότι θα επιχειρήσει να σπάσει τον αποκλεισμό και να κινηθεί προς τον Ατλαντικό. Ωστόσο, οι πληροφορίες δεν απέκλειαν και το

Συμπερασματικά, η θεωρία του Jervis περί εσφαλμένων αντιλήψεων αποτελεί μια πρωτότυπη και εναλλακτική ερμηνευτική προσέγγιση και ανάλυση της διαδικασίας λήψης αποφάσεων, εκκινώντας από τα ψυχολογικά χαρακτηριστικά, το γνωστικό υπόστρωμα, την μελέτη του τρόπου επεξεργασίας της ροής πληροφοριών και την αντιληπτική ικανότητα του πολιτικού δρώντος σε περιπτώσεις διαχείρισης κρίσεων, για να καταλήξει εκτενέστερα στην επίδραση και τον αντίκτυπο των παραγόντων αυτών στις Διεθνείς Σχέσεις. Βασική επιχειρηματολογία της παρούσας διπλωματικής εργασίας αποτελεί η άποψη ότι οι προαναφερθείσες υποθέσεις εργασίας εφαρμόστηκαν στον πόλεμο του Ιράκ το 2003 κατά την περίοδο διακυβέρνησης του Τζωρτζ Μπους. Συνεπώς, στο δεύτερο μέρος που ακολουθεί επιχειρείται η εμβάθυνση και εξέταση της εν λόγω χρονικής περιόδου με εκτενή αναφορά στον ρόλο και τη συμβολή των εσφαλμένων αντιλήψεων που μπορεί να έχουν καταστροφική κατάληξη για τις αποφάσεις εξωτερικής πολιτικής –ακόμα και όταν τα αποτελέσματα αυτά αφορούν στην μοναδική υπερδύναμη με ανυπέρβλητες ικανότητες προβολής ισχύος.

ενδεχόμενο της κατά της Νορβηγίας κίνησης, κάτι το οποίο τελικά συνέβη. Περισσότερα στο R. Jervis, *Hypotheses on Misperception, World Politics, Vol.20, April 1968* και στο Ηλ.Ι. Κουσκουβέλης, *Λήψη Αποφάσεων, Κρίση, Διαπραγμάτευση*, Παπαζήση, Αθήνα 1997

ΜΕΡΟΣ 2^ο

ΨΥΧΟΛΟΓΙΚΕΣ ΣΥΝΙΣΤΩΣΕΣ ΔΙΑΜΟΡΦΩΣΗΣ ΤΗΣ ΕΞΩΤΕΡΙΚΗΣ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ: ΤΟ ΔΟΓΜΑ ΜΠΟΥΣ

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1^ο

Το Ιστορικό της Σύγκρουσης και το Διεθνές Περιβάλλον

“All warfare is based on deception”

Sun Tzu (The Art of War)

Για την περαιτέρω ανάλυση και απόπειρα κατανόησης των λανθασμένων αντιλήψεων και των ιδιοσυγκρασιακών ατομικών μεταβλητών του προέδρου Μπους βάσει της Πολιτικής Ψυχολογίας που άσκησαν καταλυτική επίδραση στη λήψη των αποφάσεων, κρίνεται αρχικά αναγκαία μια σύντομη μελέτη και απεικόνιση του διεθνούς περιβάλλοντος και των συσχετισμών δυνάμεων της συγκεκριμένης χρονικής περιόδου που επέτρεψαν στις ΗΠΑ να επέμβουν μονομερώς στο Ιράκ κατά παρέκκλιση των διαδικασιών του Συμβουλίου Ασφαλείας και συνάμα “γέννησαν” το δόγμα Μπους. Επιπλέον, η σύντομη αναφορά στο εσωτερικό περιβάλλον της υπερδύναμης και ο καθοριστικός ρόλος που διαδραμάτισαν τα ΜΜΕ στην επιρροή της κοινής γνώμης παρέχουν μια σφαιρική απεικόνιση του κλίματος και εξηγούν τους αιτιώδεις μηχανισμούς που προσέφεραν το έδαφος για τη δημιουργία και ανάπτυξη των προαναφερθέντων εσφαλμένων αντιλήψεων τόσο της πολιτικής ηγεσίας, όσο και της αμερικανικής κοινωνίας στο σύνολό της.

Μετά την κατάρρευση της Σοβιετικής Ένωσης δημιουργήθηκαν οι ελπίδες για την ύπαρξη ενός ασφαλούς και ειρηνικού κόσμου που θα μπορούσε να αναδειχθεί μέσω της ενίσχυσης παγκόσμιων συμμαχιών στη βάση πολυμερών δεσμεύσεων που απορρέουν μέσα από το διεθνές δίκαιο. Πράγματι, τόσο η διακυβέρνηση του πρεσβύτερου Μπους, όσο και του Κλίντον οδήγησαν την Αμερική σε αξιοσημείωτη οικονομική ευημερία, ενώ ταυτόχρονα ήταν καταφανής η μέριμνά τους για την προστασία των ανθρωπίνων δικαιωμάτων και την εφαρμογή του διεθνούς δικαίου. Παρά ταύτα, στην μεταψυχροπολεμική διεθνή τάξη το σκηνικό αυτό μεταβάλλεται, καθώς αναδύθηκαν νέες προκλήσεις, οι οποίες εντάσσονται στη διεθνή πολιτική ατζέντα και που τα κράτη καλούνται να διαχειριστούν. Η επιλογή χρήσης βίας γίνεται από δρώντες (θρησκευτικές ομάδες, τρομοκρατικά δίκτυα, πολιτικές ηγεσίες με εθνικιστικά χαρακτηριστικά) με διαφορετικές αξίες και συμφέροντα.

Στο πλαίσιο αυτό, οι τρομοκρατικές επιθέσεις της 11^{ης} Σεπτεμβρίου 2001 στιγμάτισαν ανεπανόρθωτα την μοναδική υπερδύναμη του διεθνούς συστήματος. Η κυβέρνηση Μπους διεξήγαγε αιματηρές στρατιωτικές επιχειρήσεις σε Αφγανιστάν και Ιράκ, ανέπτυξε το δόγμα του “προληπτικού πολέμου” και ανταπάντησε με τη χρήση ένοπλης βίας, καταστρατηγώντας θεμελιώδη χαρακτηριστικά της διεθνούς τάξης και αρχές του πολυμερισμού. Εν συνεχεία,

απώτερος στόχος της αμερικανικής κυβέρνησης ήταν η εκθρόνιση του Saddam Hussein και επακόλουθα του αυταρχικού καθεστώτος του που, κατά τον Μπους και το επιτελείο του, συνιστούσε απειλή για τη διεθνή ειρήνη, τάξη και εθνική ασφάλεια. Η επιχειρηματολογία του Αμερικανού προέδρου εκκινούσε από το γεγονός ότι ήταν αναγκαία η μονομερής αμερικανική επέμβαση και ο αφοπλισμός του Ιράκ, διότι αποτελούσε την μόνη δυνατότητα να απαλλαχθεί ο ιρακινός λαός από έναν καταπιεστικό ηγέτη, το καθεστώς του οποίου παραβίαζε επανειλημμένα τις αποφάσεις του Συμβουλίου Ασφαλείας όσον αφορά στον πλήρη αφοπλισμό και τη συμμόρφωση με τις υποχρεώσεις που έθεσαν οι επιθεωρητές του ΟΗΕ. Με τον τρόπο αυτό, οι ΗΠΑ επεξέτειναν και αιτιολογούσαν την αντίληψη περί “πολέμου εναντίον της τρομοκρατίας” και στο Ιράκ. Ειδικότερα, το δόγμα Μπους επεδίωκε να αντικαταστήσει την αποτροπή, θεωρώντας ότι είναι αναποτελεσματική έναντι καινούριων απειλών από τρομοκρατικές ομάδες και κρατικές οντότητες ικανές να χρησιμοποιήσουν την πυρηνική τους τεχνολογία για πολεμικούς σκοπούς¹⁰¹. Τον Σεπτέμβριο του 2002 η κυβέρνηση Μπους δημοσιοποίησε τη *Στρατηγική Εθνικής Ασφαλείας (National Security Strategy)*¹⁰² που σηματοδοτούσε μερικές από τις ιστορικότερες μεταβολές στην αμερικανική εξωτερική και στρατιωτική πολιτική από το τέλος του Ψυχρού Πολέμου, καθώς εισάγει για πρώτη φορά στα χρονικά τη λογική της *προληπτικής αυτοάμυνας*. Με άλλα λόγια, σύμφωνα με το έγγραφο αυτό οι ΗΠΑ οφείλουν να ενεργούν μονομερώς και να αντιμετωπίζουν άμεσα αναδυόμενες απειλές που προέρχονται από

¹⁰¹ Κράτη όπως το Ιράκ θεωρείτο ότι απειλούσαν τη διεθνή ειρήνη στον βαθμό που οι εθνικές κυβερνήσεις οι οποίες αποτελούσαν το κύριο οικοδόμημα της εσωτερικής τάξης δεν ήταν σε θέση να προστατέψουν ή να περιορίσουν την επέκταση της αταξίας πέρα από τα σύνορά τους. Συνεπώς, το στοιχείο της “πρόληψης” μιας δυννητικής απειλής για την ομαλή λειτουργία του διεθνούς συστήματος υπερετερούσε στο δόγμα Μπους από το στοιχείο της διεθνούς νομιμότητας, δικαιολογώντας τη χρήση βίας χωρίς εξουσιοδότηση του Συμβουλίου Ασφαλείας. Επομένως, η πρωτοβουλία του πολέμου αιτιολογήθηκε, επί της ουσίας, στη βάση ενός αμφίβολου υπολογισμού περί κατοχής όπλων μαζικής καταστροφής και δυνατότητας εν δυνάμει δημιουργίας πυρηνικού οπλοστασίου από πλευράς Σαντάμ. Αναλυτικότερα στο Ε. Χειλά, *Ο Διεθνείς Συγκρούσεις στον 21^ο αιώνα. Ζητήματα Θεωρίας και Διαχείρισης*, Ποιότητα, Αθήνα, 2013, σελ.221 Μάλιστα, στις αρχές του 2002 ο Αμερικανός πρόεδρος κατήγγειλε το Ιράκ, το Ιράν και τη Βόρεια Κορέα ως τον νέο “άξονα του κακού”, διότι οι τρεις αυτές αντιδυτικές χώρες επιθυμούσαν να αποκτήσουν όπλα μαζικής καταστροφής. Ο Hussein όμως δεν θέλησε ποτέ να πιστοποιήσει στα Ηνωμένα Έθνη εάν διέθετε προγράμματα κατασκευής τέτοιων όπλων σύμφωνα με τα πρότυπα πυρηνικού αφοπλισμού της νότιας Αφρικής, ώστε να αρθεί το εμπάργκο κατά του Ιράκ, προτιμώντας να πλανάται η εντύπωση ότι είχε τέτοιους εξοπλισμούς, για να φαντάζει ισχυρότερος στα μάτια των αντιπάλων του. Στο Χ. Παπασωτηρίου, *Η Διεθνής Πολιτική στον 21^ο αιώνα*, Ποιότητα, Αθήνα, 2008, σελ.199-200

¹⁰² Ενδεικτικά αναφέρεται μέσα στο κείμενο: “Όσο πιο μεγάλη είναι η απειλή από ανεξέλεγκτα κράτη, τόσο πιο μεγάλος είναι ο κίνδυνος της αδράνειας- και τόσο πιο αναγκαία είναι η επιλογή ανάληψης δράσης για να προλάβουμε τον κίνδυνο και να υπερασπιστούμε τον εαυτό μας, έστω κι αν υπάρχει ασάφεια για τον χρόνο και τον τόπο επίθεσης του εχθρού. Για να αντιμετωπίσουμε ή να αποτρέψουμε τέτοιες εχθρικές ενέργειες από τους αντιπάλους μας, οι ΗΠΑ, εάν είναι αναγκαίο, θα δράσουν προληπτικά” The National Security Strategy of the United States, Washington, DC, September 2002, <http://www.whitehouse.gov/nsc/nss.html>

μη κρατικούς δρώντες. Παρά τις έντονες αντιδράσεις των συμμάχων¹⁰³ των ΗΠΑ για την κατά το δοκούν εργαλειοποίηση της βίας με στόχο την αντιμετώπιση καίριων ζητημάτων εξωτερικής πολιτικής, ο Αντιπρόεδρος Dick Cheney δήλωσε χαρακτηριστικά: *‘‘what we must not do in the face of a mortal threat is to give in to a wishful thinking or willful blindness...Deliverable weapons of mass destruction in the hands of a terror network or murderous dictator or the two working together constitutes as grave a threat as can be imagined. The risks of inaction are far greater than the risks of action’’*¹⁰⁴. Από την άλλη πλευρά, δεν μπορεί να παραλειφθεί το γεγονός ότι η επίκληση ζωτικών εθνικών συμφερόντων εκ μέρους του προέδρου και η αδήριτη ανάγκη προστασίας από τον Σαντάμ αποτελούσε στρατηγικό προσχηματικό λόγο που δικαιολογούσε την ύπαρξη ηθικού καθήκοντος εκ μέρους της αμερικανικής ηγεσίας να ψεύδεται προκειμένου να προφυλάξει τη χώρα της. Πηγή νομιμοποίησης της χρήσης βίας υπήρξε η προώθηση της «δημοκρατικής куλτούρας» διεθνώς μέσα από την αλλαγή καθεστώτων που θεωρούνταν επικίνδυνα για τη διεθνή ασφάλεια και σταθερότητα¹⁰⁵. Κατά συνέπεια, μετά την ανατροπή του Hussein θα ακολουθούσε ένα σχέδιο πολιτικής, οικονομικής και κοινωνικής ανοικοδόμησης του Ιράκ για την ολοκληρωτική εξάλειψη των εστιών τρομοκρατίας και την αποκατάσταση των ανθρωπιστικών αδικιών σε βάρος της ιρακινής κοινωνίας.

Εν κατακλείδι, η τρομοκρατική ενέργεια της 11^{ης} Σεπτεμβρίου ήταν πρακτικά, εάν όχι νομικά, η διεθνής εντολή που χρειάζονταν οι ΗΠΑ, για να εισέλθουν αρχικά στο Αφγανιστάν και να καταστρέψουν τις βάσεις της Αλ Κάιντα.¹⁰⁶ και εν συνεχεία μέσα από το δόγμα Μπους να επέμβουν και να ‘‘νομιμοποιήσουν’’ τη δράση τους στο Ιράκ με το επιχείρημα της ύπαρξης ενός καθεστώτος που κατείχε όπλα μαζικής καταστροφής τα οποία θα μπορούσαν να

¹⁰³ Είχαν δημιουργηθεί φόβοι τόσο στους συμμάχους των ΗΠΑ, όσο και σε αρκετούς μελετητές Διεθνών Σχέσεων ότι ο στρατηγικός σχεδιασμός που βασίζεται στο δόγμα Μπους σχετικά με την προληπτική αυτοάμυνα θα σημάνει το τέλος του συστήματος των διεθνών θεσμών, κανόνων και νομών, ενώ θα επιτρέπει στις ΗΠΑ να λειτουργήσουν αυτόνομα, καθιστώντας τις ίδιες ως τον Νόμο, διαμορφώνοντας ένα καινούριο κανονιστικό πλαίσιο διεθνούς εμπλοκής χωρίς τη συγκατάθεση των υπόλοιπων εθνών. Με ομόφωνη έγκριση του Συμβουλίου Ασφαλείας, τον Νοέμβριο του 2002 το Ψήφισμα 1441 ήταν ένας έξυπνος διπλωματικός συμβιβασμός ανάμεσα στην αμερικανική αποφασιστικότητα να διεξαχθεί ο πόλεμος και στην αποφασιστικότητα του υπόλοιπου κόσμου ότι ο πόλεμος όφειλε να αποτελεί το έσχατο μέσο. Στο J.B.Kiesling, *Μαθήματα Διπλωματίας. Ο ρεαλισμός για μια υπερδύναμη που κανείς δεν την αγαπάει*, Λιβάνη, Αθήνα, 2007. Ωστόσο, αρκετοί συνωμοσιολόγοι διατείνονταν ότι η προσφυγή στον ΟΗΕ δεν είχε ως στόχο την αποτροπή του σανταμικού καθεστώτος, αλλά αποτελούσε κυνικό ελιγμό για τη διεξαγωγή του πολέμου. Εκείνο που εξητείτο ήταν απλώς η χρήσιμη διεθνής νομιμοποίηση μιας προελημμένης απόφασης. Στο Γ.Λούλης, *Η Επικίνδυνη Υπερδύναμη. Η Αμερική του Bush και ο πόλεμος στο Ιράκ*, Εκδοτικός Οίκος Λιβάνη, Αθήνα 2003

¹⁰⁴ The Guardian, 27/08/2002, <http://www.theguardian.com/world/2002/aug/27/usa.iraq>

¹⁰⁵ Ε. Χειλά, *Ο Διεθνείς Συγκρούσεις στον 21^ο αιώνα. Ζητήματα Θεωρίας και Διαχείρισης*, Ποιότητα, Αθήνα, 2013

¹⁰⁶ J.B.Kiesling, *Μαθήματα Διπλωματίας. Ο ρεαλισμός για μια υπερδύναμη που κανείς δεν την αγαπάει*, Εκδοτικός Οίκος Λιβάνη, Αθήνα, 2007

χρησιμοποιηθούν ενάντια στις ΗΠΑ και τους συμμάχους της ή ακόμη χημικά όπλα που θα ήταν δυνατόν να μεταβιβάσουν στα χέρια των τρομοκρατών (συμπεριλαμβανομένης της Αλ Κάιντα) απειλώντας με τον τρόπο αυτό τη διεθνή ασφάλεια. Στη διάρκεια του 2002 η κυβέρνηση Μπους ενέτεινε τον ιδεολογικό της πόλεμο και προήγαγε ακόμα περισσότερο την επιλογή χρήσης της στρατιωτικής βίας (καθιστώντας την μονόδρομο για την επίλυση διεθνών ζητημάτων) και το δόγμα της προληπτικής αυτοάμυνας, ενώ ταυτόχρονα παρατηρείται η επιτάχυνση της στρατιωτικής βίας, η συστηματική παραβίαση των ανθρωπίνων δικαιωμάτων και η αποσταθεροποίηση της παγκόσμιας οικονομίας. Παρά το γεγονός ότι ο πλέον ρητός στόχος των ΗΠΑ ήταν να εξαλείψουν τα όπλα μαζικής καταστροφής του Ιράκ και να ενισχύσουν τα ψηφίσματα του ΟΗΕ που υποχρέωναν το δεύτερο να τα καταστρέψει, η πραγματικότητα κατέδειξε ότι υπήρχαν υποβόσκουσες πολιτικές σκοπιμότητες της αμερικανικής κυβέρνησης. Για την πιθανότητα επανεκλογής του προέδρου Μπους, χρειαζόταν ένα ισχυρό έρεισμα, το οποίο θα προερχόταν μέσα από μια μείζονος σημασίας συμβολική νίκη στο πλαίσιο του πολέμου κατά της τρομοκρατίας προκειμένου να ετεροκατευθυνθεί η κοινή γνώμη μακριά από τις αδυναμίες και παραλείψεις της κυβέρνησης επί των εγχώριων ζητημάτων.

1.1 Η Αμερικανική μοναδικότητα και η Νεοσυντηρητική Ιδεολογία

Αναμφίβολα, η κοσμοθεωρία, οι ιδέες και οι αντιλήψεις της κυβέρνησης Μπους αντλούν σε μεγάλο βαθμό από τον νεοσυντηρητισμό και διαθέτουν μακρά παράδοση στην αμερικανική εξωτερική πολιτική. Πράγματι, η απόφαση των ΗΠΑ για τη διεξαγωγή πολέμου και μονομερή επέμβαση στο Ιράκ προέκυψε μέσα από μια σειρά μακροπρόθεσμων τάσεων που ενυπάρχουν στην εξωτερική πολιτική, ιδίως στο συγκερασμό ενός αμερικανικού εθνικισμού με ακλόνητη πίστη στην μοναδικότητα της υπερδύναμης και ταυτόχρονα μιας ουϊλσονικής επιθυμίας να επεκταθούν οι αξίες του εθνικισμού αυτού (δημοκρατία, ατομικισμός, καπιταλισμός της ελεύθερης αγοράς) σε εσωτερικό και διεθνές επίπεδο¹⁰⁷. Οι τρομοκρατικές επιθέσεις της 11^{ης} Σεπτεμβρίου έδωσαν το έναυσμα στους νεοσυντηρητικούς εντός και εκτός κυβέρνησης να επηρεάσουν τις κοσμοθεωρητικές αντιλήψεις του προέδρου και των συμβούλων του, οδηγώντας τες πιο κοντά στις δικές τους¹⁰⁸.

¹⁰⁷ N. Richie, P. Rogers, *The Political Road to War with Iraq. Bush, 9/11 and the drive to overthrow Saddam*, Routledge, 2007

¹⁰⁸ Όπως αναφέρει ο πρόεδρος Μπους: ‘Prior to September 11, we were discussing smart sanctions.. My vision shifted dramatically after September 11, because I now realize the stakes, I realize the world has changed’. New York Times, 1 February 2003, www.nytimes.com

Η νεοσυντηρητική κοσμοθεωρία έχει εξελιχθεί σταδιακά σε ένα διακριτό σύνολο αιτιωδών πεποιθήσεων σχετικά με τον τρόπο που μπορούν να λάβουν χώρα οι αλλαγές στο διεθνές σύστημα και κανονιστικών πεποιθήσεων σχετικά με το πώς θα πρέπει να διαμορφωθεί το τελευταίο, πώς θα πρέπει να συντελεστεί η μεταβολή του και πώς θα πρέπει να ενεργούν στο πλαίσιο αυτό οι ΗΠΑ¹⁰⁹. Μπορεί να περιγραφεί καλύτερα ως υψηλή στρατηγική (grand strategy) που αναγνωρίζει την πρωτοκαθεδρία της Αμερικής στο διεθνές γίγνεσθαι, απορρίπτει την ισορροπία ισχύος και υποστηρίζει ότι οι ΗΠΑ οφείλουν να πράττουν ο,τιδήποτε είναι εφικτό προκειμένου να διατηρήσουν τη θέση ισχύος τους -ιδίως τη στρατιωτική τους υπεροχή- ενώ ταυτόχρονα προλαμβάνουν δυνητικές προκλήσεις¹¹⁰. Με άλλα λόγια, ο νεοσυντηρητισμός, ιδεολογικά, αφορά σε μια στρατηγική με ισχυρές ουϊλσονικές φιλοδοξίες για την εξάπλωση των δημοκρατικών αξιών πέρα από τις ΗΠΑ, δίνοντας έμφαση στη στρατιωτική ισχύ, την μονομέρεια και τους γεωστρατηγικούς συσχετισμούς κυρίως στη Μέση Ανατολή και την Ανατολική Ασία. Κατά συνέπεια, οι υποστηρικτές της συγκεκριμένης ιδεολογίας ενστερνίζονται ότι οι διεθνείς οργανισμοί, τα καθεστώτα και οι συνθήκες που περιορίζουν τη συμπεριφορά των ΗΠΑ καθίστανται περιττές και επιζήμιες. Επισημαίνουν, επιπλέον, ότι η Αμερική δεν θα πρέπει να αποδέχεται τους περιορισμούς αυτούς με αντάλλαγμα την υποστήριξη από άλλα κράτη. Η κυριαρχία, δηλαδή, που επιζητούν δεν αποτελεί απλώς έναν στόχο, αλλά ένα μέσο για την επίτευξή του που θα οδηγήσει στην επέκταση της ζώνης των δημοκρατικών κρατών, τα οποία εν τέλει θα εγκαθιδρύσουν μια πραγματική αμερικανική διεθνή τάξη¹¹¹. Επομένως, η επικρατούσα άποψη είναι ο *δημοκρατικός ρεαλισμός* ή *δημοκρατικός ιμπεριαλισμός* που υποστηρίζει πως ‘‘ο,τιδήποτε είναι καλό για τις ΗΠΑ είναι εξ ορισμού καλό και για τον υπόλοιπο κόσμο’’, διότι

¹⁰⁹ N. Richie, P. Rogers, *The Political Road to War with Iraq. Bush, 9/11 and the drive to overthrow Saddam*, Routledge, 2007, σελ.143

¹¹⁰ Με όρους Διεθνών Σχέσεων θα μπορούσε να ισχυριστεί κανείς ότι η θέση των ΗΠΑ στον κόσμο την περίοδο διακυβέρνησης Μπους και την εισβολή στο Ιράκ δύναται να περιγραφεί από τη *θεωρία της ηγεμονικής σταθερότητας*, κύριοι πυλώνες της οποίας είναι οι εξής: (1) αναγνωρίζει ότι μια φιλελεύθερη παγκόσμια οικονομία κινδυνεύει διαρκώς να υποταχθεί στον αναδυόμενο εθνικισμό και την εξάπλωση του προστατευτισμού, (2) μια ηγεμονική δύναμη ενδέχεται να θέλει και να μπορεί να εδραιώσει και να εποπτεύσει την εφαρμογή διεθνών κανόνων. Η προθυμία της απορρέει από το γεγονός ότι τα συμφέροντα της ηγεμονικής δύναμης συμπίπτουν σε μεγάλο βαθμό με αυτά του ίδιου του συστήματος. Έχει έννομο συμφέρον στη διατήρηση του συστήματος, καθώς διασφαλίζοντας τη σταθερότητά του, εξυπηρετεί τα μακροπρόθεσμα συμφέροντά της. Μια κρατική οντότητα για να θεωρηθεί ηγεμονεύουσα δύναμη πρέπει να διαθέτει επαρκή ισχύ για να μπορεί να εφαρμόζει τους κανόνες του συστήματος, να έχει τη θέληση να χρησιμοποιήσει αυτή την ισχύ και τέλος να είναι προσηλωμένη σε ένα σύστημα που θα επιφέρει οφέλη στην πλειοψηφία των κρατών. Περισσότερα στο Andrew Heywood, *Διεθνείς Σχέσεις και Πολιτική στην Παγκόσμια Εποχή*, Κριτική, Αθήνα, 2013, σελ.395

¹¹¹ N. Richie, P. Rogers, *The Political Road to War with Iraq. Bush, 9/11 and the drive to overthrow Saddam*, Routledge, 2007

η Αμερική επιδιώκει να εγκαθιδρύσει μια καλοπροαίρετη αυτοκρατορία που να θεμελιώνεται στις καθολικές αξίες της ανθρώπινης ελευθερίας και της δημοκρατίας¹¹².

Η περίοδος διακυβέρνησης του προέδρου Μπους χαρακτηρίστηκε ως δυναμική εθνικιστική εξωτερική πολιτική στα πρότυπα του Τζακσονισμού που υπονομεύει τη διεθνή πρακτική και θεωρεί το διεθνές σύστημα άναρχο και βίαιο¹¹³. Επιπλέον, μπορεί η διάδοση των αμερικανικών αξιών σε παγκόσμια κλίμακα να θεωρείτο αποφασιστικής σημασίας για τον Μπους, η χρήση στρατιωτικής βίας για την επίτευξη του στόχου αυτού, εν πολλοίς, αμφισβητήθηκε. Η ιδέα, ότι η επιθετική προώθηση της δημοκρατίας θα ήταν σε θέση να επιλύσει τις διεθνείς συγκρούσεις και ότι οι ΗΠΑ είχαν την ικανότητα να εμφυσήσουν τα δημοκρατικά ιδανικά και τους διεθνείς θεσμούς, διαμορφώνοντας συνάμα την εσωτερική δυναμική των κρατών, αντιμετωπίστηκε με ιδιαίτερη επιφύλαξη καθώς το nation-building δεν αποτελούσε μέρος της κυβερνητικής ατζέντας.¹¹⁴

Οι βασικές παραδοχές και πεποιθήσεις περί αμερικανικής μοναδικότητας μπορούν να συνοψισθούν ως εξής:

- ✚ Οι ΗΠΑ αποτελούν ένα ιδιαίτερο έθνος που έχει επιλεχθεί από τη Θεία Πρόνοια να διαδραματίσει έναν ξεχωριστό ρόλο στην ιστορία της ανθρωπότητας

¹¹² Ωστόσο, κατά τον Ήφαιστο, η διπλωματία των ΗΠΑ χρησιμοποιούσε τις ηθικές διακηρύξεις ως μέσο επέκτασης και ηγεμονισμού. Όταν η χώρα αυτή δεν εξισορροπείτο, όχι μόνο επιδιόταν σε εδαφική επέκταση, αλλά προέβαινε σε βίαιες ομογενοποιήσεις, δικαιολογώντας αυτές τις ενέργειες με εκλογικεύσεις φυλετικού χαρακτήρα. Το αποτέλεσμα ήταν η δρομολόγηση του διεθνούς συστήματος, όχι προς μια αλτρουιστική κοινωνία, αλλά προς περαιτέρω αναρχία και ηγεμονισμό. Στο Π. Ήφαιστος, *Αμερικανική Εξωτερική Πολιτική. Από την "ιδεαλιστική αθωότητα" στο "πεπρωμένο του έθνους"*, Οδυσσέας, Αθήνα, 1994, σελ.83

¹¹³ Κατά τον Walter Russell Mead η διαμόρφωση της εξωτερικής πολιτικής της μοναδικής υπερδύναμης του διεθνούς συστήματος μπορεί να περιγραφεί μέσα από 4 ιδεολογικές παραδόσεις: (1) την *Ουίλσονική* σύμφωνα με την οποία οι ΗΠΑ οφείλουν να υποστηρίζουν την εξάπλωση της δημοκρατίας, τον σεβασμό των ανθρωπίνων δικαιωμάτων και την επίλυση των διαφορών με ειρηνικά μέσα. Στην κεντροδεξιά εκδοχή της με την οποία ταυτίζονται οι νεοσυντηρητικοί, θεωρεί τις ΗΠΑ ηθικές και ορθές στις αξίες τους σε βαθμό που δικαιολογούνται οι μονομερείς δράσεις στο όνομα επικράτησης και εξάπλωσης των αμερικανικών αξιών παγκοσμίως. Συνεπώς, ορισμένες φορές η παράδοση αυτή χρησιμοποιείται ως ιδεαλιστικό νομιμοποιητικό προπέτασμα για μη ιδεαλιστικές πρακτικές, (2) την *Τζακσονική* που συνδυάζει εθνικισμό και λαϊκισμό. Προσεγγίζει τη ξενοφοβία και τον απομονωτισμό και πρεσβεύει ότι η χρήση στρατιωτικής ισχύος θα πρέπει να εφαρμόζεται μόνο όταν διακυβεύονται ζωτικά εθνικά συμφέροντα. Ωστόσο, σε περίπτωση που οι ΗΠΑ δεχτούν επίθεση θα πρέπει να διεξάγεται πόλεμος με την επιστράτευση κάθε δυνατού μέσου που θα οδηγήσει στην ολοκληρωτική καταστροφή του εχθρού, (3) την *Χαμίλτονική* που επικεντρώνεται στα οικονομικά μέσα της υψηλής στρατηγικής λόγω των αμερικανικών γεωπολιτικών ιδιαιτεροτήτων, σε αντιδιαστολή με τον παραδοσιακό ευρωπαϊκό ρεαλισμό που δίνει έμφαση στα στρατιωτικά μέσα, (4) την *Τζεφερσονική* που αναφέρεται στις έντονες ανησυχίες των Αμερικανών πολιτών για δυνητική υπονόμευση των ατομικών και πολιτικών τους ελευθεριών, εξαιτίας της γιγάντωσης και ενδεχόμενης κατάχρησης της ομοσπονδιακής εξουσίας σε ζητήματα ασφάλειας. Η δυσπιστία αυτή προς το κράτος στρέφεται προς κρατικούς μηχανισμούς που άπτονται της ασφάλειας των ΗΠΑ έναντι εξωτερικών εχθρών (π.χ Patriot Act 2001). Στο Χ.Παπασωτηρίου, *Η Διεθνής Πολιτική στον 21ο αιώνα*, Ποιότητα, Αθήνα, 2008

¹¹⁴ N. Richie, P. Rogers, *The Political Road to War with Iraq. Bush, 9/11 and the drive to overthrow Saddam*, Routledge, 2007

- ✚ Αυτό το αυθεντικό κράμα αξιών και αρχών πάνω στις οποίες θεμελιώθηκε η αμερικανική κοινωνία και η εθνική ταυτότητα έχει παγκόσμια απήχηση και εφαρμογή, καθώς είναι επιθυμητό από τα υπόλοιπα έθνη και θα πρέπει να υιοθετηθεί σε διεθνές επίπεδο για τη βελτίωση του συστήματος
- ✚ Παρά τα μειονεκτήματά της, η αμερικανική κοινωνία βρίσκεται στο προσκήνιο της ανθρώπινης προόδου και αποτελεί ανεκτίμητο πρότυπο για τον υπόλοιπο κόσμο. Σε περιπτώσεις που θα προκύψουν λάθη, οι ΗΠΑ θα καταφέρουν να ανταπεξέλθουν στις αντιξοότητες και να δημιουργήσουν μια περισσότερο ενωμένη υφήλιο
- ✚ Λόγω του γεγονότος ότι οι στόχοι της είναι βαθιά ριζωμένοι σε αρχές και αξίες με καθολική εφαρμογή, η αμερικανική εξωτερική πολιτική θα πρέπει να θεωρείται μόνο ως καλοπροαίρετη και όχι ιμπεριαλιστική
- ✚ Οι ΗΠΑ είναι τελικά μια δύναμη που προτάσσει το καλό στον κόσμο ('a force for good in the world').¹¹⁵

Συμπερασματικά, στο -μετά την 11^η Σεπτεμβρίου- εγχώριο περιβάλλον των ΗΠΑ, οι νεοσυντηρητικές ιδέες φάνηκε ότι εμπεδώθηκαν από τον Λευκό Οίκο, γεγονός που καταδεικνύεται μέσα από την ύπαρξη ενός νέου προτύπου εθνικής ασφάλειας και την αντίληψη ότι η απομάκρυνση του Σαντάμ θα μπορούσε να πυροδοτήσει τον μετασχηματισμό της Μέσης Ανατολής. Ήταν ακριβώς εκείνο το καθοριστικό σημείο στην αμερικανική ιστορία που ο πρόεδρος Μπους μετέβαλε άρδην την πολιτική του στάση, λαμβάνοντας ζωτικής σημασίας αποφάσεις που αποδείχθηκαν εν μέρει επιζήμιες για την μελλοντική πορεία της χώρας.

1.2 Η Ρεαλιστική Θεώρηση

Σε αντίθεση με τους υποστηρικτές της νεοσυντηρητικής ιδεολογίας, αρκετοί ήταν οι ρεαλιστές εκείνοι που θεώρησαν τον πόλεμο στο Ιράκ και τη χρήση βίας μη αναγκαία, ασκώντας δριμεία κριτική στις πολιτικές της αμερικανικής κυβέρνησης. Σύμφωνα με τον Mearsheimer, οι νεοσυντηρητικοί πίστευαν ότι δεν υπάρχει παρόμοια δύναμη με τη στρατιωτική ισχύ των ΗΠΑ εκείνη τη δεδομένη χρονική στιγμή και κυρίως ότι η Αμερική έχει τη δυνατότητα να κάνει

¹¹⁵ Τις αντιλήψεις αυτές ενστερνιζόταν σε μεγάλο βαθμό η κυβέρνηση Μπους. Ο ίδιος ο πρόεδρος δήλωσε χαρακτηριστικά: *“the US is a power that went into the world to protect but not possess, to defend but not to conquer”*. Ωστόσο, η πληρέστερη έκφραση των αξιώσεων σχετικά με την αμερικανική μοναδικότητα ήταν ορατή στη 2^η εναρκτήρια ομιλία του προέδρου. Ο ίδιος προσπάθησε να συγκεντρώσει τις πραγματιστικές και ιδεολογικές πτυχές της εξωτερικής του πολιτικής, έτσι ώστε να καθορίσει και να ρυθμίσει την κυβερνητική ατζέντα για το υπόλοιπο της προεδρίας του. Στην ομιλία αυτή υποστήριξε ότι ο μοναδικός τρόπος για να προστατευθούν οι ΗΠΑ και τα ζωτικά συμφέροντά τους, αλλά επιπρόσθετα να επιτευχθεί η διεθνής ειρήνη, ήταν η επέκταση της ελευθερίας σε ολόκληρο τον κόσμο. Ως εκ τούτου τόνισε: *“It is the policy of the United States to seek and support the growth of democratic movements and institutions in every nation and culture, with the ultimate goal of ending tyranny in our world”*. Αναλυτικά στο George W. Bush, *American exceptionalism and the Iraq War*, στο David Ryan, Patrick Kiely, *America and Iraq. Policy-making, intervention and regional politics*, Routledge, 2009, σελ.182

χρήση της ισχύος της, για να αναδιαμορφώσει τον παγκόσμιο χάρτη βάσει των ζωτικών συμφερόντων της. Επομένως, η αντίληψη αυτή περί της χρησιμότητας της στρατιωτικής ισχύος εξηγεί σε μεγάλο βαθμό την αιτία που η κυβέρνηση Μπους και οι νεοσυντηρητικοί απορρίπτουν τη διπλωματική οδό¹¹⁶. Αντίθετα, ενστερνίζονται ότι, αποδεχόμενοι τις μονομερείς πρακτικές και στηριζόμενοι στις στρατιωτικές τους δυνατότητες για επίτευξη των στόχων τους, οι ΗΠΑ δεν θα έχουν ανάγκη κανέναν σύμμαχο και θα διαμορφώνουν κατά το δοκούν τους συσχετισμούς ισχύος. ‘Το κλειδί, συνεχίζει ο Mearsheimer, για την κατανόηση της παραπάνω αντίληψης των νεοσυντηρητικών ιδεολόγων βρίσκεται στην πεποίθησή τους ότι η διεθνής πολιτική λειτουργεί στο πλαίσιο της πρόσδεσης στο άρμα του ισχυρού (bandwagoning logic)’.¹¹⁷ Ειδικότερα, πρεσβεύουν ότι εάν μια τόσο ισχυρή χώρα, όπως οι ΗΠΑ, είναι πρόθυμη να απειλήσει ή να επιτεθεί στον αντίπαλό της, τότε όλα τα κράτη του συστήματος θα συνειδητοποιήσουν ότι η συγκεκριμένη χώρα είναι σε θέση ανά πάσα στιγμή να πλήξει και τα ίδια. Συνεπώς, οι συνθήκες είναι τέτοιες που θα αναγκαστούν να προσδεθούν στο άρμα της και να ενώσουν τις δυνάμεις τους μαζί της¹¹⁸. Από τη σκοπιά αυτή η λογική της πρόσδεσης στο άρμα του ισχυρού έγινε αντιληπτή ως μια ηθικοπολιτική διαδικασία και παράλληλα μιλιταριστικός στρατηγικός σχεδιασμός που παρείχε στους νεοσυντηρητικούς μια περαιτέρω αιτιολόγηση για την εισβολή στο Ιράκ.

Από την πλευρά τους, οι ρεαλιστές υποστηρίζουν ότι η επικρατούσα τάση στο διεθνές σύστημα δεν είναι η πρόσδεση στο άρμα του ισχυρού, αλλά η εξισορρόπηση του (balancing logic), καθώς σε περιπτώσεις μιας επικείμενης απειλής από μια ισχυρή κρατική οντότητα, οι υπόλοιπες χώρες

¹¹⁶ John J. Mearsheimer, “Hans Morgenthau and the Iraq War: Realism versus Neo-Conservatism”, www.openDemocracy.net, 19 May 2005. Μέσα από το γεγονός αυτό αποδεικνύεται η σημασία που προσδίδουν οι ΗΠΑ στο εθνικό συμφέρον, με αποτέλεσμα να απηφίσουν, εγκαταλείψουν, εκμεταλλευτούν βάσει των συμφερόντων τους ή να μην συμμετάσχουν σε μια σειρά διεθνών συμφωνιών και σε οργανισμούς όπως: the Anti-Ballistic Missile Treaty, Πρωτόκολλο του Κιότο, Πρωτόκολλο για την εφαρμογή απαγόρευσης των βιολογικών όπλων, Διεθνές Ποινικό Δικαστήριο, ομάδα των G8, Παγκόσμιος Οργανισμός Εμπορίου. Η κοσμοθεωρία του Μπους βασίστηκε εξ αρχής στην ανάγκη αντίστασης στους επαχθείς περιορισμούς από τους διεθνείς κανόνες, προκειμένου να εξασφαλίσει την προστασία της Αμερικής και να μεταβάλλει το διεθνές status quo για να αντιμετωπίσει της απειλές κατά της ασφάλειας. Στο Mary Buckley, Robert Singh, *The Bush Doctrine and the War on Terrorism. Global Responses, Global Consequences*, Routledge, 2006

¹¹⁷ John J. Mearsheimer, “Hans Morgenthau and the Iraq War: Realism versus Neo-Conservatism”, www.openDemocracy.net, 19 May 2005 και στο John J. Mearsheimer, *Η τραγωδία της πολιτικής των Μεγάλων Δυνάμεων*, Ποιότητα, Αθήνα, 2011

¹¹⁸ Ο συγγραφέας αναφέρει ότι η θεωρία περί πρόσδεσης στο άρμα του ισχυρού επικεντρώνεται και στη θεωρία του ντόμινο (domino theory). Όπως επισημαίνει: ‘The Bush administration thought that it could turn the domino theory to its advantage. Knocking off Saddam the war party, thought would have a cascading effect in the Middle East, if not the wider world. The Iranians, the North Koreans, the Palestinians and the Syrians after seeing the United States win a stunning victory in Iraq, would all throw up their hands and dance to Uncle Sam’s tune’. Στο John J. Mearsheimer, “Hans Morgenthau and the Iraq War: Realism versus Neo-Conservatism” www.openDemocracy.net, 19 May 2005

θα αποπειραθούν να διατηρήσουν αμυντική στάση και να εξισορροπήσουν την απειλή, αντί να παραδοθούν. Επιπλέον, διατείνονται ότι η πλέον ισχυρή πολιτική ιδεολογία είναι ο εθνικισμός και όχι η δημοκρατία¹¹⁹, γεγονός που εν πολλοίς αγνόησε η ηγεσία Μπους και η νεοσυντηρητική πτέρυγα, εμμένοντας εμφατικά και απαρέγκλιτα στην πεποίθηση ότι η εξάπλωση της δημοκρατίας θα επέλθει μόνο μέσω επέμβασης σε διάφορες χώρες. Εντούτοις, σύμφωνα με τη ρεαλιστική σχολή σκέψης, ο εθνικισμός καθιστά εξαιρετικά δαπανηρή την εισβολή, κατάληψη και μετέπειτα ανοικοδόμηση ενός κράτους, ιδίως σε περιοχές με ανύπαρκτες θεσμικές και κρατικές δομές, όπως η Μέση Ανατολή. Στις αναπτυσσόμενες περιοχές οι άνθρωποι πιστεύουν ένθερμα στην αυτοδιάθεση, που αποτελεί την πεμπτουσία του εθνικισμού, απορρίπτοντας την ανάμειξη του ξένου παράγοντα στη ζωή τους¹²⁰.

1.3 Η Παραπλάνηση της Κοινής Γνώμης

Αναγκαία προϋπόθεση για την ομαλή λειτουργία του δημοκρατικού πολιτεύματος είναι ο έλεγχος της αξιοπιστίας του από σφαιρικά και ορθά ενημερωμένους πολίτες. Παρόλα αυτά, μετά την 11^η Σεπτεμβρίου το καθεστώς τρόμου, ο φόβος, τα ψέματα και ο σωβινισμός επισκίασαν τα θετικά χαρακτηριστικά του αμερικανικού έθνους¹²¹. Πράγματι, τα Μέσα Μαζικής Ενημέρωσης αποδείχτηκαν άτολμα και νωθρά, εγκαταλείποντας τον συνταγματικά κατοχυρωμένο ρόλο τους,

¹¹⁹ Είναι χαρακτηριστικό ότι ο Δημοκρατικός Φιλελευθερισμός διαποτίζει την αμερικανική κοινωνία στο σύνολό της. Σύμφωνα με τη θεωρία αυτή οι δημοκρατίες δεν πολεμούν μεταξύ τους, αλλά επιλύουν τις διαφορές τους με ειρηνικά μέσα. Αυτό οφείλεται στις κοινές ηθικές τους αξίες και στους αμοιβαίους επωφελείς δεσμούς οικονομικής συνεργασίας και αλληλεξάρτησης. R. Jackson, G. Sorensen, *Θεωρία και Μεθοδολογία των Διεθνών Σχέσεων. Η Σύγχρονη Συζήτηση*, Gutenberg, Αθήνα 2006. Βέβαια, η συγκεκριμένη θεωρία δεν υπαινίσσεται ότι δεν υπάρχουν πιθανότητες να προκύψει κάποιος πόλεμος. Αντίθετα, όπως επισημαίνει ο Καντ η κοινή γνώμη είναι εκείνη που παρεμποδίζει τους κρατικούς φορείς στα δημοκρατικά κράτη από το να ξεκινήσουν μια στρατιωτική επιχείρηση με ένα μη δημοκρατικό καθεστώς, καθώς κάτι τέτοιο συνεπάγεται αύξηση της φορολογικής επιβάρυνσης για την υποστήριξη του αναγκαίου εξοπλισμού, αποσταθεροποίηση της οικονομίας, απώλεια έμφυτου δυναμικού. Ωστόσο, το παράδοξο με τον προληπτικό πόλεμο βρίσκεται ακριβώς στο ότι βυθίζει την χώρα σε έναν απρόκλητο πόλεμο την παρούσα χρονική στιγμή, για να αποφευχθούν αργότερα οι κίνδυνοι ενός πολέμου μεγαλύτερης εμβέλειας κάτω από χειρότερες συνθήκες. Αναλυτικά στο Randall L. Schweller, *Domestic Structure and Preventive War: Are Democracies More Pacific?* *World Politics*, Vol.44, No.2, January 1992

¹²⁰ Στο John J. Mearsheimer, "Hans Morgenthau and the Iraq War: Realism versus Neo-Conservatism" www.openDemocracy.net, 19 May 2005. Στο σημείο αυτό παρατηρείται μια σημαντική διαφοροποίηση των χωρών της Ευρώπης και του αμερικανικού έθνους: ειδικότερα, η αμερικανική εθνική συνείδηση και η αντίληψη περί του αποκλειστικού και ιδιαίτερου έθνους αναπτύχθηκαν σταδιακά, γεγονός που επέτρεψε την προσήλωση σε αρχές και αξίες που εκπηγαζαν κατά κύριο λόγο από γενικές αρχές της θρησκείας και της φιλοσοφίας, παρά από ένα μακροχρόνιο σωρευμένο σώμα ιδιαίτερων και ιδιόμορφων εθνικών αξιών, μύθων και ιστορικών μνημών που συνθέτουν την έννοια της εθνικής ταυτότητας των ευρωπαϊκών εθνών. Π. Ήφαιστος, *Αμερικανική Εξωτερική Πολιτική. Από την "ιδεαλιστική αθωότητα" στο "πεπρωμένο του έθνους"*, Οδυσσέας, Αθήνα, 1994, σελ.348

¹²¹ Chr. Scheer, R. Scheer, L. Chaudhry, *Τα πέντε μεγάλα ψέματα του Μπους για το Ιράκ*, Αιώρα, Αθήνα, 2004

δηλαδή την απαίτηση να λογοδοτούν όσοι ασκούν δημόσια αξιώματα¹²². Οι πολίτες αποτέλεσαν τα θύματα μιας συστηματικής παραπλάνησης αναφορικά με τα πραγματικά κίνητρα του πολέμου, σύμφωνα με τα οποία¹²³:

- *Το Ιράκ συνδέεται άμεσα με την 11/9 και την Αλ Κάιντα*¹²⁴
- *Το Ιράκ κατέχει παράνομα όπλα μαζικής καταστροφής, που συνιστούν απειλή κατά των ΗΠΑ και των συμμάχων τους*
- *Το Ιράκ διαθέτει τα μέσα και τις δυνατότητες για την κατασκευή πυρηνικών όπλων*
- *Η κατάληψη και εν συνεχεία ανοικοδόμηση του Ιράκ θεωρείται εύκολη υπόθεση που θα οδηγήσει στη συνεργασία αμερικανικού στρατού και ιρακινού λαού*
- *Το Ιράκ μπορεί με την βοήθεια και καθοδήγηση των ΗΠΑ να μεταμορφωθεί σε υπόδειγμα δημοκρατίας για όλη την υπόλοιπη περιοχή*

Αρκετοί ερευνητές διατείνονταν ότι τα πραγματικά κίνητρα της κυβέρνησης ήταν ο έλεγχος και η μόνιμη αμερικανική παρουσία στο χώρο του πετρελαίου που θα οδηγούσε αυτόματα στη δημιουργία μιας νέας τάξης πραγμάτων στη Μέση Ανατολή και στην επαναχάραξη του γεωπολιτικού χάρτη. Απότοκο αυτού και εξίσου σημαντικό κίνητρο θεωρείτο η επίδειξη ισχύος εκ μέρους της Αμερικής προς συμμόρφωση και παραδειγματισμό των καθεστώτων στη Συρία και το Ιράν, γεγονός που θα συνεπικουρούσε στην επέκταση της αμερικανικής επιρροής στο κέντρο των πλούσιων σε πετρέλαια αραβικών κρατικών οντοτήτων. Τέλος, η εισβολή θα αποτελούσε όχημα επανεκλογής του Μπους, ο οποίος με τη χρήση ενός επικοινωνιακού τακτικισμού και ψευδοπατριωτισμού θα αναδεικνυόταν σε εθνικό ήρωα άπαξ και κέρδιζε τον

¹²² Chr. Scheer, R. Scheer, L. Chaudhry, *Τα πέντε μεγάλα ψέματα του Μπους για το Ιράκ*, Αιώρα, Αθήνα, 2004

¹²³ Ibid.

¹²⁴ Για την εξυπηρέτηση των πολιτικών του σκοπιμοτήτων, ο πρόεδρος Μπους επιχείρησε να δαιμονοποιήσει τον Bin Laden και τον Saddam Hussein, οι οποίοι, ωστόσο, αντιπροσώπευαν δύο αντικρουόμενες τάσεις στον αραβικό κόσμο – ο μὲν ήταν ισλαμιστής τρομοκράτης και ο δε κοσμικός δικτάτορας. Άμεσος στόχος του Αμερικανού προέδρου ήταν να τους προσωποποιήσει με το “κακό” που δύναται να πλήξει την Αμερική, αν δεν αντιμετωπιστεί αποτελεσματικά. Κατά τον Paul Wolfowitz: «Ο πόλεμος κατά των τρομοκρατών και ο αφοπλισμός του Σαντάμ δεν είναι απλώς συνδεδεμένα...είναι ένα κρίσιμο τμήμα της προσπάθειάς μας να κερδίσουμε τον πόλεμο κατά της τρομοκρατίας. Η διασύνδεση μεταξύ τρομοκρατών και κρατών που έχουν όπλα μαζικής καταστροφής εμπεριέχει τη δυνατότητα για πρόκληση μιας καταστροφής πολύ μεγαλύτερης από την 11η Σεπτεμβρίου». Επιπλέον, σε ερώτηση που τέθηκε σχετικά με τους λόγους που ο συγκεκριμένος κυβερνητικός αξιωματούχος τάχθηκε υπέρ του πλήγματος κατά του Ιράκ, ο ίδιος απάντησε προκλητικά «because it was doable!». Γ. Λούλης, *Η Επικίνδυνη Υπερδύναμη. Η Αμερική του Bush και ο πόλεμος στο Ιράκ*, Λιβάνη, Αθήνα, 2003. Από την άλλη πλευρά, τόσο η CIA, όσο και η Υπηρεσία Πληροφοριών του Πενταγώνου δεν μπόρεσαν να βρουν στην πορεία αδιάσειστα στοιχεία της σχέσης Laden-Hussein πριν την εισβολή των ΗΠΑ στο Ιράκ. Όπως διατεινόταν ο υπουργός Άμυνας Donald Rumsfeld: «Με βάση αυτά που γνωρίζω, δεν έχω διαπιστώσει κανένα ισχυρό και χειροπιαστό στοιχείο ότι υπάρχουν δεσμοί μεταξύ τους». Στο John J. Mearsheimer, *Γιατί οι πολιτικοί λένε ψέματα. Η αλήθεια για το ψέμα στη διεθνή πολιτική σκηνή*, Πατάκης, Αθήνα, 2011, σελ.90

πόλεμο (ένα πεδίο στο οποίο ηττήθηκε ο πατέρας του) αποσπώντας την προσοχή της κοινής γνώμης από εσωτερικά προβλήματα, όπως η οικονομική κρίση και η αποτυχία περικοπής φόρων που ευαγγελιζόταν η αμερικανική κυβέρνηση στις προεκλογικές εξαγγελίες της.

Παρά το γεγονός ότι στην καθημερινή ζωή το ψέμα θεωρείται αξιόμεμπτη πράξη, στις Διεθνείς Σχέσεις οι ηγέτες συχνά το χρησιμοποιούν για στρατηγικούς λόγους, αποσκοπώντας στο να εξυπηρετήσουν τα ζωτικά εθνικά συμφέροντα. Επομένως, αποτελεί αποδεκτή συμπεριφορά και στην πλειονότητα των περιπτώσεων οι φορείς χάραξης της πολιτικής πιστεύουν ότι έχουν ηθική υποχρέωση να πουν ψέματα, για να προστατεύσουν τη χώρα τους, διασφαλίζοντας την επιβίωσή της στο άναρχο διεθνές περιβάλλον¹²⁵. Κατά τον Mearsheimer, στο πεδίο της εξωτερικής πολιτικής υπάρχουν 7 είδη ψεμάτων¹²⁶: **(1) τα διακρατικά ψεύδη (inter-state lies)** που απευθύνονται άμεσα σε άλλες χώρες, με σκοπό να κερδηθεί το στρατηγικό πλεονέκτημα έναντι αυτών, **(2) η κινδυνολογία (fearmongering)** νοείται όταν ένας ηγέτης λέει ψέματα στους πολίτες της χώρας του (περίπτωση Μπους) για μια εξωτερική απειλή, που πιστεύει ότι δεν την αναγνωρίζουν ή δεν την αντιλαμβάνονται πλήρως. Ο στόχος είναι να κινητοποιηθεί το σύνολο και να εκλάβει σοβαρά την απειλή, ώστε να προβεί στις αναγκαίες θυσίες για να την αντιμετωπίσει. Οι ηγέτες δεν κινδυνολογούν για να εξυπηρετήσουν τα στενά εγωιστικά συμφέροντά τους, αλλά επειδή θεωρούν ότι διογκώνοντας μια απειλή υπηρετούν το εθνικό συμφέρον, **(3) οι στρατηγικές συγκαλύψεις (strategic cover-ups)** είναι ψέματα που επιδιώκουν να κρύψουν είτε αποτυχημένες είτε αμφιλεγόμενες πολιτικές από τον λαό και από άλλα κράτη, **(4) παραγωγή εθνικιστικών μύθων (nationalist myth-making)** όπου οι ηγέτες λένε ψέματα, κυρίως στο λαό τους, για το παρελθόν της χώρας. Ουσιαστικά, διηγούνται μια ιστορία στην οποία “εμείς” έχουμε πάντα δίκιο και οι “άλλοι” έχουν πάντα άδικο. Σκοπός είναι να δημιουργηθεί μια ισχυρή αίσθηση συλλογικής ταυτότητας στον ευρύτερο πληθυσμό, η οποία είναι απαραίτητη αφενός για τη διατήρηση και σφυρηλάτηση ενός βιώσιμου έθνους-κράτους και αφετέρου για την παρακίνηση του λαού να πολεμήσει σε μάχες υπέρ της πατρίδας του, **(5) τα**

¹²⁵ Ο Mearsheimer διαχωρίζει το ψέμα και την παραπλάνηση, αναφέροντας ότι: *Ψέμα* είναι όταν κάποιος διατυπώνει μια δήλωση που γνωρίζει ή που υποπτεύεται ότι είναι ψευδής, με την ελπίδα ότι οι άλλοι θα πιστέψουν πως είναι αλήθεια. Είναι μια ενεργητική πράξη που στοχεύει στην παραπλάνηση του κοινού στόχου. Μπορεί να έγκειται στην επινόηση γεγονότων που ο ομιλητής γνωρίζει ότι δεν ισχύουν ή στην άρνηση γεγονότων που ο ομιλητής γνωρίζει ότι ισχύουν. Μπορεί να περιλαμβάνει ανειλικρινή σύνδεση των πραγματικών γεγονότων ώστε να προκύπτει μια χαλκευμένη ιστορία. Η *Παραπλάνηση* έγκειται στο ότι κάποιος κάνει ηθελήμενα κινήσεις που έχουν σκοπό να εμποδίσουν τους άλλους να μάθουν την πλήρη αλήθεια για ένα συγκεκριμένο θέμα. Με άλλα λόγια, ο επιδιωκόμενος σκοπός είναι να μην δοθεί μια ειλικρινής και πλήρης περιγραφή των γεγονότων. John J. Mearsheimer, *Γιατί οι πολιτικοί λένε ψέματα. Η αλήθεια για το ψέμα στη διεθνή πολιτική σκηνή*, Πατάκης, Αθήνα, 2011

¹²⁶ Ibid, σελ.45-48

φιλελεύθερα ψεύδη (liberal lies) αποσκοπούν στη συγκάλυψη της συμπεριφοράς των κρατικών οντοτήτων όταν αυτή έρχεται σε αντίθεση με το προσδιορισμένο πλαίσιο φιλελεύθερων κανόνων που είναι ευρέως αποδεκτοί παγκοσμίως και κωδικοποιούνται στο διεθνές δίκαιο. Πράγματι, όπως είδαμε, οι φιλελεύθερες δημοκρατίες έχουν την τάση να δρουν μερικές φορές με βαναυσότητα απέναντι σε άλλα κράτη. Όταν συμβαίνει αυτό, οι ηγέτες επινοούν μια ιστορία για τον λαό τους που επιχειρεί να συγκαλύψει τις ανελεύθερες πρακτικές τους πίσω από μια ιδεαλιστική ρητορική, **(6) ο κοινωνικός ιμπεριαλισμός (social imperialism)** ασκείται όταν οι ηγέτες λένε ψέματα για μια άλλη χώρα με στόχο να προωθήσουν είτε τα δικά τους οικονομικο-πολιτικά συμφέροντα, είτε τα συμφέροντα μιας συγκεκριμένης κοινωνικής κάστας ή ομάδας συμφερόντων. Ο στόχος είναι η απόσπαση της προσοχής των πολιτών από τα προβλήματα ή τις έριδες στο εσωτερικό κατά τρόπο που να ωφελείται μια μικρή μερίδα της κοινωνίας¹²⁷, **(7) οι αχρείες συγκαλύψεις (ignoble cover-ups)** λαμβάνουν χώρα όταν οι ηγέτες ψεύδονται για τις αποτυχημένες πολιτικές τους για εγωιστικούς λόγους. Άμεσος στόχος τους είναι να προστατεύσουν τον εαυτό τους από τη δίκαιη τιμωρία.

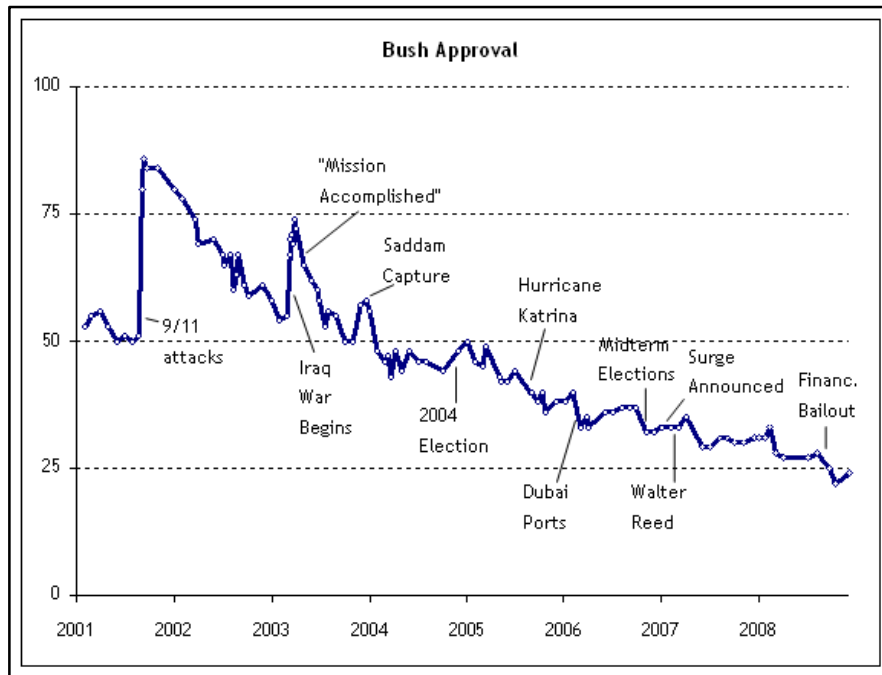
Με παρόμοιο τρόπο, μέσω της χρήσης της κινδυνολογίας της πειθούς και του πολιτικού marketing, ο πρόεδρος Μπους εξαπέλυσε μια εκστρατεία παραπλάνησης και ψυχολογικής κατατρομοκράτησης, για να διογκώσει και να πλαισιώσει (framing) την απειλή που προέβαλε ο Σαντάμ, “εξασφαλίζοντας” φαινομενικά την έγκριση και στήριξη της κοινής γνώμης (για μια προειλημμένη απόφαση) για τις σχεδιαζόμενες πολιτικές του στο Ιράκ. Οι τεχνικές του περιελάμβαναν ελεγχόμενες διαρροές πληροφοριών προς τον Τύπο, εκμετάλλευση του σοβινιστικού συναισθήματος, επιλεκτική προβολή ζωτικών πληροφοριών, δίωξη ή εξοστρακισμός των επικριτών της στρατιωτικής επιχείρησης στο Ιράκ και εκστρατεία διαχείρισης της προεδρικής εικόνας (image management)¹²⁸. Η μέθοδός του στέφθηκε με απόλυτη επιτυχία, καθώς καλλιέργησε στη συνείδηση του αμερικανικού λαού την ανάγκη διεξαγωγής του πολέμου με την ψευδαίσθηση των δυνητικών κινδύνων για την εθνική ασφάλεια των ΗΠΑ. Κατά συνέπεια, η δημοτικότητα του προέδρου και η εμπιστοσύνη των πολιτών απέναντί του παρουσίασε αξιοσημείωτη άνοδο έως και το 2003, όπως αποτυπώνεται στο Σχήμα 7. Ωστόσο, οι πολιτικές του οδήγησαν σε καθεστώς τρομοκρατίας στο εσωτερικό (Homeland Security Department) περιορισμούς των ατομικών ελευθεριών υπέρ της ασφάλειας μέσα από την

¹²⁷ Στην περιπτώσιολογική μελέτη που εξετάζουμε φάνηκε ότι ο πρόεδρος Μπους χρησιμοποίησε τον πόλεμο στο Ιράκ, για να εδραιώσει την παραμονή του στην εξουσία, τρομοκρατώντας τον αμερικανικό λαό και οδηγώντας τον να συσπειρωθεί γύρω από το καθεστώς των νεοσυντηρητικών.

¹²⁸ R. M. Perloff, *The Dynamics of Political Communication. Media and Politics in a Digital Age*, Routledge, 2014, σελ.34

ψήφιση της Patriot Act που επέτρεπε στην κυβέρνηση να συλλέγει προσωπικά δεδομένα των πολιτών και να δικαιολογεί παραβιάσεις πολιτικών δικαιωμάτων υπό το πρόσχημα του πολέμου κατά της τρομοκρατίας και αδιάλειπτο καταγισμό μηνυμάτων από τα ΜΜΕ¹²⁹.

ΣΧΗΜΑ 7 Έγκριση της Προεδρικής Δράσης

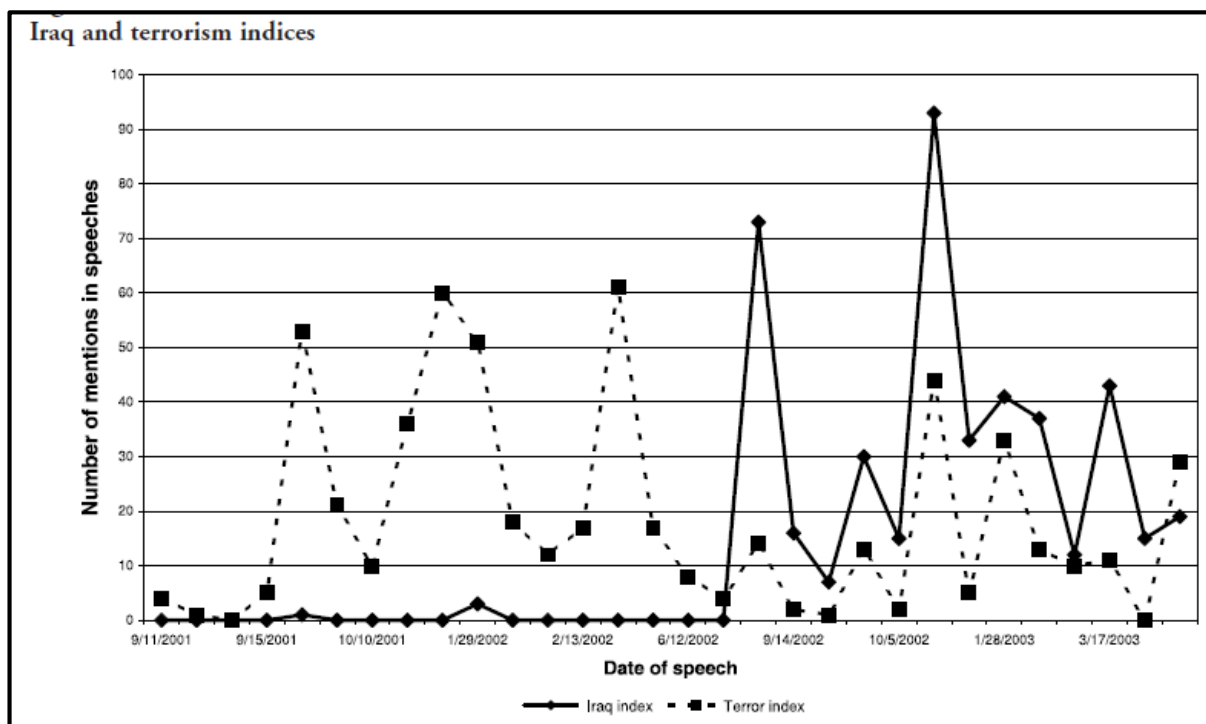
Πηγή: Pew Research Center, www.pewresearch.org

Σε μια αξιολογή μελέτη με τη μεθοδολογική χρήση της ανάλυσης περιεχομένου (content analysis), εξετάστηκαν οι προεδρικές ομιλίες από την 11^η Σεπτεμβρίου έως την 1^η Μαΐου 2003 που αναφέρονται στη σύνδεση των τρομοκρατικών χτυπημάτων στους Δίδυμους Πύργους με τις εχθροπραξίες στο Ιράκ (Σχήμα 8)¹³⁰. Για τον έλεγχο αυτό δημιουργήθηκε το “Iraq index” που απαριθμούσε πόσες φορές ο Αμερικανός πρόεδρος χρησιμοποίησε τον όρο *Saddam Hussein* και το “Terrorism index” που οποία απαριθμούσε πόσες φορές χρησιμοποίησε τους όρους *bin Laden*, *al Qaeda*, *Afghanistan*, *Taliban*, *terror*.

¹²⁹ Οι λήπτες αποφάσεων και οι πολιτικές ελίτ ελέγχουν τον κρατικό μηχανισμό συγκέντρωσης πληροφοριών που τους επιτρέπει την άμεση πρόσβαση σε πληροφορίες που οι πολίτες δεν έχουν τη δυνατότητα να αποκτήσουν. Επομένως, η αμερικανική κυβέρνηση μπορούσε να ελέγξει και να ρυθμίσει τη ροή των πληροφοριών, χειραγωγώντας τους πολίτες προσφεύγοντας στα ψέματα. Περισσότερα στο John J. Mearsheimer, *Γιατί οι πολιτικοί λένε ψέματα. Η αλήθεια για το ψέμα στη διεθνή πολιτική σκηνή*, Πατάκης, Αθήνα, 2011

¹³⁰ Amy Gershkoff, Shana Kushner, *Shaping Public Opinion: The 9/11-Iraq Connection in the Bush Administration's Rhetoric*, *Perspectives on Politics*, Issue 3, September 2005, American Political Science Association, στο www.apsanet.org

ΣΧΗΜΑ 8 Προεδρικές Ομιλίες με αναφορές σε Ιράκ και Τρομοκρατία

Πηγή: Amy Gershkoff, Shana Kushner, Shaping Public Opinion: The 9/11-Iraq Connection in the Bush Administration's Rhetoric, *Perspectives on Politics*, Issue 3, September 2005, American Political Science Association, www.apsanet.org

Τα πορίσματα ήταν άκρως εντυπωσιακά: ο δείκτης των αναφορών τόσο στο Ιράκ, όσο και στην 11^η Σεπτεμβρίου κινείται προς την ίδια κατεύθυνση την ίδια χρονική στιγμή, γεγονός που υποδηλώνει ότι ο πρόεδρος Μπους συνέδεε τους ανωτέρω όρους στην πλειονότητα των ομιλιών του! Από τις 13 ομιλίες που δόθηκαν εκείνη την περίοδο, οι 12 αναφέρουν τις λέξεις terror και Iraq στην ίδια παράγραφο και 10 τις τοποθετούν στην ίδια πρόταση. Σε 4 ομιλίες μια αναφορά στην τρομοκρατία προηγείτο της αναφοράς στο Ιράκ, θεμελιώνοντας την εντύπωση ότι ο πόλεμος στο Ιράκ ήταν μια λογική επέκταση, ένα φυσικό επακόλουθο της συζήτησης περί τρομοκρατίας. Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί, σύμφωνα με τους ερευνητές της μελέτης, η προεδρική ομιλία στα Ηνωμένα Έθνη στις 12 Σεπτεμβρίου του 2002, όπου ο Μπους ανέφερε, μεταξύ άλλων: «Iraq's government openly praised the attacks of September the 11th. And al Qaeda terrorists escaped from Afghanistan are known to be in Iraq¹³¹». Εμμέσως, ο ακροατής καταλήγει στο συμπέρασμα ότι το Ιράκ ενεπλάκη στα τρομοκρατικά χτυπήματα, παρόλο που ο πρόεδρος δεν το δηλώνει ρητά. Αρκετά προκλητικός εμφανίζεται και σε διάφορα σημεία των απομνημονευμάτων του, όπου αναφέρει: «Then 9/11 hit and we had to take a fresh look at every

¹³¹ Remarks to the UN, New York, 12/09/2002, www.presidentialrhetoric.com

*threat in the world. There were state sponsors of terror, sworn enemies of America, hostile governments that threatened their neighbors, nations that violated international demands, dictators who repressed their people. And there were regimes that pursued WMD. Iraq combined all those threats»*¹³². Επιπλέον, πάγια επικοινωνιακή τακτική στις ομιλίες του, για να απευθυνθεί και να ασκήσει επιρροή στις μάζες, ήταν η χρήση των εικόνων (το γεγονός αυτό παραπέμπει στην ψυχολογία των μαζών, όπως αναφέρθηκε στο Κεφάλαιο 3.4.1).

Συμπερασματικά, ο τρόπος διαχείρισης της κοινής γνώμης παρείχε το έδαφος για τη δημιουργία και εδραίωση λανθασμένων αντιλήψεων που οδήγησαν σε επιζήμιες αποφάσεις με υψηλό κόστος για την αμερικανική εξωτερική πολιτική. Οι αντιλήψεις αυτές δεν εντυπώθηκαν μόνο στη συνείδηση του αμερικανικού λαού, αλλά επιπροσθέτως αναπαρήχθησαν από την κυβέρνηση. Πράγματι, **η αμερικανική ηγεσία με την υπερεκτίμηση των δυνατοτήτων της και την υπέρμετρη αυτοπεποίθηση από την οποία χαρακτηριζόταν, κατέληξε να πιστέψει το ίδιο της το ψέμα.** Με άλλα λόγια, οι εσφαλμένες αντιλήψεις της την οδήγησαν σταδιακά στην εδραίωση ενός συστήματος πεποιθήσεων το οποίο διαρθρώνεται σε μια σειρά από σφάλματα, ψέματα και παραλείψεις: όπως ότι ο Σαντάμ συνδέεται με τον πόλεμο κατά της τρομοκρατίας, η επιμονή ότι το Ιράκ διέθετε όπλα μαζικής καταστροφής ή ακόμα ότι η έκβαση της επέμβασης στο Αφγανιστάν θα είχε την ίδια επιτυχία και σε μια ενδεχόμενη επίθεση ενάντια στο Ιράκ. Η βία, ο φόβος και οι λανθασμένες αντιλήψεις του αμερικανικού λαού έγιναν το *modus operandi* του Μπους και τα όπλα για την πολιτική επιβίωσή του¹³³, ενώ το Δόγμα του αποτελούσε ένα ανήθικο μέσο σε έναν εξ αρχής ανήθικο πόλεμο.

1.4 Το Δόγμα Μπους

Στην πολιτική πρακτική το δόγμα εξωτερικής πολιτικής μιας χώρας εξυπηρετεί έναν διττό σκοπό: αφενός αντικατοπτρίζει και ενισχύει τις αξίες, τις αποκρυσταλλωμένες απόψεις και τις προτιμήσεις ενός συγκεκριμένου εγχώριου ακροατηρίου, καθορίζοντας τους στόχους και τα μέσα με τα οποία η κρατική οντότητα επιδιώκει να χαράξει την πορεία της, αφετέρου απευθύνεται στα διεθνή ακροατήρια (συμμάχων, αντιπάλων ή ουδέτερων μερών) καθιστώντας σαφείς τους σκοπούς που η πολιτική ηγεσία μιας χώρας προσπαθεί να επιτύχει, τους τρόπους με τους οποίους θα τους φέρει εις πέρας και τι θα πρέπει να αναμένουν τα υπόλοιπα κρατικά υποκείμενα από αυτή την συμπεριφορά. Ως εκ τούτου, τα δόγματα δεν αντιπροσωπεύουν απλώς

¹³² George W. Bush, *Decision Points*, Crown Publishers, 2010, σελ.735

¹³³ Γ. Λούλης, *Η Επικίνδυνη Υπερδύναμη. Η Αμερική του Bush και ο πόλεμος στο Ιράκ*, Λιβάνη, Αθήνα, 2003, σελ.182

μια πολιτική ρητορική ή συμβολικές δηλώσεις που άπτονται του ακαδημαϊκού ενδιαφέροντος, αλλά αντίθετα εκφράζουν προειδοποιήσεις που υπερκερνούν σε σπουδαιότητα τον καθημερινό συγχρωτισμό των διπλωματών σε επίπεδο εξωτερικών σχέσεων. Δεν είναι λίγες οι περιπτώσεις που το περιεχόμενο ενός δόγματος μπορεί να χαρακτηριστεί ως αμφιλεγόμενο ή να παραπλανεί ή να μην αποσαφηνίζει πλήρως τις προθέσεις της πολιτικής ηγεσίας, με αποτέλεσμα να προκύψουν εσφαλμένες αντιλήψεις τόσο στο εσωτερικό της χώρας, όσο και στο πεδίο των Διεθνών Σχέσεων της. Επιπλέον, ο θεωρητικός καθορισμός ενός δόγματος δεν συνεπάγεται αυτόματα και την επιτυχή πρακτική εφαρμογή του σε ρεαλιστικές -και όχι υποθετικές- συνθήκες.

Στην περιπτωσιολογική μελέτη που εξετάζουμε, ήδη μετά την 11^η Σεπτεμβρίου ο πρόεδρος Μπους προέβη σε αρκετές βαρύγδουπες δηλώσεις προκειμένου να ενισχύσει το επιχείρημά του υπέρ του παγκόσμιου πολέμου ενάντια στην τρομοκρατία. Οι δηλώσεις αυτές περιλαμβάνουν φράσεις όπως *‘you are with us or with the terrorists’*, την απειλή ενός προληπτικού πολέμου, την ανάγκη διατήρησης ενός ισχυρού στρατού με στόχο την εξολόθρευση των τρομοκρατών για να *‘σταματήσει η τυραννία στον κόσμο’*. Αυτές οι προεδρικές διακηρύξεις αποκαλύπτουν άμεσα ή έμμεσα τις αποφάσεις σχετικά με τους τρόπους διαχείρισης των παγκόσμιων απειλών, όπως ακριβώς τις αντιλαμβάνεται ο Μπους και διαμορφώνουν το δόγμα του¹³⁴. Σημείο εκκίνησης και δημοσιοποίησης του δόγματος μπορεί να θεωρηθεί η ευρέως γνωστή ομιλία του προέδρου στο Κογκρέσο στις 20 Σεπτεμβρίου 2001 όπου προβαίνει σε έναν διαχωρισμό δύο στρατοπέδων: του πολιτισμένου κόσμου και των τρομοκρατών που επιδιώκουν να τον καταστρέψουν¹³⁵. Παρατηρεί κανείς ότι το εν λόγω δόγμα έχει σχεδιαστεί για να αντιμετωπίσει ένα εξ ολοκλήρου διαφορετικό είδος απειλής στο παγκοσμιοποιημένο περιβάλλον. Μιας ασύμμετρης απειλής που τόσο η ίδια, όσο και οι τρόποι για την ουσιαστική αντιμετώπισή της δεν μπορούν να προσδιοριστούν με ακρίβεια. Πράγματι, για τον πρόεδρο Μπους η μείζονα απειλή για τις ΗΠΑ δεν προέρχεται από ένα έθνος-κράτος, μια ομάδα κρατών ή μια αυτοκρατορία, αλλά πηγάζει από αποτυχημένα κρατικά υποκείμενα με εξτρεμιστικές δυνάμεις, χαρακτηριζόμενες από θρησκευτικό αρχεγονισμό και φανατισμό και τρομοκρατικά δίκτυα που δραστηριοποιούνται παγκοσμίως στη διάδοση όπλων μαζικής καταστροφής¹³⁶.

¹³⁴ N. Manh Hung, *The Bush Doctrine-A Minority View*, Center for Global Studies, Working Papers in Global Studies, No.6, May 2010

¹³⁵ Address to the Nation, Washington DC, 20/09/2001, www.presidentialrhetoric.com

¹³⁶ N. Manh Hung, *The Bush Doctrine-A Minority View*, Center for Global Studies, Working Papers in Global Studies, No.6, May 2010. Κατά τα λεγόμενα του D. Rumsfeld *‘asymmetrical threats posed by enemies who hide in caves and shadows and strike in unexpected ways’* ενώ ο ίδιος ο πρόεδρος έκανε εμφανή την αισιοδοξία του δηλώνοντας: *‘When the terrorists are disrupted and scattered and discredited...we will see then that the old and serious disputes can be settled within the bounds of reason’*

Το δόγμα Μπους περιλαμβάνει τέσσερα στοιχεία: **(1)** ισχυρή πίστη στη σημασία ενός εγχώριου κρατικού καθεστώτος για τον καθορισμό της εξωτερικής πολιτικής του, **(2)** την αντίληψη ότι οι μεγάλες απειλές μπορούν να ηττηθούν μόνο με καινοτόμες και δυναμικές πολιτικές, κυρίως με τον προληπτικό πόλεμο, **(3)** προθυμία για μονομερή δράση όταν κρίνεται απαραίτητο, **(4)** αιτία και παράγωγο αυτών των αντιλήψεων είναι η πεποίθηση ότι η ειρήνη και η σταθερότητα απαιτούν από τις ΗΠΑ να διεκδικήσουν την πρωτοκαθεδρία στη διεθνή πολιτική¹³⁷. Τα χαρακτηριστικά αυτά καταδεικνύουν αφενός ότι ήταν έντονο το αίσθημα της τρωτότητας και του φόβου και αφετέρου την άποψη ότι το κόστος της αδράνειας μπροστά στις τρομοκρατικές απειλές ιδιαίτερα υψηλό. Πράγματι, σε ομιλία του στο Cincinnati τον Οκτώβριο του 2002, ο Μπους τόνιζε ότι “we will not live in fear”¹³⁸ αποδεικνύοντας τον ισχυρό ψυχολογικό δεσμό μεταξύ της 11^{ης} Σεπτεμβρίου και της ώθησής του για ανατροπή του Σαντάμ. Η πρόταση αυτή μπορεί να αιτιολογήσει την βούληση του προέδρου για έναν ασφαλή, ειρηνικό κόσμο μακριά από τον φόβο¹³⁹. Με λίγα λόγια, το αίσθημα του φόβου και η επιθυμία διεκδίκησης ελέγχου της κατάστασης έδινε το κίνητρο για περισσότερη δράση και τη λήψη καθοριστικών αποφάσεων για την αντιμετώπισή της. Όλα αυτά σημαίνουν ότι υπό το δόγμα Μπους τα κίνητρα των ΗΠΑ μπορεί να θεωρηθούν εγωιστικά, αλλά ο συνδυασμός της ισχύος, του αντιλαμβανόμενου φόβου και των ευκαιριών τίς οδηγούσε στην επιδίωξη αναδιαμόρφωσης του παγκόσμιου πολιτικού γίγνεσθαι. Όντας η πρώτη σύγχρονη δημοκρατία, οι ΗΠΑ ιδρύθηκαν σύμφωνα με τις αρχές της ισότητας, της προόδου, συμπεριλαμβάνοντας μια κυβέρνηση εξαρτώμενη από την κοινωνία των πολιτών που –παρ’ότι γνήσια αμερικανική– έχει καθολική εφαρμογή. Έτσι λοιπόν χωρίς την άμεση αμερικανική παρέμβαση, το διεθνές περιβάλλον θα καταστεί πιο απειλητικό για τις ΗΠΑ και τις αξίες τους, ενώ αντίθετα η ενεργή δράση μπορεί να οδηγήσει στην παραγωγή ενός καλύτερου κόσμου που να εμφορείται από ευημερία, ασφάλεια και σταθερότητα¹⁴⁰.

Εν κατακλείδι, οι υποστηρικτές του δόγματος Μπους διατείνονταν ότι η τόλμη του προέδρου και η αταλάντευτη υποστήριξη για τους τέσσερις πυλώνες που προαναφέρθηκαν παρήγαγαν αξιοσημείωτες αλλαγές, καθώς οι δύο πόλεμοι που διεξήχθησαν στη διάρκεια της πρώτης προεδρικής θητείας επέφεραν την ανατροπή σε δύο από τα πιο αυταρχικά, τυραννικά και

and goodwill and peaceful security..I see a peaceful world beyond the war on terror and with courage and unity, we are building that world together”.

¹³⁷ R. Jervis, Understanding the Bush Doctrine, *The Academy of Political Science, Political Science Quarterly*, Vol.118, No.3, Fall 2003

¹³⁸ The Iraqi Threat, Cincinnati OH, 07/10/2002, www.presidentialrhetoric.com

¹³⁹ R. Jervis, Understanding the Bush Doctrine, *The Academy of Political Science, Political Science Quarterly*, Vol.118, No.3, Fall 2003

¹⁴⁰ Ibid.

καταπιεστικά καθεστώτα παγκοσμίως. Επιπλέον, οι λαοί του Ιράκ και του Αφγανιστάν είχαν την δυνατότητα να συμμετέχουν στην αυτοδιοίκηση. Η υπέρτατη στρατιωτική ισχύς των ΗΠΑ και η προθυμία τους να χρησιμοποιήσουν “σοκ και δέος” την καθιστούσαν αναμφίβολα ηγεμονική δύναμη του διεθνούς συστήματος. Πράγματι, η Αμερική είχε κατορθώσει την επέκταση των βάσεων της σε τέτοιο βαθμό που μπορούσε να προβάλλει τη δύναμή της σε ολόκληρο τον πλανήτη και να παγιώσει τον στρατιωτικό και οικονομικό έλεγχό της. Για τον σκοπό αυτό, προβλέπονταν προληπτικοί πόλεμοι που θα διεξάγονταν με απώτερο στόχο την πολιτική αναμόρφωση, η οποία επακόλουθα επέφερε επαναχάραξη του γεωπολιτικού χάρτη. Επομένως, **η ίδια η κατανομή ισχύος και η θέση της Αμερικής στο διεθνές σύστημα ήταν οι κυριότερες αιτίες που επέτρεψαν στην κυβέρνηση Μπους να προβεί σε πειραματισμούς αναφορικά με τον πόλεμο στο Ιράκ και επακόλουθα να επηρεάσει την κοινωνία σχετικά με την αναγκαιότητα διεξαγωγής του, μη διστάζοντας να χρησιμοποιήσει ασύστολα ψεύδη. Όντας στο αποκορύφωμα της ηγεμονίας της Αμερικής και αυξάνοντας το χάσμα ισχύος, οι κυβερνητικοί αξιωματούχοι διαμόρφωσαν κάποιες κοσμοεικόνες και αντιλήψεις οι οποίες εκ του αποτελέσματος αποδείχθηκαν εσφαλμένες και είχαν δυσμενείς επιπτώσεις στη λήψη αποφάσεων**¹⁴¹. Άρα δεν μπορούμε να ισχυριστούμε ότι ο πρόεδρος Μπους ασπάστηκε το Ορθολογικό μοντέλο λήψης αποφάσεων, δεδομένου ότι το ηθικό πλεονέκτημα και η συγκέντρωση ισχύος των ΗΠΑ την περίοδο εκείνη τον ώθησαν σε παρορμητικές κινήσεις. Αφού αναλύσαμε το διεθνές περιβάλλον εντός του οποίου βρήκαν πρακτική εφαρμογή οι διαμορφωθείσες αντιλήψεις της πολιτικής ηγεσίας και την επιρροή της νεοσυντηρητικής ιδεολογίας σε αυτές –στοιχεία που σφυρηλάτησαν το δόγμα Μπους- στο επόμενο κεφάλαιο εξετάζονται αναλυτικά οι εσφαλμένες αντιλήψεις, καθώς και ο ρόλος των ιδιοσυγκρασιακών παραγόντων και των ψυχολογικών μεταβλητών που άσκησαν καταλυτική επίδραση στον πρόεδρο Μπους και οδήγησαν στην απόφασή του να επέμβει στο Ιράκ. Θα πρέπει, επίσης, να επισημανθεί, ότι οι αποτυχίες στον τομέα των πληροφοριών ασφαλείας έχουν τις ρίζες τους στις γνωστικές προκαταλήψεις (cognitive biases) των δρώντων στη διάρκεια της διαδικασίας λήψης αποφάσεων, όπως θα επιχειρηματολογήσουμε στη συνέχεια και δεν αποτελούν σκόπιμες ψευδείς δηλώσεις από τον αντίπαλο με στόχο την παραπλάνηση της πολιτικής ηγεσίας. Η εξωτερική πολιτική απαιτεί μια εξαιρετικά πολυσύνθετη εξισορρόπηση συμφερόντων, πάρα πολλές

¹⁴¹ Για παράδειγμα, επειδή Αμερικανοί ιθύνοντες ήταν πεπεισμένοι ότι ο Σαντάμ διέθετε όπλα μαζικής καταστροφής, κατέληξαν να ερμηνεύουν κάθε ένδειξη όσο αμφίβολης ποιότητας και αν ήταν ως επιβεβαίωση των λανθασμένων αντιλήψεών τους. Χ. Παπασωτηρίου, *Η Διεθνής Πολιτική στον 21^ο αιώνα*, Ποιότητα, Αθήνα, 2008

αποφάσεις κρίσεως σε ελάχιστο χρόνο και με πλήθος αντιφατικών πληροφοριών¹⁴². Λόγω της διαφορετικής επεξεργασίας και λήψης πληροφοριών ο εκάστοτε ηγέτης, ερευνητής, ακαδημαϊκός αντιλαμβάνεται και νοηματοδοτεί ενίοτε με τον δικό του τρόπο την ουσία των πολιτικών δογμάτων και αποφάσεων (και εκτενέστερα ερμηνεύει διαφορετικά τα γεγονότα εξωτερικής πολιτικής).

¹⁴² J.B.Kiesling, *Μαθήματα Διπλωματίας .Ο ρεαλισμός για μια υπερδύναμη που κανείς δεν την αγαπάει*, Εκδοτικός Οίκος Λιβάνη, Αθήνα, 2007, σελ.211

ΚΕΦΑΛΑΙΟ2°

Ψυχολογικοί Προσδιοριστικοί Παράγοντες Λήψης Αποφάσεων

Η απόφαση για τη διεξαγωγή πολέμου ενάντια στο Ιράκ προκάλεσε διάσταση απόψεων μεταξύ των διεθνολόγων, καθώς για κάποιους ενδεχομένως να υπηρέτησε το εθνικό συμφέρον, ενώ για άλλους απέτυχε στον στόχο του αυτόν. Ωστόσο, είναι βέβαιο ότι η απόφαση για τον πόλεμο ικανοποιούσε ενδόμυχες ανάγκες του προέδρου Μπους που βρίσκονται σε άμεση συνάρτηση με τον χαρακτήρα του, είναι σύμφωνη με τις πεποιθήσεις του και την κοσμοθεωρία του. Η ρητορική που χρησιμοποίησε αντανακλούσε σε μεγάλο βαθμό τις ειλημμένες αποφάσεις του, αποκαλύπτοντας ταυτόχρονα την προσωπική του αντίληψη σχετικά με τη σύγκρουση, καθώς και την μελλοντική πορεία του έθνους του. Στη διάρκεια των γεγονότων αυτών ήταν πλέον εμφανές ότι είναι αδύνατον να κατανοήσουμε την προεδρία, αν πρώτα δεν εξετάσουμε τον ίδιο τον πρόεδρο και την προσωπικότητά του. Για τον σκοπό αυτό, στο παρόν κεφάλαιο προβαίνουμε σε μια σύζευξη θεωρίας και πράξης. Αρχικά, αναλύουμε τις ψυχολογικές συνιστώσες που επηρέασαν τον πρόεδρο Μπους και την κυβέρνησή του (με ιδιαίτερη έμφαση στις λανθασμένες αντιλήψεις του αναφορικά με τον πόλεμο στο Ιράκ) υπό το πρίσμα της Πολιτικής Ψυχολογίας, παραθέτοντας ταυτόχρονα διάφορα περιστατικά πριν από τη λήψη της απόφασης, για να καταλήξουμε ότι επρόκειτο για έναν μη ορθολογικό πόλεμο που βασίστηκε εν πολλοίς σε προϋπάρχουσες πεποιθήσεις, εσωτερικά κίνητρα, στερεότυπα για τον αντίπαλο, λανθασμένη επεξεργασία των εισερχόμενων πληροφοριών κ.ο.κ.

2.1 Γνωστική Συνέπεια (Cognitive Consistency) και Λίστα Επιλογών (Evoked Set)

Η Γνωστική Συνέπεια αποτελεί ίσως την πιο εξέχουσα γνωστική θεωρία σχετικά με τον τρόπο επίδρασης των αντιλήψεων στη διαδικασία λήψης αποφάσεων. Σύμφωνα με τη θεωρία αυτή, οι decision makers υποβαθμίζουν συγκεκριμένες πληροφορίες που είναι ασύμβατες με προηγούμενες εικόνες (images) και πεποιθήσεις τους ή επικεντρώνουν υπέρμετρα την προσοχή τους σε όσες εικόνες και πεποιθήσεις είναι συνεπείς με αυτές που έχουν ήδη διαμορφώσει. Όπως σημειώνει ο Jervis «Consistency can be understood in terms of the strong tendency for people to see what they expect to see and to assimilate incoming information to pre-existing images»¹⁴³.

¹⁴³ Οι ερευνητές διαπιστώνουν ότι οι δομές πεποιθήσεων των ανθρώπων βρίσκονται σε ισορροπία και συνέπεια. Παραδείγματος χάριν, σε πολιτικό επίπεδο οι ηγέτες τείνουν να πιστεύουν οι υπόλοιπες χώρες υποστηρίζουν τους στόχους τους και αντιτίθενται στις χώρες που οι ίδιοι μισούν (ορθολογική διαδικασία-rational consistency). Επιπλέον, οι εχθρικές προς εμάς χώρες, μηχανορραφούν εναντίον μας, δρουν ενάντια προς τα συμφέροντά των φιλικά διακείμενων προς εμάς χωρών και βοηθούν τους αντιπάλους μας. Οι μελετητές που έχουν ασχοληθεί με την θεωρία της Γνωστικής Συνέπειας υποστηρίζουν ότι όταν ένας ηγέτης συμπαθεί ένα άλλο κράτος, τείνει να το αξιολογεί θετικά σε διαστάσεις που δεν είναι λογικά

Στην προσπάθεια αποκρυπτογράφησης και ερμηνείας της συμπεριφοράς των κρατικών οντοτήτων, οι προσδοκίες του δρώντος δημιουργούν *προδιαθέσεις* (*predispositions*) που τον οδηγούν στην παρατήρηση συγκεκριμένων πληροφοριών και στην παραμέληση άλλων, με αποτέλεσμα να συνάγει συμπεράσματα βάσει των δεδομένων που έχει αντικρύσει και να μην προβαίνει στην αναζήτηση πιθανών εναλλακτικών ερμηνειών της συγκεκριμένης πληροφορίας. Οι πληροφορίες αυτές κατηγοριοποιούνται και οδηγούμαστε στην *πρόωρη γνωστική φραγή* (*premature cognitive closure*) όπου περιορισμένες ή ανολοκλήρωτες εικόνες των προθέσεων των άλλων κρατικών οντοτήτων οδηγούν σε λανθασμένες αντιλήψεις¹⁴⁴. Με άλλα λόγια, ενώ στην περίπτωση του Groupthink οι πληροφορίες που αντιτίθενται στην επίτευξη ομοφωνίας αγνοούνται από την ομάδα, στη Γνωστική Συνέπεια η τάση είναι ο δρών να αντιλαμβάνεται τις εισερχόμενες πληροφορίες στη βάση προηγούμενων προσδοκιών του και να υπερθεματίζει υπέρ μιας συγκεκριμένης πολιτικής. Οι πληροφορίες που συνάδουν με παρελθούσες εικόνες είναι υψίστης σημασίας, ενισχύοντας έτσι την ήδη διαμορφωθείσα πεποίθηση για ένα ζήτημα και απορρίπτοντας την αναζήτηση καινούριων πληροφοριών που θα μπορούσαν να καταστρέψουν αυτή την εικόνα (*μη ορθολογική γνωστική συνέπεια-irrational consistency*). Με αυτό τον τρόπο θεωρούν ότι έχουν μια κυρίαρχη στρατηγική που κατά την άποψή τους είναι αποδοτικότερη ανεξάρτητα από το τι πράττουν τα άλλα κράτη ή ακόμη πρεσβεύουν ότι οι πολιτικές τους προωθούν ιδανικά που είναι προς όφελος άλλων δρώντων του συστήματος. Στην περίπτωση αυτή γίνεται λόγος για *γνωστική διαστρέβλωση* (*cognitive distortion*) ή *αυτοκαταστροφική τύφλωση* (*self-defeating blindness*) του φορέα χάραξης της πολιτικής¹⁴⁵.

Επιπλέον, η εγγενής αξιοπιστία της πηγής από την οποία προέρχεται η πληροφορία και η επακόλουθη επιρροή που ασκεί στις αντιλήψεις εξαφανίζονται, αν το αρχικό μήνυμα είναι αντιφατικό προς τις πεποιθήσεις μας. Ακόμα, αν αποδειχθεί ότι ο πληροφοριοδότης μεταδίδει λανθασμένα μηνύματα, θα δεχθεί σκληρότερες επικρίσεις. Για παράδειγμα, οι σύμβουλοι και το κυβερνητικό επιτελείο που αποδεικνύεται εκ των υστέρων ότι σφάλουν ως προς τις

συνδεδεμένες με τα χαρακτηριστικά εκείνα που τον οδήγησαν στο να το συμπαθήσει στην αρχή.
R.Jervis, *Perception and Misperception in International Politics*, Princeton University Press, 1976, σελ.117-118

¹⁴⁴ Ibid.

¹⁴⁵ Παρατηρούμε ότι ο ορισμός του Simon για το satisficing στη διαδικασία λήψης αποφάσεων, εφαρμόζεται και στην επίδραση των εικόνων πάνω στις αντιλήψεις. Ειδικότερα, στην *Αντιληπτική Μεγιστοποίηση* (*perceptual satisficing*) οι δρώντες δεν συγκρίνουν έναν μεγάλο αριθμό εικόνων προκειμένου να αποφανθούν ποια ανταποκρίνεται καλύτερα στα γεγονότα. Αντίθετα, υιοθετούν την πρώτη εικόνα που ταιριάζει περισσότερο με τις αντιλήψεις τους. Μόνο όταν η εικόνα αυτή αποτύχει να εξηγήσει την πραγματικότητα, εξετάζουν τις υπόλοιπες εναλλακτικές. Βέβαια, οι λήπτες αποφάσεων γνωρίζουν ότι μια λανθασμένη εικόνα θα οδηγήσει σε μια λανθασμένη πολιτική με υψηλό κόστος, αλλά δεν συνειδητοποιούν ότι μια λανθασμένη εικόνα θα καθυστερήσει την ανάπτυξη έγκυρων αντιλήψεων.

πληροφορίες που μεταδίδουν τείνουν να απωλέσουν σε σημαντικό βαθμό την επιρροή τους. Από την άλλη πλευρά, η φήμη της πηγής είναι λιγότερο σημαντική, καθώς σύμφωνα με έρευνες ένα εναργές μήνυμα θα γίνει αποδεκτό ανεξάρτητα από το άτομο που το εκπέμπει. Αντίθετα, ένα μήνυμα με αμφισβητούμενο περιεχόμενο θα τύχει αποδοχής μόνο αν προέρχεται από έγκυρη πηγή¹⁴⁶.

Ο Jervis υπογραμμίζει ότι μια παγίδα της Γνωστικής Συνέπειας είναι υπέρμετρη αυτοπεποίθηση του λήπτη της απόφασης ως προς τις απόψεις του και η απόρριψη οποιουδήποτε εναλλακτικού αντεπιχειρήματος. Πράγματι: *«If a decision maker thinks that an event yields self-evident and unambiguous inferences when in fact these inferences are drawn because of his pre-existing views, he will grow too confident of his views and will prematurely exclude alternatives because he will conclude that the event provides independent support for his beliefs. People fail to realize that evidence is consistent with their hypothesis may also be consistent with other views»*¹⁴⁷. Επιπροσθέτως, οι ηγέτες γίνονται λιγότερο ανεκτικοί με τις θέσεις των άλλων. Συνεπώς, δεν μεταβάλλουν εύκολα τις απόψεις τους, ιδίως όταν η πάγια ενασχόλησή τους με ένα θέμα τους επιτρέπει να διευρύνουν την επιχειρηματολογία τους. Με αυτό τον τρόπο, εξηγείται η *πολιτική των δύο μέτρων και των δύο σταθμών* (π.χ ένα κράτος Α θεωρεί ότι οι πράξεις του κράτους Β αντικατοπτρίζουν εχθρότητα. Αν όμως το ίδιο το Α προβεί στις ίδιες ενέργειες, θεωρεί ότι αυτές δεν είναι ασύμβατες με τη φιλειρηνική τακτική του). Οι ίδιοι αδυνατούν να συνειδητοποιήσουν ότι οι *προϋφιστάμενες παραδοχές τους (pre-existing beliefs)* επηρεάζουν σε μεγάλο βαθμό τις αντιλήψεις τους, με αποτέλεσμα να μεταδίδουν λανθασμένα μηνύματα και εικόνες που οι υπόλοιποι δρώντες θα τις αντιληφθούν με εντελώς διαφορετικό τρόπο.

Τέλος, όσον αφορά στην επεξεργασία πληροφοριών από τους λήπτες αποφάσεων, σημαντικό αντίκτυπο στις αντιλήψεις τους έχει και η αποκαλούμενη *Λίστα Επιλογών (evoked set)*. Ο όρος αυτός αναφέρεται στην τάση των decision makers να αντιλαμβάνονται τα γεγονότα και να ερμηνεύουν τις εισερχόμενες πληροφορίες στη βάση των άμεσων ανησυχιών τους. Με άλλα λόγια, οι δρώντες μεταφράζουν τις πληροφορίες σε σχέση με τα ζητήματα που τους απασχολούν τη συγκεκριμένη χρονική στιγμή που καταφθάνει η πληροφορία. Η κύρια αιτία που

¹⁴⁶ R.Jervis, *Perception and Misperception in International Politics*, Princeton University Press, 1976, σελ.123 Ο συγγραφέας επισημαίνει ότι για την εξέταση της Πολιτικής Επικοινωνίας, οι αποδέκτες της πληροφορίας πρέπει να ενδιαφερθούν για ενδεχόμενα αντικρουόμενα συμφέροντα και απόψεις μεταξύ του αντίπαλου δρώντος και της πηγής της πληροφορίας, π.χ Ποιες είναι οι προκαταλήψεις της πηγής; Ο δρών και η πηγή διαθέτουν διαφορετικές αξίες; Είναι πιθανή η παραπλάνηση;

¹⁴⁷ Ibid.σελ.181

συμβαίνει αυτό, οφείλεται στο γεγονός ότι ο εκάστοτε λήπτης της απόφασης αντιλαμβάνεται τα μηνύματα και τη συμπεριφορά του άλλου με όρους που θέτει η δική του Λίστα Επιλογών, θεωρώντας εσφαλμένα ότι οι προβληματισμοί του βρίσκονται διαρκώς στο επίκεντρο ενδιαφέροντος του αντιπάλου. Ο Jervis ονομάζει τους φραγμούς που εμφανίζονται στη διαδικασία αυτή ως το *πρώτο επίπεδο επικοινωνίας*, δηλαδή «*the ability to understand what message the other is trying to convey...These barriers are present even when the receiver does not have to take account of the possibility that the sender's message is not an accurate reflection of his actual beliefs and intentions*»¹⁴⁸. Φυσικά, η Λίστα Επιλογών δεν προκύπτει αποκλειστικά μεταξύ δύο αντιμαχόμενων κρατών, αλλά δύναται να παρουσιαστεί μεταξύ εντός του γραφειοκρατικού μηχανισμού μιας χώρας σε κατάσταση κρίσης κατά την οποία θα πρέπει να ληφθούν βαρυσήμαντες αποφάσεις για τη διαχείριση της σύγκρουσής της με μια έτερη κρατική οντότητα. Η άνιση κατανομή πληροφοριών προς την κυβέρνηση και η περιορισμένη επικοινωνία μπορεί να παράγει λανθασμένες αντιλήψεις, καθώς οι λήπτες αποφάσεων αντιλαμβάνονται από τη δική τους προσωπική οπτική γωνία την αντίπαλη πλευρά και τις προθέσεις της.

Τα παραπάνω στοιχεία καταδεικνύουν ότι οι φορείς χάραξης της πολιτικής όχι μόνο θα εξακολουθούν διατηρούν την εικόνα που έχουν διαμορφώσει για τα κράτη ακόμα και στη βάση ενός μεγάλου όγκου αντιφατικών πληροφοριών, αλλά ότι θα υπερεκτιμούν τον βαθμό στον οποίο ο αντίπαλος αντιλαμβάνεται αυτά που προσπαθούν να του ενσταλάξουν. Οι γενικές προσδοκίες του ηγέτη σχετικά με τις προθέσεις του αντιπάλου στο πεδίο της εξωτερικής πολιτικής επηρεάζουν σε σημαντικό βαθμό τις εικόνες που θα διαμορφώσει για τον Άλλο. Επίσης οφείλει να συνειδητοποιήσει ότι κατά τη διαδικασία μετάδοσης ενός μηνύματος τον πλέον καθοριστικό ρόλο διαδραματίζει ο τρόπος με τον οποίο η αντιμαχόμενη πλευρά θα κατανοήσει το μήνυμα και όχι ο τρόπος που ο ίδιος το αντιλαμβάνεται. Έτσι λοιπόν, η εμβάθυνση και κατανόηση των γενικών προδιαθέσεων των decision makers αποτελεί σημαντικό βήμα στην προσπάθεια ακριβούς ερμηνείας των αντιλήψεών τους και εν γένει της πραγματικότητας¹⁴⁹.

¹⁴⁸ R.Jervis, *Perception and Misperception in International Politics*, Princeton University Press, 1976 , σελ.205

¹⁴⁹ Οι *αντιληπτικές προδιαθέσεις* (*perceptual predispositions*) σχηματίζονται κυρίως μέσα από τις εμπειρίες του ατόμου στο ευρύτερο κοινωνικό και πολιτισμικό περιβάλλον. Αναρίθμητα ψυχολογικά πειράματα επιβεβαίωσαν ότι όσο πιο γνώριμο είναι ένα φαινόμενο, τόσο πιο γρήγορα θα γίνεται αντιληπτό από το άτομο, καθώς θα είναι ήδη εξοικειωμένο με την παρούσα εικόνα και θα την ανακαλεί κάθε φορά που διακρίνει κάποιο από τα χαρακτηριστικά γνωρίσματά της. R.Jervis, *Perception and Misperception in International Politics*, Princeton University Press, 1976

2.2 Προκαταλήψεις (Biases)

Όπως είδαμε, η κυριότερη ανθρώπινη προκατάληψη στη διαδικασία λήψης αποφάσεων αφορά στο γεγονός ότι οι ηγέτες διαμορφώνουν τις πεποιθήσεις τους για το διεθνές περιβάλλον με τέτοιο τρόπο ώστε να είναι συμβατές με τις προτιμήσεις τους, αντί να σχηματίζουν τις τελευταίες στη βάση μιας αντικειμενικής αξιολόγησης των διεθνών συγκυριών. Ειδικότερα, σε περιόδους κρίσεων το βασικό πρόβλημα που αντιμετωπίζουν οι πολιτικές ηγεσίες είναι η τάση τους να επηρεάζονται από προκαταλήψεις και σφάλματα εξαιτίας γνωστικών περιορισμών (*cognitive limitations*) που τους οδηγούν σε μειωμένη πνευματική διαύγεια για τη λήψη της απόφασης. Ως εκ τούτου οι προκαταλήψεις οδηγούν συχνά σε λανθασμένες αντιλήψεις με ανεπανόρθωτες συνέπειες για την εξωτερική πολιτική μιας χώρας¹⁵⁰.

Ωστόσο, με ποιους τρόπους οι προκαταλήψεις επηρεάζουν αποφάσεις για θέματα εξωτερικής πολιτικής και τι είδους είναι οι προκαταλήψεις αυτές; Οι απαντήσεις δίνονται μέσα από την περιπτωσιολογική μας μελέτη. Είναι πλέον σαφές ότι η κυβέρνηση Μπους αιτιολόγησε την επέμβαση στο Ιράκ τον Μάρτιο του 2003 με βάση εκθέσεις των μυστικών υπηρεσιών, οι οποίες εξέφραζαν ρητά ότι η χώρα διέθετε όπλα μαζικής καταστροφής και επομένως απειλούσε την ασφάλεια τόσο της ευρύτερης περιοχής της Μέσης Ανατολής, όσο και των ΗΠΑ. Παρόλα αυτά, η CIA με έκθεσή της το 2004 τόνιζε ότι η αμερικανική κυβέρνηση δεν επικεντρώθηκε στις προπολεμικές προβλέψεις των αμερικανικών μυστικών υπηρεσιών που προειδοποιούσαν ότι μια δυνητική εισβολή θα προκαλούσε εθνικές και φυλετικές αναταραχές¹⁵¹. Πριν από την εισβολή ο πρόεδρος Μπους δήλωσε με τη σειρά του ότι οι αμερικανικές δυνάμεις θα γίνουν αποδεκτές από τον ιρακινό λαό ως απελευθερωτές. Οι προκαταλήψεις που επηρέασαν την Ουάσινγκτον ήταν οι εξής¹⁵²:

¹⁵⁰ Εντυπωσιακό είναι ότι, παρά το γεγονός ότι αρκετές προκαταλήψεις του decision-making είναι γνωστές, οι ηγέτες επηρεάζονται συνεχώς από αυτές και επαναλαμβάνουν τα ίδια λάθη στις πολιτικές τους. Στο Al. Mintz, K.DeRouen Jr, *Understanding Foreign Policy Decision Making*, Cambridge University Press, 2010, σελ.39

¹⁵¹ Στο USA Today, 12/10/2005, www.usatoday.com

¹⁵² Οι προκαταλήψεις αυτές βασίζονται και παρατίθενται στο έργο του Al. Mintz, K.DeRouen Jr, *Understanding Foreign Policy Decision Making*, Cambridge University Press, 2010. Σημειώνεται ότι διάφοροι διεθνολόγοι και ερευνητές κατηγοριοποιούν με διαφορετικό τρόπο τις προκαταλήψεις. Πιο συγκεκριμένα, οι Tversky και Kahneman σε **availability bias** (δηλαδή η τάση να στηρίζουμε τις αποφάσεις μας σε όσα στοιχεία είναι περισσότερο διαθέσιμα, παρά σε όσα προσφέρουν αποδεικτικά στοιχεία για αυτό που αναζητούμε), **confirmation bias** (η τάση να προτιμούμε ή να επιδιώκουμε πληροφορίες που επιβεβαιώνουν τις υποθέσεις, προσδοκίες ή στόχους μας) και **framing effects** (η τάση να επηρεαζόμαστε και να ανταποκρινόμαστε διαφορετικά στη διατύπωση ενός ερωτήματος ή μιας απόφασης). Ενδιαφέρον παρουσιάζει και η τυπολογία του Howard, ο οποίος διαχωρίζει τις προκαταλήψεις σε 5 κατηγορίες: (1) **comfort zone biases** (αντίσταση στην αλλαγή και εστίαση σε αυτό που θεωρείται εύκολο, όχι σημαντικό), (2) **motivational biases** (κλιμάκωση της προκατάληψης που αφορά στη δέσμευση, ευσεβείς πόθοι) (3) **perception biases**, (4) **reasoning fallacies** (παράνοηση των

- ❖ Οι ηγέτες επικεντρώνονται σε βραχυπρόθεσμα οφέλη, παρά σε μακροπρόθεσμα προβλήματα. Όταν ο Αμερικανός πρόεδρος διακήρυττε περήφανα “mission accomplished” τον Μάιο του 2003 είχε προσηλωθεί αποκλειστικά στα αποτελέσματα της στρατιωτικής επιχείρησης στο Ιράκ και στα βραχυπρόθεσμα άμεσα οφέλη που επέφερε στην Αμερική, αγνοώντας τα μακροπρόθεσμα προβλήματα από τον ανταρτοπόλεμο και την πολιτική βία στην περιοχή.
- ❖ Οι ηγέτες έχουν δικές τους προτεραιότητες σε σχέση με προτιμήσεις που οδηγούν σε εναλλακτική πορεία δράσης. Για παράδειγμα, παρόλο που αρκετούς μήνες πριν από την εισβολή οι επιθεωρητές του ΟΗΕ για τα όπλα ανέφεραν ότι δεν υπήρχαν ενδείξεις για οπλοστάσιο στο Ιράκ, η κυβέρνηση και η κοινή γνώμη αγνόησαν τις συγκεκριμένες εκθέσεις, επειδή έρχονταν σε πλήρη αντίθεση με τις προτεραιότητες της αμερικανικής ηγεσίας, την ατζέντα της και τα σχέδια εισβολής. Όπως άλλωστε απεδείχθη, τόσο οι ηγέτες, όσο και η κοινή γνώμη μιας χώρας αποδίδουν την “κακή συμπεριφορά” μη δημοκρατικών κρατών στον εκάστοτε ηγέτη τους.
- ❖ Στο εσωτερικό της αμερικανικής ηγεσίας ήταν αρκετοί εκείνοι που περίμεναν ότι το Ιράκ θα μεταμορφωθεί σε δημοκρατικό κράτος, αγνοώντας όμως τις θρησκευτικές, εθνικές, φυλετικές, πολιτισμικές και πολιτικές διασπάσεις που ήδη υφίσταντο στην ιρακινή κοινωνία. Η προκατάληψη αυτή αφορά στους *ευσεβείς πόθους (wishful thinking)*. Οι ηγέτες, δηλαδή, έχουν μη ρεαλιστικές προσδοκίες και παρουσιάζονται ως υπερβολικά αισιόδοξοι σχετικά με το αποτέλεσμα της πολιτικής πρακτικής.
- ❖ Οι ηγέτες ανατρέχουν σε παρελθοντικές καταστάσεις για τη λήψη αποφάσεων στο παρόν, ακόμα και αν η τρέχουσα πραγματικότητα που βιώνουν παρουσιάζει μεταβολές και διαφοροποιήσεις συγκριτικά με την αντίστοιχη του παρελθόντος. Οι παρελθοντικές καταστάσεις και οι αποφάσεις που πηγάζουν από αυτές περιγράφονται ως *ιστορικές αναλογίες (historical analogies)* που βοηθούν τον λήπτη της απόφασης μέσω των *γνωστικών συντομεύσεων (cognitive shortcuts)* να κατανοήσει το περιβάλλον του και την νέα πραγματικότητα που βιώνει βάσει παρόμοιων περιπτώσεων και “μαθημάτων” που διδάχθηκε¹⁵³ από προηγούμενες συγκυρίες. Οι

στατιστικών αρχών) και (5) *groupthink*. Στο Eva Hudlicka, *Modeling Effects of Emotion and Personality on Political Decision-Making. Application to International Conflict Prevention and Resolution* στο Robert Trapp, *Programming for Peace. Computer-Aided Methods for International Conflict Resolution and Prevention*, Advances in Group Decision and Negotiation, Vol.2 Springer, 2006

¹⁵³ Οι λήπτες αποφάσεων τείνουν να πέφτουν σε παγίδες λόγω λανθασμένων αντιλήψεων και κακής ερμηνείας μιας κατάστασης ή ακόμη λόγω της υπερεκτίμησης των ικανοτήτων τους, με αποτέλεσμα να διδάσκονται γενικά μαθήματα από την ιστορία, γεγονός που εμποδίζει την παραγωγική σκέψη. Συνεπώς, η υπεργενικευμένη και επιφανειακή μάθηση τούς οδηγεί στο να ταυτίζουν κάποιες καταστάσεις και να τις θεωρούν κοινές μεταξύ τους, ενώ στην ουσία δεν είναι. Να λαμβάνουν υπόψη τα προφανή χαρακτηριστικά από τις τρέχουσες εξελίξεις και τις στρατηγικές των υπόλοιπων δρώντων, χωρίς όμως να τις εξετάζουν διεξοδικά. Για τον λόγο αυτό ο συγγραφέας επισημαίνει ότι το να γνωρίζουμε τις αιτίες που οδήγησαν τα γεγονότα σε μια συγκεκριμένη πορεία εξέλιξής τους (*γιατί συνέβη, όχι τι συνέβη*), συμβάλλει αποφασιστικά στην αποτελεσματικότερη και καλύτερης ποιότητας λήψη αποφάσεων. Αναλυτικά, στο R.Jervis, *Perception and Misperception in International Politics*, Princeton University Press, 1976 και στο J.S. Levy, *Psychology and Foreign Policy Decision-Making* στο L. Huddy, D.

επιτυχημένες τακτικές του παρελθόντος αποτελούν σταθερό μοτίβο και παρέχουν τα πρότυπα συμπεριφοράς βάσει των οποίων θα διαμορφωθεί η καινούρια απόφαση. Συνεπώς, για άλλη μια φορά παρατηρούμε την απουσία του ορθολογισμού, καθώς οι decision makers δεν προβαίνουν σε διεξοδική εξέταση του παρόντος ζητήματος, παρά το ταυτίζουν με κάποιο που έχουν ήδη αντιμετωπίσει, θεωρώντας πως είναι γνώριμο. Πράγματι, ο πρόεδρος Μπους εφήρμοσε στο Ιράκ παρόμοια πολιτική (εισβολή με τη χρήση επίγειων δυνάμεων) με την αντίστοιχη στο Αφγανιστάν, υπερεκτιμώντας το αποτέλεσμα της επιτυχίας και αγνοώντας το γεγονός ότι το Ιράκ διαφοροποιείται ως προς το κοινωνικό, θρησκευτικό και εθνικό υπόστρωμά του. Ο Jervis, κατονομάζει τη διαδικασία αυτή ως *‘‘τίποτα δεν αποτυγχάνει όσο η επιτυχία (nothing fails like success)’’*.

- ❖ **Οι ηγέτες έχουν την τάση να μην εξετάζουν ένα ευρύ φάσμα πολιτικών επιλογών.** Η κυβέρνηση Μπους αρκέστηκε σε ένα σύνολο πιθανοτήτων, σύμφωνα με τις οποίες το Ιράκ διέθετε πρόγραμμα όπλων μαζικής καταστροφής, παρά αξιολόγησε τις εναλλακτικές που κατεδείκνυαν ότι τέτοιες φήμες δεν ευσταθούσαν. Κατά συνέπεια, οποιεσδήποτε νέες πληροφορίες σχετικά με το Ιράκ ερμηνεύονταν με την προκατάληψη ότι κατείχε όπλα μαζικής καταστροφής.
- ❖ **Οι ηγέτες χαρακτηρίζονται από υπέρμετρη αυτοπεποίθηση αναφορικά με τις αποφάσεις που λαμβάνουν σε επίπεδο εξωτερικής πολιτικής και εθνικής ασφάλειας¹⁵⁴.** Παραδείγματος χάρη ο αναπληρωτής Γραμματέας Άμυνας Paul Wolfowitz ισχυριζόταν ότι οι ΗΠΑ όφειλαν να απαλλαγούν από τον Σαντάμ και ότι η συγκεκριμένη ενέργεια ήταν πολύ εύκολο να εκτελεστεί. Ωστόσο, μακροπρόθεσμα οι προκλήσεις της ανοικοδόμησης του ιρακινού κράτους αποδείχθηκαν καταστροφικές για την κυβέρνηση Μπους.
- ❖ **Οι ηγέτες υπερεκτιμούν τις δυνατότητες της χώρας τους και υποβαθμίζουν τις αντίστοιχες του εχθρού.**
- ❖ **Οι ηγέτες αδιαφορούν για κρίσιμες πληροφορίες.** Στη διάρκεια συλλογής πληροφοριών -πριν από την ομιλία Μπους στα Ηνωμένα Έθνη για την νομιμοποίηση της επέμβασης- η αμερικανική

O.Sears, J.S.Levy, The Oxford Handbook of Political Psychology, Second Edition, Oxford University Press, 2013

¹⁵⁴ Κατά τον Jervis, η υπέρμετρη αυτοπεποίθηση (overconfidence) προκύπτει μέσα από τρεις παράγοντες: (1) αρκετές από τις γνωστικές διαδικασίες που διαθέτουμε δεν είναι εύκολα προσβάσιμες. Αυτό σημαίνει ότι οι άνθρωποι δεν γνωρίζουν τι είδους πληροφορίες χρησιμοποιούν ή πως τις χρησιμοποιούν. Θεωρούν κάποιες από αυτές ζωτικής σημασίας, ενώ στην πραγματικότητα δεν υφίσταται κάτι τέτοιο και παράλληλα αναφέρουν ότι δεν επηρεάζονται από ορισμένα δεδομένα, ενώ επί της ουσίας στηρίζονται σε αυτά. Το γεγονός αυτό καθιστά ευκολότερο να υπερεκτιμήσουν την πολυπλοκότητα των διαδικασιών της σκέψης τους, (2) οι άνθρωποι εξαιτίας της έλλειψης αυτογνωσίας τους βασίζονται περισσότερο συχνά απ'όσο νομίζουν σε ιστορικές αναλογίες. Δεδομένου ότι τα γεγονότα αυτά χαρακτηρίζονται εκ των υστέρων από ενάργεια περιεχομένου, ένα μεγάλο μέρος αυτής της βεβαιότητας μεταφέρεται στην τρέχουσα κατάσταση που βιώνουν οι δρώντες, (3) οι άνθρωποι δεν αντιλαμβάνονται ότι αφομοιώνουν τις εισερχόμενες πληροφορίες με βάση προϋφιστάμενες παραδοχές τους (pre-existing beliefs). Συνεπώς, αποκτούν υπερβολική αυτοπεποίθηση, διότι παρατηρούν ορισμένα γεγονότα ως ανεξάρτητη επιβεβαίωση των πεποιθησών τους, ενώ στην πραγματικότητα τα γεγονότα αυτά αντιμετωπίζονται από διαφορετικό τρόπο από κάποιον ο οποίος εκκινεί από διαφορετικές ιδέες. Στο R.Jervis, Deterrence and Perception, International Security, Vol.7, No.3, Winter 1982-1983

κυβέρνηση είχε την τάση να επικεντρώνεται και να επισημαίνει επανειλημμένα τις πληροφορίες που ανέφεραν ότι το Ιράκ διαθέτει όπλα μαζικής καταστροφής. Παράλληλα, όταν οι επιθεωρητές του ΟΗΕ μετέδωσαν την πληροφορία ότι δεν υπήρχε πρόγραμμα για την κατασκευή των εν λόγω όπλων στο Ιράκ, ο πρόεδρος Μπους προσέδιδε λιγότερη σημασία και έκθεση της συγκεκριμένης πληροφορίας στην κοινή γνώμη. Το γεγονός αυτό αποδεικνύει ότι η κυβέρνηση είχε ήδη προαποφασίσει την επέμβαση στο Ιράκ και επομένως αποδεχόταν πληροφορίες που ενίσχυαν την επιχειρηματολογία υπέρ της επέμβασης, απορρίπτοντας τις υπόλοιπες.

Συμπερασματικά, είναι εμφανές ότι οι παθολογίες της διαδικασίας λήψης αποφάσεων και οι προκαταλήψεις παρουσιάστηκαν και κατά την αμερικανική εισβολή στο Ιράκ. Για ακόμα μια φορά, δεν δύναται να υποθεθεί ότι στην προκειμένη περίπτωση το Ορθολογικό μοντέλο βρίσκει ουσιαστική εφαρμογή, καθώς προϋποθέτει μια κυβέρνηση πλήρως ενημερωμένη και με ικανότητα να συγκρίνει τα κόστη και τα οφέλη των εναλλακτικών πολιτικών επιλογών που προκύπτουν από μια απόφαση που εμπεριέχει τόσο την επέμβαση σε ένα αποτυχημένο κρατικό υποκείμενο με ομολογουμένως διαφορετική ιδιοσυστασία από τις ΗΠΑ, όσο και το δύσκολο εγχείρημα της ολοκληρωτικής αναμόρφωσής του. Βρισκόμαστε λοιπόν αντιμέτωποι με μια κυβέρνηση ανεπαρκώς ενημερωμένη και προκατειλημμένη αναφορικά με το Ιράκ, από την οποία είναι αναμενόμενο να προκύπτουν αποφάσεις χαμηλής ποιότητας.

2.3 Εικόνες (Images) και Στερεότυπα

Ως *Εικόνες (images)* ορίζονται:

οι νοητικές και πνευματικές αναπαραστάσεις που χρησιμοποιούν οι δράντες, για να πλαισιώσουν (frame) και να οργανώσουν το πολύπλοκο διεθνές σύστημα¹⁵⁵. Οι Εικόνες αποτελούν ένα είδος στερεοτύπου που χρησιμοποιεί ο εγκέφαλος στην προσπάθεια να κατηγοριοποιήσει άτομα και γεγονότα. Επομένως, καθίσταται σαφές ότι διαμορφώνονται μέσα από γνωστικές διαδικασίες. Παρόλο που, είναι αυταπόδεικτο ότι αποτελούν χρήσιμο εργαλείο για την απλοποίηση του σύνθετου κόσμου των Διεθνών Σχέσεων, θέτουν υψηλό ρίσκο στον λήπτη της απόφασης, καθώς τον εκθέτουν στην πιθανότητα υπεργενίκευσης (overgeneralization) μιας κατάστασης και των προκαταλήψεων.

¹⁵⁵ Al. Mintz, K.DeRouen Jr, *Understanding Foreign Policy Decision Making*, Cambridge University Press, 2010. Οι εικόνες δεν θα πρέπει να συγχέονται με τις αντιλήψεις, καθ'ότι οι δεύτερες αποτελούν κατασκευή της πραγματικότητας εντός της οποίας οι δράντες λαμβάνουν τις αποφάσεις. Έτσι, οι αντιλήψεις απορρέουν απευθείας από τις εικόνες που παρουσιάζει ο δρων. Ουσιαστικά, οι εικόνες αποτελούν περιγραφικές παραστάσεις των ξένων χωρών όπως τις παρουσιάζει ο δρων. Στο D.A Sylvan, St. Chan, *Foreign Policy Decision Making. Perception, Cognition and Artificial Intelligence*, International Studies Association, Praeger, 1984, σελ.47

Συγκεκριμένα, οι εικόνες δημιουργούνται μέσα από την αλληλεπίδραση τριών εκτιμήσεων στις οποίες προβαίνει το ένα κράτος για το άλλο: την στρατηγική ισορροπία, τον τρόπο αντίληψης των ευκαιριών και τον τρόπο αντίληψης της κουλτούρας. Πράγματι, οι αναπαραστάσεις που διαθέτουν οι δρώντες για τις υπόλοιπες κρατικές οντότητες αποτελούν κεντρικούς πυλώνες για την ταυτοποίηση και αναγνώριση των απειλών και των ευκαιριών που αντιμετωπίζει η χώρα τους¹⁵⁶. Οι εικόνες-στερεότυπα που έχουμε για τους άλλους διαθέτουν συνήθως τέσσερα συστατικά στοιχεία: **(1) το γνωστικό στοιχείο**, δηλαδή το τι γνωρίζουμε για τους άλλους (τον τρόπο ζωής τους, την ιστορία τους, τον πληθυσμό, την οικονομία, το πολίτευμα, τη στρατιωτική ισχύ και την κουλτούρα τους. Αυτό που ο George αποκαλούσε *generic knowledge*), **(2) το αξιολογικό στοιχείο**, δηλαδή το τι αξία τους αποδίδουμε, θετική ή αρνητική στη βάση του δικού μας αξιολογικού κώδικα, **(3) το συναισθηματικό στοιχείο**, δηλαδή ποια συναισθήματα μας προκαλούν: μίσος, αντιπάθεια, αδιαφορία, ταύτιση, συμπάθεια, **(4) το συμπεριφορικό στοιχείο**, την αναμενόμενη συμπεριφορά, δηλαδή έχοντας υπόψη τα ανωτέρω στοιχεία, ποια αναμένουμε να είναι η στάση τους σε μια συγκεκριμένη περίπτωση¹⁵⁷.

Ο Boulding¹⁵⁸ τόνισε ότι η αντιληπτή εχθρότητα ή φιλικότητα μιας έτερης χώρας είναι το πρωταρχικό συστατικό στοιχείο που κυριαρχεί στην εικόνα ενός δρώντος για τη χώρα αυτή. Στη θεωρία του περί εθνικών εικόνων, ισχυρίστηκε ότι η αντιληπτή ισχύς ή αδυναμία του αντίπαλου κράτους αποτελούσε το δεύτερο χαρακτηριστικό στο πλαίσιο σύνθεσης μιας εικόνας¹⁵⁹. Κατά τον συγγραφέα, οι κοινότυπες απλοϊκές εικόνες-στερεότυπα συνιστούν διαστρέβλωση της πραγματικότητας. Ωστόσο, σύμφωνα με τον Ηρακλείδη, τέτοιου είδους στερεότυπα είναι

¹⁵⁶ R.K. Herrmann, *Perceptions and Image Theory in International Relations* στο L. Huddy, D. O.Sears, J.S.Levy, *The Oxford Handbook of Political Psychology*, Second Edition, Oxford University Press, 2013, σελ.337

¹⁵⁷ Αλ. Ηρακλείδης, *Συγκρούσεις. Η υποκειμενική διάσταση*, Ι.Σιδέρης, Αθήνα, 2009, σελ.29

¹⁵⁸ Σύμφωνα με τον ίδιο συγγραφέα, οι εχθρικές εικόνες δεν εκπροσωπούν πραγματικές καταστάσεις, αλλά εσφαλμένες αντιλήψεις που βασίζονται ελλιπή ή λανθασμένη πληροφόρηση. Με τον όρο “εχθρική εικόνα” συνδέονται ορισμένα τυπικά χαρακτηριστικά που είναι ορατά στη διαμόρφωση της εξωτερικής πολιτικής: (1) **καχυποψία**: ό,τι προέρχεται από τον εχθρό είναι κακό και στηρίζεται σε ανέντιμα μέσα, (2) **απόδοση ευθύνης στον αντίπαλο**: ο εχθρός είναι υπεύθυνος για τη δημιουργία έντασης και για την απειλή της ειρήνης, (3) **αρνητικές προθέσεις**: ό,τι επιχειρεί ο αντίπαλος, θα επιφέρει ζημιά στα συμφέροντά μας, (4) **ταύτιση με το κακό**: ο εχθρός ενσωματώνει όλα τα αντίθετα εκείνων που εμείς επιδιώκουμε, αμφισβητεί όλες τις θέσεις μας και επιθυμεί τη συρρίκνωση και εξόντωσή μας. Επομένως, θα πρέπει να καταποντιστεί, (5) **από-ατομικοποίηση**: όποιος ανήκει στον εχθρό ή συνεργάζεται μαζί του αποτελεί *eo ipso* και εχθρό μας, (6) **άρνηση συνεργασίας**: με τον αντίπαλό μας δεν μας συνδέει τίποτα κοινό. Δεν υπάρχει καμία πληροφόρηση που θα μπορούσε να αμβλύνει την ισχύουσα αρνητική αντίληψη μας για αυτόν. Στο Π. Βαρβαρούσης, *Διεθνείς Σχέσεις και Εξωτερική Πολιτική στον 21^ο αιώνα*, Παπαζήση, Αθήνα, 2004, σελ.278

¹⁵⁹ R.K. Herrmann, *Perceptions and Image Theory in International Relations* στο L. Huddy, D. O.Sears, J.S.Levy, *The Oxford Handbook of Political Psychology*, Second Edition, Oxford University Press, 2013, σελ.340

απαραίτητα στους λήπτες αποφάσεων, καθώς σε αντίθετη περίπτωση θα ήταν αδύνατο να αντιληφθούν και να αναγνώσουν τις διεθνείς συγκυρίες. Συνεπώς, λειτουργούν ως ένα είδος γνωστικού χάρτη (*cognitive mapping*) προκειμένου οι δρώντες να είναι σε θέση να κατανοήσουν την πολυπλοκότητα του διεθνούς γίνεσθαι και να μπορέσουν να προσδώσουν κάποια ερμηνεία στα γεγονότα από την υπερφόρτωση των εισερχόμενων μηνυμάτων με τα οποία βομβαρδίζονται¹⁶⁰. Αντιλαμβανόμαστε λοιπόν, ότι η επικρατούσα εικόνα λειτουργεί ως ένα γνωστικό σχήμα (*cognitive schema*) που αφενός διαμορφώνει την ερμηνεία και επεξεργασία των εισερχόμενων πληροφοριών, αφετέρου επηρεάζει την αναζήτηση νέων. Εν συνεχεία, όπως αναφέρθηκε στη Γνωστική Συνέπεια, οι εικόνες αυτές οδηγούν τους λήπτες αποφάσεων στην παρατήρηση εμπειρικών στοιχείων που συγκλίνουν και είναι σύμφωνες με τις πεποιθήσεις τους, αγνοώντας τα υπόλοιπα. Οι δρώντες αντιλαμβάνονται, μόνο όσα επιθυμούν να αντιληφθούν. Πρόκειται δηλαδή για *επιλεκτική αντίληψη* (*selective perception*). Αξιοσημείωτη είναι και η παρατήρηση του J. Mercer σύμφωνα με την οποία: «*Leaders who see another country as an enemy typically attribute its behavior to disposition, seeing its activity as evidence of resolve and aggressive intent. Predisposed both to hang on to their initial image of the enemy country and to make dispositional attributions for others, leaders tend to be insensitive to case-specific information...adversaries typically see leaders as resolved and do not question that dispositional attribution. This means that leaders have a much easier time preserving a reputation for toughness in enemy relationships than they fear*»¹⁶¹.

Στην υπό εξέταση περιπτωσιολογική μελέτη είναι προφανές ότι οι ΗΠΑ υπέπεσαν σε μια σειρά λανθασμένων αντιλήψεων που είχαν ως αποτέλεσμα την δαιμονοποίηση του Σαντάμ. Αναλυτικότερα, οι λήπτες αποφάσεων απέτυχαν να κατανοήσουν την αντίληψη που διέθετε ο Σαντάμ για την ιστορία και τη θέση του σε αυτή, την ενασχόλησή του με τις απειλές από το Ιράν και τη σχετική έλλειψη ενδιαφέροντος για τις ΗΠΑ¹⁶². Αντί, να διαμορφώσουν μια ακριβή και

¹⁶⁰ Αλ. Ηρακλείδης, *Συγκρούσεις. Η υποκειμενική διάσταση*, Ι.Σιδέρης, Αθήνα, 2009. Φυσικά, αποτελεί παραδεδομένη αλήθεια ότι οι λήπτες αποφάσεων αντιμετωπίζουν καθημερινά έναν τεράστιο όγκο πληροφοριών, η επεξεργασία και ανάλυση του οποίου είναι εκ των πραγμάτων αδύνατη δεδομένου του καταγισμού των μηνυμάτων που δέχονται. Οι decision makers δεν είναι παντογνώστες. Επομένως, δεν μπορεί να υπάρξει πλήρης και σφαιρική πληροφόρηση για όλη τη θεματολογία στην ατζέντα και εν συνεχεία η κατάλληλη επεξεργασία, αξιολόγηση και το φιλτράρισμα των ορθών πληροφοριών, χωρίς να παρουσιαστούν παραλείψεις και σφάλματα.

¹⁶¹ R.K. Herrmann, *Perceptions and Image Theory in International Relations* στο L. Huddy, D. O.Sears, J.S.Levy, *The Oxford Handbook of Political Psychology*, Second Edition, Oxford University Press, 2013

¹⁶² Οι υποστηρικτές του Ορθολογικού μοντέλου λήψης αποφάσεων πρεσβεύουν ότι οι ηγέτες έχουν ισχυρά κίνητρα για να παραπλανήσουν, να μπλοφάρουν και να υποκρύψουν τις αδυναμίες τους όταν φοβούνται μια ενδεχόμενη επίθεση. Με τον τρόπο αυτό, γίνεται κατανοητή η αντίδραση του Σαντάμ ο οποίος σκόπιμα δεν αποκάλυψε ότι δεν διαθέτει προγράμματα για την κατασκευή χημικών, βιολογικών

πλήρη εικόνα της κοσμοθεωρίας του Ιρακινού ηγέτη, οι Αμερικανοί ιθύνοντες οικοδόμησαν μια εχθρική και άκρως προκατειλημμένη εικόνα που αποτέλεσε το υπόβαθρο για την ερμηνεία και εξήγηση των δράσεών του και ταυτόχρονα ενίσχυε την επιχειρηματολογία τους για την επέμβαση¹⁶³. Ο πυρήνας της εικόνας του εχθρού συγκροτείται από τις κακόβουλες προθέσεις του. Οποιαδήποτε έκφανση της συμπεριφοράς του αντιμετωπίζεται ως κακόβουλη, ακόμα κι αν η πρόθεσή του δεν ήταν αυτή. Η διαδικασία αλληλεπίδρασης μπορεί να οδηγήσει σε μια σύγκρουση βάσει του *σπειροειδούς μοντέλου (spiral model)* του Jervis¹⁶⁴: με άλλα λόγια, το κράτος Α αντιλαμβάνεται το κράτος Β ως εχθρό, σε τέτοιο βαθμό που ενώ αυτό που θεωρείται από το Β ως αμυντική πράξη, το Α θα το εκλάβει ως επιθετική, οδηγώντας σε πιθανότητες κλιμάκωσης της διένεξης. Κάθε κλιμάκωση του σπινάλ γίνεται αντιληπτή ως αδιάσειστο αποδεικτικό στοιχείο που επιβεβαιώνει την εικόνα του εχθρού στη συνείδηση των φορέων χάραξης της πολιτικής και ενισχύει τις ήδη παγιωμένες πεποιθήσεις τους. Οι προσπάθειες για ενδεχόμενη συνεργασία και προσέγγιση από μέρους του αντιπάλου, θα εκληφθούν από το κράτος ως παραπλανητικές και εχθρικές. Αυτή η γνωστική δυσκαμψία ενισχύει την διεθνή αναρχία και τις παρανοήσεις του λήπτη της απόφασης, μειώνοντας την ορθολογικότητά του¹⁶⁵.

και πυρηνικών όπλων. Κατά τον Lake: «*He could not credibly commit to the United States that he had ended his programs to develop weapons of mass destruction without undermining his deterrent capability with Iran. That inability to make a credible commitment pushed up the perception of threat among those in the Bush White House who were already inclined to see Saddam as a threat to the US interests*».

Επομένως, η δυσκολία τήρησης αξιόπιστων δεσμεύσεων περιπλέκει τον δέκτη του μηνύματος (εν προκειμένω τις ΗΠΑ) σχετικά με το τι αντιλαμβάνεται ως απειλή. Στο J.G Stein, *Threat Perception in International Relations*, στο L. Huddy, D. O.Sears, J.S.Levy, *The Oxford Handbook of Political Psychology*, Second Edition, Oxford University Press, 2013, σελ.366

¹⁶³ Αξίζει να επισημανθεί ότι η εικόνα δαιμονοποίησης του Σαντάμ εκκινεί ήδη από την προεδρία του πρεσβύτερου Μπους στον πόλεμο του Κόλπου. Συνεπώς, μπορεί να λεχθεί ότι ο Μπους ο νεότερος, όντας επηρεασμένος και σε πλήρη ταύτιση με τον πατέρα του, σχημάτισε την ίδια κοσμοεικόνα.

¹⁶⁴ Οι ρίζες του σπειροειδούς μοντέλου βρίσκονται στην θεωρία της άναρχης κοινωνίας των διεθνών σχέσεων. Σύμφωνα με αυτό, το πρόβλημα δεν βρίσκεται ούτε στους περιορισμούς της λογικής που θέτει η ανθρώπινη ψυχολογία, ούτε στην υποτυπώδη ανθρώπινη φύση, αλλά στην ορθή εκτίμηση των συνεπειών του να ζούμε σε ένα Χομπσιανό περιβάλλον. Σε έναν τέτοιο κόσμο χωρίς κάποιον κυρίαρχο, η κάθε κρατική οντότητα μπορεί να προστατευτεί μόνο με τις δικές της δυνάμεις. Επιπλέον, οι πολιτικοί που λαμβάνουν τις αποφάσεις, συνειδητοποιούν πως ακόμα και αν σε μία συγκεκριμένη στιγμή κάποιος δεν έχει επιθετική διάθεση απέναντί τους, τίποτα δεν μπορεί να εγγυηθεί ότι η ίδια αυτή στάση θα διατηρηθεί και στο μέλλον. Η έλλειψη ενός κυρίαρχου στην διεθνή πολιτική, επιτρέπει να διεξάγονται πόλεμοι και καθιστά την άμυνα ακριβό αγαθό. Τα ίδια όπλα που χρησιμεύουν για την άμυνα, μπορούν να χρησιμοποιηθούν και για επιθετικούς σκοπούς. Έτσι, αυτό που ένα κράτος το θεωρεί εξασφάλιση, ένα άλλο το αντιλαμβάνεται ως πράξη απειλής. Με άλλα λόγια, ενώ τα εξοπλιστικά προγράμματα αποσκοπούν στο να δημιουργήσουν ένα αίσθημα ισχύος και ασφάλειας, πετυχαίνουν τα ακριβώς αντίθετα αποτελέσματα, δηλαδή δημιουργούν αισθήματα ανασφάλειας, φόβου και έλλειψη εμπιστοσύνης στα άλλα κράτη. Επομένως, οποιαδήποτε κίνηση μιας κυβέρνησης σχετική με εξοπλισμούς, εκλαμβάνεται από τις άλλες κυβερνήσεις ως εχθρική. Οδηγούμαστε σε αυτό που ονομάζεται *δίλημμα ασφαλείας (security dilemma)*. Αναλυτικά στο R.Jervis, *Perception and Misperception in International Politics*, Princeton University Press, 1976

¹⁶⁵ R.Jervis, *Perception and Misperception in International Politics*, Princeton University Press, 1976

Η διαδικασία αυτή περιγράφεται ως *fog of foreign policy-making* σύμφωνα με την οποία είναι εξαιρετικά δύσκολο να συμπεράνουμε τις αντιλήψεις, τα σχέδια και τις προθέσεις των άλλων δρώντων και επομένως να προβλέψουμε την μελλοντική συμπεριφορά τους. Η παραπάνω δυναμική επηρέασε τόσο την αμερικανική ηγεσία, όσο και την κοινότητα των μυστικών υπηρεσιών που υπέθετε ότι ο Σαντάμ προέβη σε ανασύσταση του προγράμματος όπλων μαζικής καταστροφής, παρόλο που, όπως απεδείχθη εκ των υστέρων, κάτι τέτοιο αποτελούσε ανυπόστατη πληροφορία.

Συμπερασματικά, από τη στιγμή που αποκρυσταλλώνεται μια αντίληψη ή άποψη για μια έτερη κρατική οντότητα, η μεταβολή της δεν πραγματοποιείται εύκολα. Αντίθετα, επικρατεί η διατήρηση των αρχικών στερεοτύπων που λειτουργούν ως κριτήριο για τα εισερχόμενα μηνύματα. Η κατάληξη είναι τα περισσότερα εξ αυτών να ερμηνεύονται με τέτοιο τρόπο που να συμβάλλουν στη διατήρηση της αρχικής εικόνας¹⁶⁶. Επομένως, οι δρώντες είναι έρμαια των λανθασμένων αντιλήψεών τους.

2.4 Πεποιθήσεις (Beliefs and Belief Systems)

Οι Πεποιθήσεις παρέχουν το πλαίσιο για την ερμηνεία και κατανόηση των καταστάσεων που παρουσιάζονται πριν και κατά τη διάρκεια λήψης μιας απόφασης, εμποδίζοντας ή διαμορφώνοντας τις εισερχόμενες πληροφορίες που προσλαμβάνει ο δρών. Αποτελούν, ως επί το πλείστον, ψυχολογικό κατασκεύασμα, καθώς πρόκειται για διανοητικές, πνευματικές και συναισθηματικές οντότητες που ενυπάρχουν σε κάθε άτομο. Στο παρελθόν έχουν πραγματοποιηθεί απόπειρες για την απόδοση και τον προσδιορισμό της έννοιας των πεποιθήσεων, χωρίς, ωστόσο, να προβαίνουν σε έναν σαφή ορισμό και μια επαρκή εννοιολόγηση του περιεχομένου τους. Οι πλέον αντιπροσωπευτικές ερμηνείες για το τι συνιστά πεποίθηση συνοψίζονται στα εξής¹⁶⁷:

¹⁶⁶ Αλ. Ηρακλείδης, *Συγκρούσεις. Η υποκειμενική διάσταση*, Ι.Σιδέρης, Αθήνα, 2009

¹⁶⁷ Οι ισχυρές πεποιθήσεις χαρακτηρίζονται από: (1) **αυξημένη σημασία** (ο δρών ενδιαφέρεται σε μεγάλο βαθμό για το θέμα που έχει τεθεί επί τάπητος), (2) **εμπλοκή του Εγώ (ego involvement)** (η πεποίθηση είναι άρρηκτα συνδεδεμένη με το αξιακό σύστημα του δρώντος και το Εγώ του), (3) **ακρότητα** (η πεποίθηση παρεκκλίνει σημαντικά από την ουδετερότητα), (4) **βεβαιότητα** (οι δρώντες είναι πεπεισμένοι, ότι οι αποκρυσταλλωμένες απόψεις τους είναι ορθές), (5) **προσβασιμότητα** (οι πεποιθήσεις έρχονται εύκολα στη σκέψη του δρώντος), (6) **γνώση** (ο δρών είναι πλήρως ενημερωμένος και γνώστης του θέματος), (7) **ιεραρχική δομή** (η πεποίθηση παρουσιάζει εσωτερική συνοχή και είναι ενσωματωμένη σε μια περίτεχνη δομή συμπεριφοράς). Αναλυτικά στο R.M Perloff, *The Dynamics of Persuasion. Communication and Attitudes in the 21st century*, 4th Edition, Routledge, 2010, σελ.62

- ✚ Μια ένωση μεταξύ ενός αντικειμένου και μιας αξιολόγησης. Πράγματι, οι πεποιθήσεις αποσαφηνίζονται ως αξιολογήσεις. Το να διακατέχεται ο δρων από κάποιες πεποιθήσεις σημαίνει ότι έχει προβεί στην κατηγοριοποίηση μιας έννοιας και έκρινε την αξία της
- ✚ Μια ψυχολογική τάση που εκφράζεται μέσα από την αξιολόγηση μιας συγκεκριμένης οντότητας, χρησιμοποιώντας κάποιο βαθμό εύνοιας ή δυσμένειας
- ✚ Μια περισσότερο ή λιγότερο διαρκής κατάσταση ετοιμότητας του ψυχισμού που προδιαθέτει ένα άτομο να αντιδράσει με έναν χαρακτηριστικό τρόπο σε καταστάσεις ή αντικείμενα με τα οποία είναι συνδεδεμένο
- ✚ Μια μαθημένη προδιάθεση που οδηγεί το άτομο στο να ανταποκρίνεται με ευνοϊκό ή δυσμενή τρόπο απέναντι σε μια κατάσταση

Συνεπώς, η πεποίθηση δεν συνιστά συμπεριφορά, παρόλο που δύναται να αποτελείται από αποκτηθέντα μοτίβα αντίδρασης του δρώντος σε κοινωνικά ερεθίσματα. Εν αντιθέσει, αποτελεί προδιάθεση, δηλαδή μια τάση, μια γνωστική κατάσταση ετοιμότητας που καθοδηγεί και κατευθύνει τη συμπεριφορά με προβλέψιμο -αν και όχι πάντα ορθολογικό- τρόπο¹⁶⁸.

Είναι χαρακτηριστικό ότι η επιρροή των εγχώριων και διεθνών παραγόντων στη λήψη αποφάσεων διαμεσολαβείται από τις πεποιθήσεις του ηγέτη της χώρας. Κατά τους Walker και Schafer το *σύστημα πεποιθήσεων (belief system)* του ηγέτη αναφέρεται σε κάποιες αποκρυσταλλωμένες απόψεις και επιλογές του ίδιου αναφορικά με τον τρόπο που αντιμετωπίζει το κράτος του και τον αντίπαλο όσον αφορά τα αποτελέσματα διάφορων πολιτικών¹⁶⁹. Πράγματι, η διασύνδεση αυτών των δύο συνόλων επιλογών (ενν: του κράτους και της αντίπαλης πλευράς) ασκεί καταλυτική επίδραση στις στρατηγικές, τις κινήσεις και τις αποφάσεις του ηγέτη.

Επιπλέον, οι πεποιθήσεις δύναται να καθορίσουν τον τρόπο με τον οποίο οι ηγέτες επεξεργάζονται τη ροή των πληροφοριών, καθώς επίσης την ακολουθία της αναζήτησής τους και τον τρόπο που οι ίδιοι αξιολογούν τις πληροφορίες αυτές, εκτιμώντας το βαθμό σπουδαιότητάς τους για το θέμα που τους απασχολεί. Συνεχίζοντας, οι προαναφερθέντες συγγραφείς επεσήμαναν ότι οι πεποιθήσεις –όντας ενδογενείς προδιαθέσεις τοποθετημένες μέσα στον ψυχισμό του ατόμου- έχουν τη δυνατότητα να επηρεάζουν τις αποφάσεις για θέματα εξωτερικής πολιτικής με ποικίλους τρόπους. Ο Simon αναφέρεται στην δυνατότητα αυτή ως

¹⁶⁸ Ορισμένες πεποιθήσεις ενδέχεται να εμφανίζονται στον φορέα τους ως ορθολογικές, ενώ στην πραγματικότητα εκκινούν από μη ορθολογική βάση με κίνδυνο να δημιουργούνται ψευδαισθήσεις και εσφαλμένες αντιλήψεις. Φυσικά, η περίπτωση αυτή μπορεί να αντιστραφεί. Στο R.M Perloff, *The Dynamics of Persuasion. Communication and Attitudes in the 21st century*, 4th Edition, Routledge, 2010

¹⁶⁹ Al. Mintz, K.DeRouen Jr, *Understanding Foreign Policy Decision Making*, Cambridge University Press, 2010

«the process of radical irrationality in which actions are based on feelings unmediated and uninfluenced by thought processes»¹⁷⁰. Μια δεύτερη δυνατότητα που προσδιορίζει ο συγγραφέας είναι «the process of rationality in which actions are based solely on information about the environment internalized by thought processes». Τέλος, σύμφωνα με τους Walker και Schafer, μια τρίτη δυνατότητα είναι «the process of bounded rationality in which actions are mediated by thought processes that contain a mixture of feelings, beliefs inferred from previous experiences (old information), and current perceptions of stimuli in the present environment (new information). Both the old and the new pieces of information are associated with the arousal of feelings of positive and negative affect as motivational biases, which help to specify preferences for different courses of action»¹⁷¹.

Ωστόσο, πότε και με ποιους τρόπους οι λήπτες αποφάσεων μεταβάλλουν τις πεποιθήσεις και τη νοοτροπία τους; Ποιες πεποιθήσεις παραμένουν ανθεκτικές και ανέπαφες σε αντιφατικές πληροφορίες; Στην πορεία μελέτης του ο Jervis κατέληξε σε **7 Μηχανισμούς Διατήρησης και Αλλαγής Νοοτροπίας**¹⁷²:

- ❖ Ο πρώτος μηχανισμός που τίθεται σε εφαρμογή αναφέρεται στην αποτυχία του ατόμου να αντιληφθεί ότι η καινούρια πληροφορία πιθανώς να αντιτίθεται με τις πεποιθήσεις του. Ο συγκερασμός των παλιών πεποιθήσεων με την καινούρια αντιφατική πληροφορία δεν απαιτεί αλλαγή στη νοοτροπία, ούτε γίνεται συνειδητά. Ενδεχομένως, να σημαίνει ότι οι πληροφορίες αυτές αυτομάτως απορρίπτονται ή δεν παρατηρούνται καθόλου.
- ❖ Όταν τα άτομα ισχυρίζονται ότι οι γενικές πεποιθήσεις τους είναι αναμφίβολα ορθές, απορρίπτουν ρητά πληροφορίες και γεγονότα που έρχονται σε πλήρη αντιδιαστολή με αυτές.
- ❖ Όταν η πηγή πληροφοριών θεωρείται αναξιόπιστη από τον δρώντα, η απόρριψη γίνεται ευκολότερα.
- ❖ Όταν οι δρώντες αναγνωρίζουν ότι ένα μέρος των πληροφοριών αντιτίθεται με τις πεποιθήσεις τους, θα προσπαθήσουν να βρουν νέες πληροφορίες που να ενισχύουν (**bolstering**) τις απόψεις τους. Ουσιαστικά, επιθυμούν η κεκτημένη πεποίθησή τους να υπερσχύει της νεοφερμένης.
- ❖ Το ακριβώς αντίθετο αυτού του μηχανισμού αφορά στην υπονόμευση (**undermining**) μιας καινούριας ιδέας. Δηλαδή, ο δρων προσκομίζει πρόσθετα στοιχεία και επιχειρήματα, με στόχο να αποδυναμώσει την εισερχόμενη πληροφορία που είναι ασυνεπής και ασύμβατη με τις πεποιθήσεις του. Πρόκειται, επί της ουσίας, για αμαύρωση της φήμης της πηγής από την οποία προέρχεται.

¹⁷⁰ Al. Mintz, K.DeRouen Jr, *Understanding Foreign Policy Decision Making*, Cambridge University Press, 2010

¹⁷¹ Ibid.

¹⁷² R.Jervis, *Perception and Misperception in International Politics*, Princeton University Press, 1976, σελ.291-297

- ❖ **Διαφοροποίηση (differentiation)** όπου προκύπτει, όταν οι νέες πληροφορίες είναι απίστευτα σαρωτικές και επομένως οι προϋφιστάμενες πεποιθήσεις του δρώντος θα πρέπει να “θυσιαστούν” στο βωμό της αλλαγής. Με αυτό τον μηχανισμό, ο δρων τις διασπά στα συστατικά τους, προσπαθώντας να εντοπίσει το σημείο στο οποίο εκδηλώνεται η σύγκρουση¹⁷³.
- ❖ **Υπέρβαση (transcendence)** είναι ο αντίθετος μηχανισμός από την Διαφοροποίηση. Πρόκειται για τη **συνένωση των μερών σε μία συνεκτική ολότητα**. Π.χ αν ένας δρων, ο οποίος αντιπαθεί τόσο τη Ρωσία, όσο και την Κίνα, συνειδητοποιήσει ότι και οι δύο βρίσκονται σε σύγκρουση, μπορεί να επιλύσει την ασυμφωνία ομαδοποιώντας τες μαζί ως δυνάμεις.

Στην πολιτική πρακτική παρατηρείται συχνά η λεγόμενη *Γνωστική Ασυμφωνία (Cognitive Dissonance)* του λήπτη της απόφασης, όπου οι αλλαγές στη συμπεριφορά παράγουν αλλαγές στις πεποιθήσεις. Η Γνωστική Ασυμφωνία περιγράφεται ως μια αρνητική και δυσάρεστη κατάσταση που προκύπτει όταν ο δρων κατέχει δύο πεποιθήσεις οι οποίες είναι ψυχολογικά ασύμβατες μεταξύ τους¹⁷⁴. Η βάση της εν λόγω θεωρίας θεμελιώνεται στο ότι οι άνθρωποι αναζητούν ισχυρά επιχειρήματα που να δικαιολογούν τις πράξεις τους, προκειμένου να απαλλάξουν τον εαυτό τους από τις ευθύνες μιας ενδεχόμενης αποτυχίας. Δεν αισθάνονται ευχαριστημένοι αποκλειστικά και μόνο με το να πιστεύουν ότι προέβησαν στις σωστές αποφάσεις. Αντίθετα, επιθυμούν να ελαχιστοποιήσουν τις εσωτερικές συγκρούσεις τους, επαναπροσδιορίζοντας τις πεποιθήσεις τους, ώστε να τους παρέχουν αυξημένη υποστήριξη για τις ενέργειές τους¹⁷⁵. Όταν εν τέλει ο φορέας χάραξης της πολιτικής καταλήξει στη λήψη της απόφασης τηρεί τη δέσμευσή του σε αυτή, αποφεύγοντας πληροφορίες που οδηγούν σε αντεπιχειρήματα από αυτό που ήδη έχει επιλέξει. Η θεωρία της Γνωστικής Ασυμφωνίας τονίζει ότι μετά τη λήψη της απόφασης, ο δρων όχι μόνο υποβαθμίζει και παρερμηνεύει αντιφατικές πληροφορίες, αλλά ακόμη τις αποφεύγει και αναζητάει πληροφορίες που να είναι σύμφωνες με την απόφασή του και να ενισχύουν τις πεποιθήσεις του ότι έπραξε το σωστό. Το φαινόμενο αυτό ονομάζεται *επιλεκτική έκθεση (selective exposure)*. Από την άλλη πλευρά, όταν μια πολιτική

¹⁷³ Όπως αναφέρει ο Jervis: «one of the more common forms of differentiation is to separate the evaluation of an individual's personal qualities from judgments of the policies he is implementing or the views he is advocating. In this way one can remain friends with a person of a different political persuasion». R.Jervis, *Perception and Misperception in International Politics*, Princeton University Press, 1976

¹⁷⁴ R.M Perloff, *The Dynamics of Persuasion. Communication and Attitudes in the 21st century*, 4th Edition, Routledge, 2010, σελ.238

¹⁷⁵ Κατά τον Jervis «to do this the decision maker will alter his earlier opinions, seeing more drawbacks and fewer advantages in the policies he rejected and more good points and fewer bad ones in the policy he adopted...the person may also search out additional information, supporting his decision and find new reasons for acting as he did and will avoid, distort or derogate new dissonant information». R.Jervis, *Perception and Misperception in International Politics*, Princeton University Press, 1976

απόφαση ενέχει υψηλό κόστος, οι δρώντες πιστεύουν ότι κατόρθωσαν κάτι που άξιζε οποιαδήποτε θυσία τους. Το γεγονός αυτό αντικατοπτρίζεται μέσα από την τάση τους να υπερεκτιμούν τις ικανότητές τους, υπερηφανευόμενοι για τα κατορθώματά τους ή να αντιλαμβάνονται τις αποτυχίες ως επιτυχίες, επιδιώκοντας στην ουσία την εξισορρόπηση της παρελθούσας και της μελλοντικής συμπεριφοράς τους. Αρκετά πειράματα κατέδειξαν ότι όταν η απόφαση ενός ηγέτη καταλήγει σε μη επιθυμητά αποτελέσματα που θα μπορούσε να είχε αποφύγει, ο ίδιος θα αισθανθεί ότι είχε περιορισμένο εύρος επιλογών πάνω στο ζήτημα. Με τον τρόπο αυτό οι λήπτες αποφάσεων θεωρούν ότι δεν είχαν ελευθερία δράσης προκειμένου να απελευθερωθούν από το ψυχολογικό βάρος. Όπως αποδεικνύεται από αποφάσεις που παράγονται στην αρχή ή στη λήξη μιας διαμάχης, οι δρώντες αισθάνονται ότι δρουν περισσότερο από αναγκαιότητα παρά από συνειδητή επιλογή¹⁷⁶.

2.5 Το Στυλ Ηγεσίας (Leadership Style) και η Προσωπικότητα του George W. Bush

Η μελέτη της προσωπικότητας ενός ηγέτη παρέχει τη δυνατότητα στους ερευνητές να κατανοήσουν τους αιτιοκρατικούς μηχανισμούς που τον οδήγησαν στη λήψη μιας απόφασης, αλλά και τους λόγους που ηγέτες άλλων χωρών, όντας αντιμέτωποι με μια παρόμοια κατάσταση, έλαβαν εντελώς διαφορετικές αποφάσεις¹⁷⁷. Ο συγκερασμός της προσωπικότητας και των ιδιοσυγκρασιακών χαρακτηριστικών του και ο τρόπος διαχείρισης των κρίσιμων ζητημάτων της ατζέντας από μέρους του διαμορφώνουν και προσδιορίζουν το στυλ ηγεσίας του, το οποίο με τη σειρά του αποτελεί το προσωπικό στίγμα του στα πλαίσια χάραξης της πολιτικής του.

Στη διεθνή επιστημονική βιβλιογραφία περί στυλ ηγεσίας ξεχωρίζουν κυρίως έργα της Margaret Hermann, η οποία διαχωρίζει τους ηγέτες σε εκείνους που λαμβάνουν αποφάσεις με γνώμονα τους στόχους τους (goal-driven) και σε εκείνους που χαρακτηρίζονται από προσαρμοστικότητα, όπως επιτάσσει το εκάστοτε πλαίσιο της τρέχουσας κατάστασης (context-driven)¹⁷⁸. Στην πρώτη κατηγορία οι ηγέτες λειτουργούν έχοντας ως στόχο την επίλυση

¹⁷⁶ R.Jervis, *Perception and Misperception in International Politics*, Princeton University Press, 1976

¹⁷⁷ Ο Winter υποστηρίζει ότι η προσωπικότητα επηρεάζει τη σημασία που αποδίδουν οι ηγέτες στις προτιμήσεις τους και στον τρόπο που αντιδρούν σε προκαταλήψεις. Χωρίζει την προσωπικότητα σε 4 στοιχεία: (1) **ιδιοσυγκρασία (temperament)**, (2) **γνωστική λειτουργία**, (3) **κίνητρα**, (4) **κοινωνικό πλαίσιο**. Η ιδιοσυγκρασία αναφέρεται στα παρατηρήσιμα στοιχεία της συμπεριφοράς. Το κοινωνικό πλαίσιο περιλαμβάνει παράγοντες όπως το φύλο, η φυλή, η κοινωνική τάξη, η κουλτούρα και η εθνικότητα. Η γνωστική λειτουργία αναφέρεται σε πεποιθήσεις, αξίες και νοοτροπίες. Τέλος, τα κίνητρα περικλείουν στόχους και αμυντικούς μηχανισμούς. Τα δύο τελευταία στοιχεία δεν είναι εύκολα παρατηρήσιμα. Al. Mintz, K.DeRouen Jr, *Understanding Foreign Policy Decision Making*, Cambridge University Press, 2010, σελ.114

¹⁷⁸ Al. Mintz, K.DeRouen Jr, *Understanding Foreign Policy Decision Making*, Cambridge University Press, 2010

προβλημάτων, γεγονός που συνεπάγεται τη δυσκολία μεταβολής της πολιτικής θέσης ή ιδεολογίας τους. Ακόμα και το προεδρικό επιτελείο συμεριζεται τις ίδιες απόψεις με τον ηγέτη και είναι ιδιαίτερα αφοσιωμένο σε αυτόν. Είναι λιγότερο ανοικτοί σε νέες πληροφορίες τις οποίες τις ερμηνεύουν στη βάση των πεποιθήσεών τους, με αποτέλεσμα να εμφανίζουν τα συμπτώματα του Groupthink. Επιπλέον, οι goal-driven ηγέτες δεν επιδιώκουν τη σύσταση διεθνών συνασπισμών πριν από τη λήψη της απόφασης ή τη διατήρηση μιας πολιτικής τους. Για παράδειγμα, ο πρόεδρος Μπους -ως ο κατεξοχήν goal-driven πολιτικός- δεν επέτρεψε η άρνηση του ΟΗΕ να σταθεί εμπόδιο στις επιδιώξεις του για εισβολή στο Ιράκ και επέμεινε στην ένταση της πολεμικής προσπάθειας παρά τη δυσανεξία της κοινής γνώμης για την εξέλιξη του πολέμου μετά το 2003¹⁷⁹. Από την άλλη πλευρά, οι context-driven ηγέτες συζητούν, διαπραγματεύονται, συμβουλεύονται το επιτελείο τους και είναι καταδεκτικοί ως προς την ύπαρξη ευέλικτων λύσεων σε διαφορετικά προβλήματα. Η ουσιαστική διαφορά ανάμεσα σε αυτούς τους τύπους ηγετών έγκειται, σύμφωνα με την Hermann, στο βαθμό ευαισθησίας στο πολιτικό πλαίσιο. Η πολιτική ευαισθησία είναι βαρύνουσα σημασία για τη λήψη αποφάσεων, καθώς καταδεικνύει το βαθμό στον οποίο η πολιτική περιορίζει τη δράση των ηγετών. Συνεπώς, οι goal-driven δεν εμφανίζονται τόσο ευαίσθητοι όσο οι ομόλογοί τους που ανήκουν στην κατηγορία των context-driven. Για την αναγνώριση και κατηγοριοποίηση των ηγετών σε goal ή context driven αντίστοιχα, η Hermann προτείνει τρεις τρόπους: 1) αν ο ηγέτης αποδέχεται τους πολιτικούς περιορισμούς, 2) αν είναι πρόθυμος να αποδεχτεί νέες πληροφορίες, 3) αν επικεντρώνεται στα προβλήματα ή στις σχέσεις¹⁸⁰ (Σχήμα 9). Επιπλέον, παραθέτει 7 χρήσιμα χαρακτηριστικά για την αξιολόγηση του στυλ ηγεσίας:

- Την πεποίθηση ότι ο λήπτης της απόφασης μπορεί να ελέγξει ή να επηρεάσει τα γεγονότα
- Την ανάγκη για ισχύ και επιρροή

¹⁷⁹ Βέβαια, ηθικά ολισθήματα ηγετών μπορούν να συμβούν με διάφορους τρόπους σε διάφορες φάσεις της καριέρας τους. Μερικές φορές ανταγωνιστικές πιέσεις υποχρεώνουν τους ηγέτες να εγκαταλείπουν τις αρχές τους, μεταβάλλοντάς τους σε καταστροφείς. Άλλοι, υποφέρουν από το σύνδρομο της Βηθεσδά: ανέρχονται με ηθικά μέσα, αλλά διαπιστώνουν ότι η επιτυχία παράγει ανταρέσκεια υπεροψία και μια αίσθηση προνομιακής πρόσβασης. Η παράλειψή τους να τηρήσουν τα αντικειμενικά στοιχεία ηθικής συμπεριφοράς ενδέχεται να είναι κάτι περισσότερο από απλά εγωιστικά λάθη ή υποταγή στον πειρασμό. Μπορεί να περιλαμβάνει μια γνωστική διάσταση, σύμφωνα με την οποία κάποιοι ηγέτες θεωρούν ότι τα αντικειμενικά ηθικά standards δεν ισχύουν για αυτούς, επειδή είναι ηγέτες (όπως ακριβώς στην περίπτωση Μπους). Στο J. Nye, *Ηγεσίες που πρωτοπορούν*, Παπαζήση, Αθήνα, 2009, σελ.206

¹⁸⁰ Οι ηγέτες ανταποκρίνονται διαφορετικά σε πολιτικούς περιορισμούς. Μάλιστα, όπως τονίζει η συγγραφέας: «we would expect democratic leaders to be more structurally constrained by legislatures, the press, public opinion and opposition parties. Authoritarian leaders face few such constraints.... Goal-oriented leaders are more likely to challenge constraints, whereas those who are context-oriented will work within the confines of constraints. Working within constraints entails coalition building, empathy, sensitivity to constituents and compromise». Al. Mintz, K.DeRouen Jr, *Understanding Foreign Policy Decision Making*, Cambridge University Press, 2010

- Την εννοιολογική πολυπλοκότητα (conceptual complexity) δηλαδή την ικανότητα να διακρίνει ανθρώπους και καταστάσεις στο περιβάλλον του
- Την αυτοπεποίθηση
- Την τάση να επικεντρώνεται στην επίλυση προβλημάτων ή αντίθετα στην συνοχή της ομάδας και την ενασχόλησή του με τις ιδέες και ευαισθησίες των μελών της
- Την γενική δυσπιστία ή καχυποψία του απέναντι σε άλλους
- Την ένταση (intensity) των ενδο-ομαδικών προκαταλήψεων (in-group bias)

ΣΧΗΜΑ 9 Κατηγοριοποίηση των Ηγετών

Table 1 Leadership Style as a Function of Responsiveness to Constraints, Openness to Information, and Motivation			
Responsiveness to Constraints	Openness to Information	Motivation	
		Problem Focus	Relationship Focus
Challenges Constraints	Closed to Information	Expansionistic (Focus is on expanding one's power and influence)	Evangelistic (Focus is on persuading others to accept one's message and join one's cause)
Challenges Constraints	Open to Information	Incremental (Focus is on maintaining one's maneuverability and flexibility while avoiding the obstacles that continually try to limit both)	Charismatic (Focus is on achieving one's agenda by engaging others in the process and persuading them to act)
Respects Constraints	Closed to Information	Directive (Focus is on personally guiding policy along paths consistent with one's own views while still working within the norms and rules of one's position)	Consultative (Focus is on monitoring that important others will support, or not actively oppose, what one wants to do in a particular situation)
Respects Constraints	Open to Information	Reactive (Focus is on assessing what is possible in the current situation given the nature of the problem and considering what important constituencies will allow)	Accommodative (Focus is on reconciling differences and building consensus, empowering others and sharing accountability in the process)

Πηγή: Margaret G.Hermann, Assessing Leadership Style: a trait analysis, *Social Science Automation*, 2003, <http://socialscience.net>

Με βάση τα χαρακτηριστικά αυτά διακρίνει 8 τύπους ηγετών, όπως φαίνεται και στο παραπάνω σχήμα. Στην περίπτωση του προέδρου Μπους παρατηρούμε έναν πολιτικό ηγέτη που

διακατέχεται από δίψα για εξουσία¹⁸¹ και έχει την πεποίθηση ότι μπορεί να ελέγξει το περιβάλλον του και να επιβληθεί σε αυτό χωρίς να αποκλείει τη χειραγώγησή του και τη χρήση της ψευδολογίας. Η παραπλάνηση αποτελεί μέρος του πολιτικού παιχνιδιού του. Κατά συνέπεια, είναι διατεθειμένος να χρησιμοποιήσει κάθε θεμιτό ή αθέμιτο μέσο και να θυσιάσει τους προσωπικούς ηθικούς φραγμούς του, για να υλοποιήσει τα πραγματιστικά συμφέροντά του. Σημειώνεται ότι η αίσθηση της ηθικής υποχρέωσης του ατόμου έχει την τάση να προέρχεται από τρεις πηγές: α) την αίσθηση συνείδησης, η οποία διεγείρεται προσωπικά ή θρησκευτικά και οδηγεί τα άτομα να προσπαθήσουν να διαμορφώσουν μίαν αίσθηση ηθικής ακεραιότητας, β) μια δεύτερη πηγή εμπλέκει κανόνες κοινής ηθικής, τους οποίους η κοινωνία θεωρεί ως υποχρεώσεις όλων και γ) τους κώδικες επαγγελματικής ηθικής και συμβατικών προσδοκιών που θα μπορούσαν να θεωρηθούν ως τα καθήκοντα του ρόλου κάποιου. Αυτή ακριβώς η στάση οδήγησε μέλη του στενού κύκλου του προέδρου Μπους να πιστεύουν ότι ο πρόεδρος και όσοι λειτουργούν για λογαριασμό του θα μπορούσαν να προβούν σε παράτολμες πράξεις χωρίς να τιμωρηθούν, αν πίστευαν ότι το επέβαλε η ασφάλεια του έθνους¹⁸². Ηγέτες, όπως ο Μπους, είναι ιδιαίτερα δραστήριοι και ενδιαφέρονται για τη διαδικασία λήψης αποφάσεων. Επιδέχονται συμβουλών ως ένα σημείο, αλλά λαμβάνουν οι ίδιοι τις τελικές αποφάσεις, δεν εκχωρούν εξουσία σε στελέχη τους και δεν διαπραγματεύονται. Όπως τόνιζε ο ίδιος: «*I'm the commander-see, I don't need to explain why I say things. That's the interesting thing about being the president. Maybe somebody needs to explain to me why they say something, but I don't feel like I owe anybody an explanation*»¹⁸³. Μετά τη λήψη της απόφασης αποπνέουν αυτοπεποίθηση για τις επιλογές τους, όντας σίγουροι ότι έπραξαν το πρέπον¹⁸⁴.

Οι ηγέτες που παρουσιάζουν χαμηλά επίπεδα εννοιολογικής πολυπλοκότητας τείνουν να ερμηνεύουν το περιβάλλον με τέτοιο τρόπο που να συνάδει με τις αντιλήψεις τους και την κοσμοεικόνα τους. Κατά την Hermann: «*conceptual complexity is the degree of differentiation which an individual shows in describing or discussing other people, places, policies, ideas or things. The more conceptually complex individual can see varying reasons for a particular position is willing to entertain the possibility that there is ambiguity in the environment and is*

¹⁸¹ Η ανάγκη για εξουσία είναι εμφανής όταν ο ηγέτης: α) παρέχει συμβουλές ή βοήθεια, χωρίς να έχουν ζητηθεί, β) επιχειρεί να ρυθμίσει τη συμπεριφορά ενός ατόμου μέσα στην ομάδα, γ) προσπαθεί να εντυπωσιάσει ή να αποκτήσει ευνοϊκή φήμη μέσα από μια πράξη του, δ) ανησυχεί για τη φήμη του ή τη θέση του. Margaret G.Hermann, *Assessing Leadership Style: a trait analysis*, Social Science Automation, 2003, <http://socialscience.net>

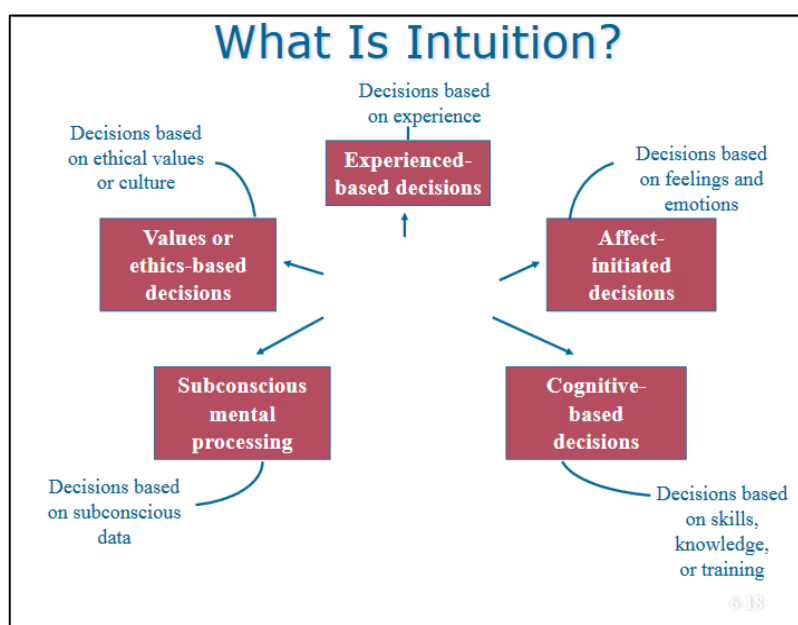
¹⁸² J. Nye, *Ηγεσίες που πρωτοπορούν*, Παπαζήση, Αθήνα, 2009

¹⁸³ George W.Bush, *Decision Points*, Crown Publishers, 2010

¹⁸⁴ Margaret G.Hermann, *Assessing Leadership Style: a trait analysis*, Social Science Automation, 2003, <http://socialscience.net>

*flexible in reacting to objects or ideas. In the opposite manner, the more conceptually simple individual tends to classify objects and ideas with good-bad; black-white...he has difficulty in perceiving ambiguity in the environment and reacts rather inflexibly to stimuli*¹⁸⁵». Καθίσταται σαφές ότι ο πρόεδρος Μπους συγκαταλέγεται στη δεύτερη κατηγορία, γεγονός που καταδεικνύεται όχι μόνο από δηλώσεις του, αλλά εν γένει από την κοσμοθεωρία και την αντιμετώπισή του απέναντι στον πόλεμο κατά της τρομοκρατίας. Διαθέτοντας σε χαμηλά επίπεδα την εννοιολογική του πολυπλοκότητα, ο Αμερικανός πρόεδρος φαίνεται να προτιμά και να χρησιμοποιεί σε μεγάλο βαθμό τη διαίσθησή του για τη λήψη αποφάσεων (Σχήμα 10), επιλέγοντας συνήθως την επιλογή που εμφανίζεται σε αυτόν ως πρώτη (αυτή είναι και η λογική του satisficing που περιγράψαμε σε προηγούμενα κεφάλαια). Ο ίδιος κατηγοριοποιεί τις εισερχόμενες πληροφορίες σε ένα σύνολο στερεοτύπων, διότι με τον τρόπο αυτό διαμορφώνει συνειδητά έναν ιεραρχικά δομημένο και καλά οργανωμένο κόσμο που γίνεται αντιληπτός με μεγαλύτερη ευκολία¹⁸⁶.

ΣΧΗΜΑ 10 Η Διαίσθηση

Πηγή: Encyclopedia Britannica, www.britannica.com

Επιπλέον, οι ηγέτες με υψηλά επίπεδα αυτοπεποίθησης (Μπους) τείνουν να παρουσιάζουν μεγαλύτερη ανθεκτικότητα σε νεοεισερχόμενες πληροφορίες από το περιβάλλον τους. Είναι ικανοποιημένοι από τον εαυτό τους και δεν επιδιώκουν να αξιολογήσουν εκ νέου τη συμπεριφορά τους. Κατά συνέπεια, οι νέες πληροφορίες είτε θα αγνοηθούν, είτε θα

¹⁸⁵ Margaret G.Hermann, Assessing Leadership Style: a trait analysis, *Social Science Automation*, 2003, <http://socialscience.net>

¹⁸⁶ Ibid.

μετασχηματιστούν με τέτοιο τρόπο που θα διατηρούν σε συνοχή τη συμπεριφορά και τις αντιλήψεις τους.

Έχει, επίσης, παρατηρηθεί ότι οι ηγέτες με υψηλά επίπεδα αφοσίωσης και πίστης στην ομάδα αντιλαμβάνονται το διεθνές περιβάλλον με βάση το δίπολο “φίλοι” και “εχθροί”. Ειδικότερα, έχουν την προδιάθεση να παρατηρούν μόνο τα θετικά χαρακτηριστικά της ομάδας τους, παραβλέποντας ή εκλογικεύοντας τυχόν αδυναμίες της (συμπτώματα του Groupthink). Επιπρόσθετα, ενδέχεται να χρησιμοποιήσουν ως εξωτερικούς αποδιοπομπαίους τράγους τους εχθρούς που αντιλαμβάνονται ως απειλή, κατηγορώντας τους ως αυτουργούς για τα δεινά της χώρας και παράλληλα κινητοποιούν τη στήριξη της κοινής γνώμης στο πλαίσιο αντιμετώπισης των απειλών αυτών¹⁸⁷. Τέλος, οι ηγέτες που αντιμετωπίζουν με δυσπιστία και καχυποψία τους υπόλοιπους δρώντες (ή ακόμη και τα μέλη της ομάδας τους) είναι υπερευαίσθητοι στην κριτική που τους ασκείται και βρίσκονται συνεχώς σε επιφυλακή, για να αποτρέψουν ενδεχόμενες απόπειρες οικειοποίησης της εξουσίας τους από τρίτους.

Δεν υπάρχει αμφιβολία ότι ένας διαφορετικός ηγέτης από τον Μπους –θα ήταν λιγότερο πιθανό να προσωποποιεί τον Σαντάμ ως Χίτλερ (επιρροή από την εμπειρία, τις ιστορικές αναλογίες και τη γνώση), να έχει την ανάγκη να αποδείξει την αξία του (προσωπικό κίνητρο), να είναι παρορμητικός, ισχυρογνώμων, δογματικός και μαχητικός (εξέχοντα χαρακτηριστικά της ιδιοσυγκρασίας του Μπους)- θα προέβαινε στη λήψη μιας απόφασης που θα αντικατόπτριζε λιγότερο την προσωπικότητά του και περισσότερο την επίδραση άλλων παραγόντων, όπως το εγχώριο πολιτικό περιβάλλον, τη γραφειοκρατική πολιτική (Groupthink) ή και τον εξονυχιστικό, ορθολογικό υπολογισμό των κρατικών συμφερόντων. Ειδικότερα, αναλύοντας τα δεδομένα αυτά, παρατηρεί κανείς ότι ο Σαντάμ δεν αποτελούσε απλώς έναν τύραννο και αδίστακτο ηγέτη της Μέσης Ανατολής, αλλά για τον Μπους ήταν “ο άνθρωπος που προσπάθησε να σκοτώσει τον πατέρα μου”. Είναι εμφανές ότι σε αρκετά σημεία των επίσημων απομνημονευμάτων του με τίτλο *Decision Points*, ο Αμερικανός πρόεδρος προβαίνει σε πλήθος αναφορών για τον πατέρα του, άλλοτε με θαυμασμό για το αξίωμά του και άλλοτε με απογοήτευση, εκδηλώνοντας συναισθήματα αποστέρησης. Ενδεικτική είναι η δήλωσή του: «*I had been inspired by the example of service my father and grandfather had set. I had watched Dad climb into the biggest arena and succeed. I wanted to find out if I had what it took to join him*»¹⁸⁸. Η πατρική φιγούρα,

¹⁸⁷ Margaret G.Hermann, *Assessing Leadership Style: a trait analysis*, Social Science Automation, 2003, <http://socialscience.net>

¹⁸⁸ George W.Bush, *Decision Points*, Crown Publishers, 2010, σελ.139

λοιπόν, είναι έντονη σε αρκετές σημαντικές περιόδους της ζωής του¹⁸⁹. Ο πόλεμος για την ανατροπή του Σαντάμ μπορεί να θεωρηθεί αφενός ως η ολοκλήρωση μιας υπόθεσης που βρισκόταν σε τέλμα¹⁹⁰ και αφετέρου ως το αποκορύφωμα μιας μακρόχρονης προσπάθειας του προέδρου να ανταγωνιστεί και να υπερκεράσει σε πολιτικό επίπεδο τον Μπους τον πρεσβύτερο, μη διστάζοντας να προβάλλει την αποφασιστικότητα και σκληρότητά του για την άμεση επίλυση προβλημάτων. Στην πραγματικότητα, θα μπορούσε να λεχθεί ότι ενδόμυχα επιζητούσε όχι μόνο την επικέντρωση της προσοχής του πατέρα του, αλλά επίσης την αποδοχή και έγκρισή του για τις αποφάσεις του στη διάρκεια της πολιτικής του δράσης.

Ωστόσο, τόσο οι επικριτές, όσο και οι θαυμαστές του Αμερικανού προέδρου παρατηρούν ένα χαρακτηριστικό που απορρέει από την δυναμικότητά του με συνέπειες για τη χάραξη της πολιτικής του: την μοιρολατρία (fatalism). Έχοντας επιρροές από τη νεοσυντηρητική ιδεολογία, έντονο το στοιχείο της θρησκευτικότητας στην ιδιοσυστασία του και ακλόνητη πίστη, ο Μπους ενστερνιζόταν ότι ο Θεός τού υπαγόρευε τις επόμενες κινήσεις που όφειλε να πράξει. Μετά τη λήψη των αποφάσεων πίστευε ότι το τελικό αποτέλεσμα βρισκόταν στα “χέρια του Θεού”¹⁹¹, αδυνατώντας να υπολογίσει τις ενδεχόμενες επιπτώσεις από τις πράξεις του, γεγονός που καταδεικνύει τον παρορμητισμό του, αλλά και το ότι σε αρκετές περιπτώσεις λειτουργούσε με τη διαίσθηση και το ένστικτο. Επιπλέον, σε αρκετές ομιλίες του ήταν έκδηλος ο μανιχαϊσμός από τον οποίο διακατεχόταν, καθώς χώριζε το διεθνές περιβάλλον σε δίπολα, όπως “άσπρο-

¹⁸⁹ Πράγματι, όπως αναφέρουν οι Rubenzer και Faschingbauer: “Like his father, he ‘prepped’ at Andover before attending Yale, where, like his father, he played baseball and was tapped for Skull and Bones. When he left college, he told a friend that he intended to join the Texas Air National Guard to be a fighter pilot ‘because my father was’”. Στο Th. S. Langston “The Decider’s” Path to War in Iraq and the Importance of Personality στο George C. Edwards, Desmond S. King, *The Polarized Presidency of George W. Bush*, Oxford University Press, 2007

¹⁹⁰ Μέσα από την απόφαση του προέδρου Μπους για εισβολή στο Ιράκ εκφράστηκαν όχι μόνο οι θρησκευτικές του πεποιθήσεις, αλλά και η περιφρόνησή του για τις αποτυχίες του προκατόχου του σε διάφορες πολιτικές επιλογές και στους τρόπους διαχείρισης της κατάστασης, καθώς και η κοσμοθεωρητική ετερότητα των δύο προέδρων. Η πεποίθησή του ότι ο Κλίντον επέδειξε αδυναμία απέναντι στον Σαντάμ αποτέλεσε το κίνητρο για να μεταθέσει την ευθύνη για την αποφυγή του πολέμου σε στόχο του ίδιου του πολέμου. Έτσι, στα μάτια του Μπους ο αφοπλισμός ισοδυναμούσε με την αλλαγή καθεστώτος. Ακόμα κι αν ο Σαντάμ είχε συνεργαστεί πληρέστερα με τους επιθεωρητές του ΟΗΕ για τα όπλα, ενδεχομένως ο Μπους να συνέχιζε την πορεία του προς την πολεμική σύγκρουση. Όσο ο Χουσεΐν παρέμενε στην εξουσία, το Ιράκ αποτελούσε ζωτικής σημασίας απειλή για τις ΗΠΑ, σύμφωνα με τις αντιλήψεις του προέδρου. Αναλυτικά στο Th. S. Langston “The Decider’s” Path to War in Iraq and the Importance of Personality στο George C. Edwards, Desmond S. King, *The Polarized Presidency of George W. Bush*, Oxford University Press, 2007, σελ. 164

¹⁹¹ Στο πλαίσιο των ομιλιών του για τον πόλεμο κατά της τρομοκρατίας θεωρούσε ότι ήταν ανθρώπινη ελευθερία αποτελούσε καθολικό δικαίωμα, το οποίο είναι σταλμένο από τον Θεό. Ενδεικτικά αναφέρεται: “Let me make sure you understand, what I just said about the role of the United States. I believe that the United States is the beacon for freedom in the world. And I believe we have a responsibility to promote freedom that is as solemn the responsibility is to protecting the American people, because the two go hand-in hand. It’s very important that you understand that about my presidency”. George W. Bush, *Decision Points*, Crown Publishers, 2010

μαύρο”, “καλό-κακό”. Το κακό εκπροσωπούσαν οι χώρες που ήθελαν να βλάψουν τις ΗΠΑ και την πρόθεσή της για εξάπλωση της δημοκρατίας και της ειρήνης στον κόσμο. Όπως δήλωσε: «*either you are with us or you're with the enemy. Either you're with those who love freedom or you're with those who hate innocent life*»¹⁹². Σταδιακά λοιπόν διαμορφώθηκε από τον Μπους μια μεσσιανική προσέγγιση στην εξωτερική πολιτική της Αμερικής που ήταν πρωτόγνωρη για την μονομέρεια και το φανατισμό της. Τη θεολογία του προέδρου δεν την ασπάζονταν μόνο οι χριστιανοί φονταμενταλιστές, αλλά και οι οπαδοί της “αμερικανικής ισχύος” του Πενταγώνου¹⁹³. Η πίστη στην ανάγκη επίδειξης ισχύος και κυριαρχίας δεν ήταν για την ομάδα αυτή ένας ψυχρός ρεαλισμός, αλλά ένας συγκεκριασμός ιδεολογίας και ρεαλισμού. Η επιβολή της αμερικανικής κυριαρχίας δεν έχει ως στόχο μόνο την προστασία των αμερικανικών συμφερόντων, αλλά και την ταύτισή τους με το παγκόσμιο “καλό” που εκφράζουν οι ΗΠΑ¹⁹⁴. Αυτή ήταν ακριβώς η συλλογιστική από την οποία απαρτίζονταν οι ιδεοληψίες του Πενταγώνου. Συνεπώς, οι διαμορφωθείσες κοσμοεικόνες και αντιλήψεις του Μπους για την προεδρία, τη θέση της Αμερικής στον κόσμο, τον Θεό και το Ιράκ, ενίσχυσαν την κλίση του προς τη στρατιωτική δράση ενάντια στον Σαντάμ¹⁹⁵.

Εν κατακλείδι, όταν ο Αμερικανός πρόεδρος επέλεξε τη διεξαγωγή πολέμου στο Ιράκ αποκαλύφθηκαν τα προσωπικά του κίνητρα, τα χαρακτηριστικά της προσωπικότητάς του και οι πεποιθήσεις του για τη θρησκεία, τον αντίπαλο και το προεδρικό αξίωμα εν γένει. Παρόλα αυτά, οι λανθασμένες αντιλήψεις και οι επιδερμικές εκτιμήσεις για την πραγματική κατάσταση σε συνδυασμό με τη βιασύνη του, παρά αναποφασιστικότητα, ήταν οι κυριότερες αιτίες που τον οδήγησαν σε πολιτικές αποτυχίες και σφάλματα στη λήψη αποφάσεων. Αρχικά, ο Μπους κατέληξε στον πόλεμο, διότι¹⁹⁶: **(1)** προέβη στη λήψη πολλών αποφάσεων βασισμένος στο ένστικτο χωρίς προηγούμενο υπολογισμό κόστους-οφέλους της καθεμίας με απουσία διαβούλευσης και ενδελεχούς εξέτασης των εναλλακτικών πολιτικών επιλογών, **(2)** δεν επιδεχόταν αμφισβήτηση από τους συμβούλους του, με αποτέλεσμα να μην υπάρχει ένας πλουραλισμός απόψεων που μέσω του εποικοδομητικού και γόνιμου διαλόγου, της κριτικής σκέψης και της ανάπτυξης μιας διαφορετικής επιχειρηματολογίας από τη δική του, θα τον

¹⁹² George W. Bush, *Decision Points*, Crown Publishers, 2010

¹⁹³ Γ. Λούλης, *Η Επικίνδυνη Υπερδύναμη. Η Αμερική του Bush και ο πόλεμος στο Ιράκ*, Λιβάνη, Αθήνα, 2003, σελ.182

¹⁹⁴ Ibid.

¹⁹⁵ Th. S. Langston “The Decider’s” Path to War in Iraq and the Importance of Personality στο George C. Edwards, Desmond S. King, *The Polarized Presidency of George W. Bush*, Oxford University Press, 2007

¹⁹⁶ Ibid., σελ.182

οδηγούσε στη χάραξη διαφορετικής πορείας απομακρυσμένης από τον πόλεμο και τις επακόλουθες απώλειές του (τόσο σε έμφυχο δυναμικό, όσο και σε υλικούς-οικονομικούς πόρους απαραίτητους για την μετέπειτα ανοικοδόμηση του Ιράκ), **(3)** ακολούθησε τις πεποιθήσεις του, βάσει των οποίων με την εισβολή στο Ιράκ, ο ίδιος οδηγούσε τις ΗΠΑ στην εκπλήρωση της θεόσταλτης –μεσσιανικής- αποστολής του που στόχευε στην αποκατάσταση της ελευθερίας των καταπιεσμένων εθνών του πλανήτη, **(4)** διακατεχόταν από αβυσσαλέο μίσος για τον Σαντάμ και ασκούσε κριτική στον ήπιο τρόπο με τον οποίο του φέρθηκαν οι προκάτοχοί του (συμπεριλαμβανομένου του πατέρα του). Επομένως, ακριβώς επειδή η προσωπικότητα του προέδρου ήταν αυτή που τον οδήγησε σε παρορμητικές επιλογές, η κοσμοθεωρία του δεν περιορίζεται στη διαμόρφωση των κρίσιμων αποφάσεων που έλαβε, αλλά αντίθετα τις καθόρισε με την έννοια ότι αρκετές από αυτές αποτελούσαν αντανakλαστικές εκφάνσεις των προϋπαρχουσών αντιλήψεων και πολιτικών προσανατολισμών του¹⁹⁷. Εξάλλου, σύμφωνα με τον ίδιο: «*decisions come pretty easy for those who know what they believe*¹⁹⁸».

¹⁹⁷ Th. S. Langston “The Decider’s” Path to War in Iraq and the Importance of Personality στο George C. Edwards, Desmond S. King, *The Polarized Presidency of George W. Bush*, Oxford University Press, 2007

¹⁹⁸ George W. Bush, *Decision Points*, Crown Publishers, 2010

Συμπεράσματα

Η απόφαση των ΗΠΑ για την εισβολή στο Ιράκ το 2003 βασίστηκε σε μια σειρά διαδοχικών αποφάσεων (sequential decisions) της κυβέρνησης Μπους. Η αμερικανική ηγεσία παρουσίασε υπερβολικές αντιδράσεις όσον αφορά αυτό που η ίδια αντιλαμβανόταν ως ιρακινή απειλή, λόγω του γεγονότος ότι δεν βρέθηκαν εν τέλει τα όπλα μαζικής καταστροφής. Η υπεραντίδραση αυτή εκπορευόταν από την πεποίθηση του Λευκού Οίκου, των υπηρεσιών μυστικών πληροφοριών και του Συμβουλίου Εθνικής Ασφαλείας ότι το Ιράκ κατείχε τα εν λόγω όπλα, τα οποία αποτελούσαν ζωτικής σημασίας κίνδυνο που δύνατο να πλήξει όχι μόνο τα συμφέροντα των Αμερικανών και των συμμάχων τους, αλλά εν γένει τη διεθνή ασφάλεια και σταθερότητα. Στο πλαίσιο της μελέτης των αποφάσεων του Αμερικανού προέδρου παρατηρούμε την καταλυτική επίδραση των εσφαλμένων αντιλήψεων του ίδιου σε πολλές από τις αποφάσεις του που οδήγησαν σε βαρυσήμαντα λάθη στο πεδίο της εξωτερικής πολιτικής.

Αναλυτικότερα, ο πρόεδρος Μπους επηρεασμένος από τα συμπτώματα του *Groupthink*, προέβη σε αρκετούς λανθασμένους υπολογισμούς αναφορικά με το ζήτημα του Ιράκ, εξαιτίας του γεγονότος ότι οι ΗΠΑ διέθεταν στρατιωτική υπεροχή ποιοτικά και ποσοτικά. Έχοντας ως αρχέτυπο τον πατέρα του, αντιλαμβανόταν το Ιράκ ως μια αδύναμη στρατιωτική δύναμη συγκρίνοντάς το με βάση ιστορικές αναλογίες που είχαν ήδη διαμορφωθεί από το 1991 και τις προηγηθείσες κυρώσεις του 1990, θεωρώντας ότι την περίοδο του 2003 ήρθε αντιμέτωπος με μια *γνώριμη κατάσταση*. Κατά συνέπεια, διακατεχόταν από *υπέρμετρη αυτοπεποίθηση*, καθώς ισχυριζόταν ότι τη δεδομένη χρονική στιγμή η Αμερική είχε συγκεντρώσει ισχύ σε τόσο μεγάλο βαθμό που της παρείχε τη δυνατότητα να μετατρέψει το “*αποτυχημένο*” Ιράκ σε δημοκρατική χώρα, γεγονός που καταδεικνύει επιπροσθέτως τις επιρροές του από τη νεοσυντηρητική ιδεολογία και την αποκρυσταλλωμένη άποψη ότι ως η μοναδική υπερδύναμη του συστήματος οφείλει να επεκτείνει τα δημοκρατικά ιδεώδη και τις αξίες της σε διεθνές επίπεδο “για το καλό της ανθρωπότητας”. Για τον Μπους τα πάντα αποτελούσαν μέρος του σχεδίου της Θείας Πρόνοιας, στο οποίο ο ίδιος ως Μεσσίας είχε αναλάβει να διαδραματίσει ενεργό ρόλο και να λάβει τις αποφάσεις που θα καθόριζαν το μέλλον της ευρύτερης περιοχής της Μέσης Ανατολής. Η σταθερή πεποίθηση ότι οι Αμερικανοί στρατιώτες θα γίνονταν δεκτοί στο ιρακινό έδαφος ως απελευθερωτές -αντί κατακτητές και ιμπεριαλιστές- και το Ιράκ θα αναβαθμιζόταν με μεγάλη ευκολία σε μια κρατική οντότητα με δημοκρατικές αξίες στα πρότυπα της Δύσης, αποτελούσε τον κατεξοχήν *ευσεβή πόθο* του κυβερνητικού σχήματος. Μετά την επιτυχημένη επέμβαση στο

Αφγανιστάν, δημιουργήθηκε η εσφαλμένη αντίληψη και προκατάληψη ότι οι αμερικανικές στρατιωτικές δυνάμεις θα ήταν αήττητες και σε περίπτωση επέμβασης στο Ιράκ.

Το κυβερνητικό σχήμα έπρεπε να εξετάσει τα εξής κριτήρια πριν από την απόφαση¹⁹⁹:

1. Γεωστρατηγικά ζητήματα
2. Οικονομικά ζητήματα (πετρέλαιο)
3. Πολιτικούς υπολογισμούς (δηλαδή τον τρόπο με τον οποίο θα έπειθε την κοινή γνώμη να εγκρίνει και να υποστηρίξει την εισβολή)
4. Στρατιωτικούς παράγοντες (ήταν προφανές το στρατηγικό πλεονέκτημα σε σχέση με το Ιράκ. Έχοντας ως ιστορικό παράδειγμα τον Πόλεμο του Κόλπου, υπήρχε η αντίληψη ότι το ρίσκο επίθεσης σε μια στρατιωτικά αδύναμη χώρα, όπως το Ιράκ, ήταν μικρότερης εμβέλειας σε σύγκριση με μια ενδεχόμενη αμερικανική επίθεση στο Ιράν ή τη Βόρεια Κορέα)
5. Την πεποίθηση ότι το Ιράκ διέθετε όπλα μαζικής καταστροφής
6. Τον ισχυρισμό ότι υπήρχαν διασυνδέσεις του Ιράκ με την al Qaeda.

Ωστόσο, τόσο οι ΗΠΑ, όσο και οι σύμμαχοι αγνόησαν το γεγονός ότι το Ιράκ αποτελούσε ένα κράτος με ανύπαρκτες θεσμικές δομές, με αποτέλεσμα να μην λάβουν υπόψιν τους πολιτικούς και πολιτισμικούς παράγοντες στο πλαίσιο ανασύνθεσης του έθνους. Η ανυπαρξία προετοιμασίας σε μακροπρόθεσμη βάση, το διογκωμένο οικονομικό κόστος των πολεμικών επιχειρήσεων, οι απώλειες έμφυχου δυναμικού και το *μη ανακτήσιμο κόστος (sunk cost)* σε σχέση με τα στρατεύματα που χρησιμοποιήθηκαν, αμαύρωσαν τη φήμη και το κύρος της Αμερικής, καθώς και τα οικονομικά συμφέροντά της, εμπλέκοντας τον πρόεδρο σε ένα μακρόχρονο nation-building που δεν μπόρεσε να διαχειριστεί με αποτελεσματικότητα, δημιουργώντας την αντίληψη στη συνείδηση της αμερικανικής κοινής γνώμης ότι οι ΗΠΑ ηττήθηκαν.

Σε μια απόπειρα αποτίμησης των πολιτικών και της ιδιοσυστασίας του προέδρου Μπους, θα μπορούσε να λεχθεί ότι ο πόλεμος του Ιράκ δεν αποτέλεσε απλώς έναν υλικό πόλεμο με γεωπολιτικές, οικονομικές, πολιτικές, κοινωνικές προεκτάσεις για τις αμερικανικές στρατιωτικές δυνάμεις και το έθνος, αλλά επρόκειτο ως επί το πλείστον για έναν **πόλεμο αντιλήψεων**. Οι εσφαλμένες αντιλήψεις, το σύστημα πεποιθήσεων του ηγέτη, η κοσμοθεωρία, τα στερεότυπα, οι παραστάσεις (εικόνες) για το αντίπαλο δέος και οι προκαταλήψεις του συντελούν σε μια διαδικασία που λειτουργεί ως ντόμινο για τη λήψη αποφάσεων. Άμεσες συνέπειες αυτής είναι η παρερμηνευση των προθέσεων του αντιπάλου και εκτενέστερα της πραγματικότητας, η απουσία

¹⁹⁹ Al. Mintz, K.DeRouen Jr, *Understanding Foreign Policy Decision Making*, Cambridge University Press

εκτίμησης των διαθέσιμων εναλλακτικών πολιτικών επιλογών, η υπερεκτίμηση των δυνατοτήτων του και η υποτίμηση της αντιμαχόμενης πλευράς, τα συμπτώματα της Ομαδικής Σκέψης (Groupthink), η ανυπαρξία βούλησης μιας διαφορετικής επεξεργασίας των νεοεισερχόμενων πληροφοριών από την οποία θα προκύψει εποικοδομητική συζήτηση εντός του κυβερνητικού επιτελείου και θα δώσει τη δυνατότητα να ακουστούν αντίθετες απόψεις που να αμφισβητούν την κυβέρνηση και να παρέχουν αποτελεσματικές λύσεις, οι οποίες θα οδηγούν σε υψηλής ποιότητας αποφάσεις. Σε συνέχεια αυτών, πρέπει να επισημανθεί ότι ο Μπους δεν δίστασε να προσφύγει στη χρήση της ψευδολογίας, της παραπλάνησης και της τρομολαγνείας που προβλήθηκε από τα ΜΜΕ. Τα ψέματα ενίσχυαν τις ήδη υπάρχουσες πεποιθήσεις του και θεωρείτο πως εξυπηρετούσαν το εθνικό συμφέρον του έθνους, παρά ιδιοτελείς προσωπικές βλέψεις του προέδρου. Όπως φάνηκε, αν ο ίδιος έφερνε εις πέρας τον στόχο (την επιτυχημένη εισβολή στο Ιράκ και την ανατροπή του Σαντάμ) θα αισθανόταν μια ηθική ικανοποίηση, αυτοεπιβεβαίωση και αυτοπεποίθηση για τα επιτεύγματά του, καθώς θα ολοκλήρωνε ένα ζήτημα που παρέμενε ημιτελές από τους δύο προκατόχους του. Επιπλέον, οι αντιλήψεις άσκησαν επιρροή και ως προς την επιλογή των μέσων που θα χρησιμοποιούνταν για τον επιδιωκόμενο στόχο (‘‘ποληπτικός πόλεμος’’ χωρίς νομιμοποίηση του Συμβουλίου Ασφαλείας). Κατά συνέπεια, οι λανθασμένες αντιλήψεις που διαμορφώνει ο ηγέτης για τον αντίπαλο, εντείνουν την λανθασμένη εικόνα που έχουν για τον ίδιο και τις προθέσεις του. Η κυβέρνηση Μπους κατασκεύασε μια εικονική πραγματικότητα, όπως ακριβώς τη συνέφερε με ταυτόχρονη εργαλειοποίηση του ψέματος και ‘‘ζούσε’’ μέσα σε αυτή, διότι κάτι τέτοιο ενίσχυε τις πεποιθήσεις της και επιβεβαίωνε την επιχειρηματολογία της, σύμφωνα με την οποία ήταν επιτακτική η ανάγκη εισβολής στο Ιράκ, απορρίπτοντας οποιαδήποτε πληροφορία παρουσίαζε διαφοροποιήσεις και αποκλίσεις από τις στρατηγικές επιδιώξεις της. Επομένως, οι ψυχολογικοί προσδιοριστικοί παράγοντες λήψης αποφάσεων που επηρεάζουν έναν ηγέτη -με προεξάρχουσες τις λανθασμένες αντιλήψεις του- τον οδηγούν σε εντελώς εσφαλμένη ανάγνωση της διεθνούς πραγματικότητας, με αποτέλεσμα να παράγονται μη αποδοτικές πολιτικές αποφάσεις που ενέχουν υψηλό κόστος για την εξωτερική πολιτική της χώρας του. Με τον τρόπο αυτό, αποδεικνύεται ότι η επιλογή για την εισβολή ήταν στηριγμένη στη διαίσθηση του προέδρου και δεν επρόκειτο για προϊόν ώριμης σκέψης που θα πηγάζει μέσα από τον υπολογισμό κόστους-οφέλους στη βάση ορθολογικών κριτηρίων. Τα παραπάνω δεδομένα αντικατοπτρίζουν το πολιτικό στίγμα του Μπους επί του ζητήματος και προσδιορίζουν το στυλ ηγεσίας του. Αναμφίβολα, το Ιράκ αποτελεί βαρύνουσας σημασίας παρακαταθήκη για την εξωτερική

πολιτική της Αμερικής και για την επιρροή της στον κόσμο. Αυτό που θα έπρεπε να γίνει σαφές εξαρχής είναι ότι στην πολιτική τέχνη οι decision makers οφείλουν να λαμβάνουν διδάγματα από το παρελθόν, αλλά ταυτόχρονα να αποδέχονται την ιδιαιτερότητα της εκάστοτε περίπτωσης, χωρίς να τη συγχέουν με προηγούμενες. Κάθε απόφαση οφείλει να είναι αποτέλεσμα υπεύθυνης προγραμματικής μελέτης και όχι επακόλουθο συγκυριακού αυθορμητισμού, καθώς η χαώδης σκέψη θα οδηγήσει αυτόματα σε λάθος αποφάσεις.

Σύμφωνα με τα ανωτέρω δεδομένα, στο πλαίσιο της παρούσας μελέτης είναι έκδηλη η επιρροή των 3 επιπέδων του K.Waltz που συχνά χρησιμοποιούνται ως τυπολογία των αιτιωδών μεταβλητών για την εξήγηση της διεθνούς συμπεριφοράς των δρώντων. Παρόλο που ο ίδιος συνέλαβε το άτομο με τρόπο που προσεγγίζει τα χαρακτηριστικά της ανθρώπινης φύσης, οι μεταγενέστερες επεξεργασίες και μελέτες εστιάζουν σε παράγοντες που ποικίλλουν μεταξύ των ατόμων. Οι παράγοντες αυτοί περιλαμβάνουν το σύστημα πεποιθήσεων, την προσωπικότητα, τη συναισθηματική σύνθεση, την πολιτική κοινωνικοποίηση, τα διδάγματα από την ιστορία και τις εμπειρίες, τον τρόπο επεξεργασίας πληροφοριών, τον τρόπο διακυβέρνησης κ.ο.κ. Το επιχείρημα λοιπόν (που εφαρμόζεται και στην περίπτωση Μπους) έγκειται στο ότι το κάθε άτομο (εν προκειμένω ο πρόεδρος και οι κυβερνητικοί αξιωματούχοι) αποτελεί μια αυθύπαρκτη οντότητα, η οποία εμφορείται από συγκεκριμένες αξίες, αντιλήψεις, κοσμοεικόνες και λειτουργεί βάσει αυτών (1^ο επίπεδο). Ο ανθρωπολογικός παράγοντας των Διεθνών Σχέσεων επιδρά, με τη σειρά του, στο 2^ο επίπεδο που αφορά στο εσωτερικό περιβάλλον του κρατικού υποκειμένου. Στο περιβάλλον αυτό υπάρχουν οι πολιτικές ελίτ (οι οποίες προσπαθούν να προωθήσουν τα πραγματιστικά συμφέροντα της ατζέντας τους, ασκώντας επιρροή στον πρόεδρο και τις αποφάσεις του) και ο γραφειοκρατικός μηχανισμός, οι ομάδες συμφερόντων, οι πολιτικές μάζες και τα Μέσα Μαζικής Ενημέρωσης -παράγοντες που συμβάλλουν με τον δικό τους τρόπο στη χάραξη της πολιτικής. Παρατηρείται, συνεπώς, μια έντονη, συστηματική αλληλεπίδραση των δύο επιπέδων, τα οποία προσδιορίζουν ταυτόχρονα τις βλέψεις της χώρας για τη θέση της στο διεθνές σύστημα (3^ο επίπεδο) στην πορεία διαμόρφωσης των προεδρικών πολιτικών αποφάσεων. Ωστόσο, αυτό που μας ενδιαφέρει είναι κυρίως η εξέταση του 1^{ου} επιπέδου καθώς οι ιδιοσυγκρασιακές μεταβλητές που καθορίζουν την προσωπικότητα διαφέρουν από ηγέτη σε ηγέτη. Βέβαια, θα πρέπει να επισημανθεί το εξής: το γεγονός ότι οι ανεξάρτητες μεταβλητές στο ένα επίπεδο ανάλυσης επηρεάζουν τις εξαρτημένες μεταβλητές σε διάφορα επίπεδα καταδεικνύει κάποιους αναλυτικούς περιορισμούς στο πλαίσιο των ψυχολογικών επεξηγήσεων για την πολιτική συμπεριφορά και τα αποτελέσματα σε επίπεδο διεθνούς πολιτικής και αυτό

γιατί οι ψυχολογικές μεταβλητές του ατομικού επιπέδου δεν μπορούν από μόνες τους να παρέχουν μια λογική και ενδεδειγμένη εξήγηση της εξωτερικής πολιτικής, η οποία αποτελεί εξαρτημένη μεταβλητή σε επίπεδο κράτους (2ο επίπεδο). Αντίθετα, οι ψυχολογικές συνιστώσες οφείλουν να ενταχθούν μέσα σε ένα ευρύτερο θεωρητικό πλαίσιο που θα ενσωματώνει τις αιτιώδεις μεταβλητές του κρατικού επιπέδου όπου σε συγκερασμό με τις αντίστοιχες του ατομικού θα ερμηνεύουν τις αποφάσεις εξωτερικής πολιτικής μιας χώρας²⁰⁰.

Εν κατακλείδι, η αμερικανική επέμβαση θα μπορούσε να εξηγηθεί με βάση τα προαναφερθέντα μοντέλα λήψης αποφάσεων που μελετήσαμε, τα οποία βρίσκουν πρακτική εφαρμογή στη συγκεκριμένη περιπτωσιολογική μελέτη, αναδεικνύοντας τη σημασία των ψυχολογικών παραγόντων και του ρόλου των αντιλήψεων στη διάρκεια της διαδικασίας χάραξης της πολιτικής. Μπορεί ο βαθμός έντασής τους να διαφέρει σημαντικά, καθώς η κάθε θεωρία εκκινεί από διαφορετική βάση, εντούτοις, καταλήγουν στα ίδια αποτελέσματα (δηλαδή τις αποφάσεις χαμηλής ποιότητας, επιζήμιες για την εξωτερική πολιτική μιας χώρας που αποτελούν απότοκο, μεταξύ άλλων, των ψυχολογικών χαρακτηριστικών των ηγετών). Κατά συνέπεια παρατηρείται η αλληλοσυμπληρωματικότητα των θεωρητικών προσεγγίσεων. Για παράδειγμα, αν αποδεχτούμε ότι η Θεωρία Προοπτικής (Prospect Theory) χρησιμοποιήθηκε ως μοντέλο επεξήγησης της απόφασης των ΗΠΑ για εισβολή στο Ιράκ, θα μπορούσε να προβλεφθεί ότι ο πρόεδρος, έχοντας ως σημείο αναφοράς τις επιθέσεις της 11^{ης} Σεπτεμβρίου που οδήγησαν σε χιλιάδες απώλειες, θα επεδίωκε να συνεχίσει τον πόλεμο εναντίον της τρομοκρατίας. Αντίθετα, αν αποδεχτούμε ότι είχε αποκομίσει σημαντικά κέρδη από την εισβολή στο Αφγανιστάν, τότε θα προβλέπαμε ότι δεν θα στόχευε να επιτεθεί στο Ιράκ φοβούμενος μην χάσει τα κεκτημένα του. Επιπρόσθετα, σύμφωνα με το Γραφειοκρατικό Μοντέλο, διάφορες υπηρεσίες και ομάδες εντός της κυβέρνησης –το Υπουργείο Άμυνας, το Συμβούλιο Εθνικής Ασφαλείας, η CIA, οι ένοπλες δυνάμεις και η νεοσυντηρητική ομάδα- αποσκοπούν στην άμεση εξυπηρέτηση των συμφερόντων τους. Κατά συνέπεια, ήταν αναμενόμενο να υποστηρίξουν την επέμβαση στο Ιράκ και την ανατροπή του Σαντάμ από την εξουσία²⁰¹. Επαφίεται, λοιπόν, στην κρίση του εκάστοτε ερευνητή να επιλέξει τη θεωρία εκείνη βάσει της οποίας επιθυμεί να εμβαθύνει και να κατανοήσει τα τεκταινόμενα της συγκεκριμένης χρονικής περιόδου στις ΗΠΑ. Ωστόσο, θα πρέπει να επισημανθεί ότι οι ψυχολογικές θεωρίες δεν αποτελούν πανάκεια. Προκύπτουν μεν

²⁰⁰ Στο L. Huddy, D. O.Sears, J.S.Levy, *The Oxford Handbook of Political Psychology*, Second Edition, Oxford University Press, 2013

²⁰¹ Al. Mintz, K.DeRouen Jr, *Understanding Foreign Policy Decision Making*, Cambridge University Press

μέσα από την εμπειρική έρευνα και παρεμβαίνουν εν πολλοίς στη λήψη αποφάσεων, αλλά η προσπάθεια ορθής ερμηνείας των διεθνών φαινομένων είναι τόσο περίπλοκη και πολύπλευρη που από μόνες τους δεν επαρκούν. Η ουσιαστική συμβολή τους έγκειται στο γεγονός ότι προσδίδουν μια καινούρια, εναλλακτική απεικόνιση και προσέγγιση του κάθε ζητήματος, δίνοντας έμφαση στην ψυχολογική διάσταση της εξωτερικής πολιτικής. Επομένως, ύστερα από τον έλεγχο της ερμηνευτικής σπουδαιότητας της Πολιτικής Ψυχολογίας καθίσταται εμφανής η διαλεκτική σχέση της ίδιας με τη διαδικασία λήψης αποφάσεων. Μια σχέση που δεν θα πρέπει να θεωρείται από την ακαδημαϊκή και διεθνολογική κοινότητα διόλου αμελητέα, καθώς μπορεί να οδηγήσει μελλοντικά σε νέες παρατηρήσεις και αξιοσημείωτες διαπιστώσεις αναφορικά με τη σύνθεση του ψυχολογικού πορτραίτου του ηγέτη και τους τρόπους που λαμβάνει αποφάσεις.

Σε κάθε περίπτωση αυτό που ισχύει τόσο στην υπό εξέταση περίπτωση Μπους, όσο και στον κόσμο της διεθνούς πολιτικής θα μπορούσε να αποδοθεί με το ρητό: *“Το να κάνεις λάθη είναι ανθρώπινο. Το να ρίχνεις το φταίξιμο στον άλλο είναι στρατηγική”*.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Ελληνική

Freud Sigmund (1977), *Ψυχολογία των μαζών και ανάλυση του Εγώ*, Επίκουρος, Αθήνα

Heywood Andrew (2013), *Διεθνείς Σχέσεις και Πολιτική στην Παγκόσμια Εποχή*, Κριτική, Αθήνα

Jackson Robert, Sorensen Georg (2006), *Θεωρία και Μεθοδολογία των Διεθνών Σχέσεων. Η Σύγχρονη Συζήτηση*, Gutenberg, Αθήνα

Kiesling John Brady (2007), *Μαθήματα Διπλωματίας. Ο ρεαλισμός για μια υπερδύναμη που κανείς δεν την αγαπάει*, Λιβάνη, Αθήνα

Le Bon Gustave (2010), *Ψυχολογία των Μαζών*, Ζήτρος, Αθήνα

Mearsheimer John J. (2011), *Γιατί οι πολιτικοί λένε ψέματα. Η αλήθεια για το ψέμα στη διεθνή πολιτική σκηνή*, Πατάκης, Αθήνα

Mearsheimer John J. (2011), *Η Τραγωδία της Πολιτικής των Μεγάλων Δυνάμεων*, Ποιότητα, Αθήνα

Nye Joseph (2009), *Ηγεσίες που πρωτοπορούν*, Παπαζήση, Αθήνα

Scheer Christopher, Scheer Robert, Lakshmi Chaudhry (2004), *Τα πέντε μεγάλα ψέματα του Μπους για το Ιράκ*, Αιώρα, Αθήνα

Βαρβαρούσης Πάρις (2004), *Διεθνείς Σχέσεις και Εξωτερική Πολιτική στον 21^ο αιώνα*, Παπαζήση, Αθήνα

Βαρβαρούσης Πάρις (1998), *Στρατηγική των Παιγνίων. Συνεργασία και Σύγκρουση στις Διεθνείς Σχέσεις*, Παπαζήσης, Αθήνα

Ηρακλείδης Αλέξης (2009), *Συγκρούσεις. Η υποκειμενική διάσταση*, Ι. Σιδέρης, Αθήνα

Ήφαιστος Παναγιώτης (1994), *Αμερικανική Εξωτερική Πολιτική. Από την ‘‘ιδεαλιστική αθωότητα’’ στο ‘‘πεπρωμένο του έθνους’’*, Οδυσσέας, Αθήνα

Κουσκουβέλης Ηλίας (1997), *Λήψη Αποφάσεων, Κρίση, Διαπραγμάτευση*, Παπαζήση, Αθήνα

Λίποβατς Θάνος (1990), *Η Ψυχοπαθολογία του Πολιτικού*, Οδυσσέας, Αθήνα

Λούλης Γιάννης (2003), *Η Επικίνδυνη Υπερδύναμη. Η Αμερική του Bush και ο πόλεμος στο Ιράκ*, Λιβάνη, Αθήνα

Παπασωτηρίου Χαράλαμπος (2008), *Η Διεθνής Πολιτική στον 21^ο αιώνα*, Ποιότητα, Αθήνα

Χειλά Ειρήνη (2013), *Οι Διεθνείς Συγκρούσεις στον 21^ο αιώνα. Ζητήματα θεωρίας και διαχείρισης*, Ποιότητα, Αθήνα

Ξενογλώσση

Buckley Mary, Singh Robert (2006), *The Bush Doctrine and the War on Terrorism. Global Responses, Global Consequences*, Routledge

Bush George W. (2010), *Decision Points*, Crown Publishers

Edwards George C., King Desmond S. (2007), *The Polarized Presidency of George W.Bush*, Oxford University Press

Huddy Leonie, Levy Jack S., Sears O.David (2013), *The Oxford Handbook of Political Psychology*, 2nd edition, Oxford University Press

Jervis Robert (1976), *Perception and Misperception in International Politics*, Princeton University Press

Mintz Alex, DeRouen Karl (2010), *Understanding Foreign Policy Decision Making*, Cambridge University Press

Perloff Richard M. (2014), *The Dynamics of Political Communication. Media and Politics in a Digital Age*, Routledge

Perloff Richard M. (2010), *The Dynamics of Persuasion. Communication and Attitudes in the 21st century*, 4th edition, Routledge

Ritchie Nick, Rogers Paul (2007), *The Political Road to War with Iraq. Bush, 9/11 and the drive to overthrow Saddam*, Routledge

Ryan David, Kiely Patrick (2009), *America and Iraq. Policy-making, intervention and regional politics*, Routledge

Sylvan Donald A, Chan Steve (1984), *Foreign Policy Decision Making. Perception, Cognition and Artificial Intelligence*, Praeger, International Studies Association

Trappl Robert (2006), *Programming for Peace Computer-Aided Methods for International Conflict Resolution and Prevention*, Advances in Group Decision and Negotiation, Vol.2, Springer

Wilson James Q. (2010), *American Government*, Brief Edition, 10th Edition, Wadsworth

Επιστημονικά και Ηλεκτρονικά Περιοδικά

Allison Graham T., Halperin M.H (1972), Bureaucratic Politics: A Paradigm and Some Policy Implications, *World Politics*, Vol. 24, Supplement: Theory and Policy in International Relations, Spring

Barros Gustavo (2010), Herbert A.Simon and the concept of rationality: Boundaries and procedures, *Brazilian Journal of Political Economy*, Vol.30, No.3 (119), July-September

Bueno de Mesquita Bruce (2010), Foreign Policy Analysis and Rational Choice Models, *The International Studies Association Compendium Project*, www.isacomps.com (πρόσβαση 15/5/2015)

Gershkoff Amy, Kushner Shana (2005), Shaping Public Opinion: The 9/11-Iraq Connection in the Bush Administration's Rhetoric, *Perspectives on Politics*, Issue 3, September, American Political Science Association, www.apsanet.org (πρόσβαση 25/09/2015)

Hermann Margaret G (2003), Assessing Leadership Style: a trait analysis, *Social Science Automation*, www.socialscience.net (πρόσβαση 18/6/2015)

Hung Manh N. (2010), The Bush Doctrine-A Minority View, *Center for Global Studies, Working Papers in Global Studies, No.6, May*

Jervis Robert (2003), Understanding the Bush Doctrine, *The Academy of Political Science, Political Science Quarterly, Vol.118, No.3, Fall*

Jervis Robert (1968), Hypotheses on Misperception, *World Politics, Vol.20, April*

Mearsheimer John J. (2005), Hans Morgenthau and the Iraq War: Realism versus Neo-Conservatism, *May*, www.openDemocracy.net (πρόσβαση 18/6/2015)

Schweller Randall L. (1992), Domestic Structure and Preventive War: Are Democracies More Pacific? *World Politics, Vol.44, No.2, January*

't Hart Paul (1991), Irving Janis' Victims of Groupthink, *International Society of Political Psychology, Political Psychology, Vol.12, No.2, June*

Tetlock Philip E. (1979), Identifying Victims of Groupthink from Public Statements of Decision Makers, *Journal of Personality and Social Psychology, Vol.37, No.8*

Προεδρικές Ομιλίες

Address to the Nation, Washington DC, 20/09/2001

Remarks to the UN, New York, 12/09/2002

The Iraqi Threat, Cincinnati OH, 07/10/2002

Ηλεκτρονικές Διευθύνσεις

www.whitehouse.gov

www.britannica.com

www.theguardian.com

www.usatoday.com

www.nytimes.com

www.pewresearch.org

www.kahneman.socialpsychology.org

www.dictionary.reference.com

www.presidentialrhetoric.com